

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Diplomová práce

2014

Terézia Hochmuthová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Terézia Hochmuthová

Nuda ako sociologický problém

Diplomová práca

Praha 2014

Autor práce: **Bc. Terézia Hochmuthová**

Vedúci práce: **Mgr. Jan Maršálek**

Rok obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

HOCHMUTHOVÁ, Terézia. *Nuda ako sociologický problém*. Praha, 2014. 97 s. Diplomová práca (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálnych vied, Inštitút sociologických štúdií. Katedra sociológie. Vedúci diplomovej práce Mgr. Jan Maršálek.

Abstrakt

Napriek tomu, že nuda býva často považovaná za všednú súčasť každodenného života v dnešnej spoločnosti, akademický svet nie je jednotný v jej vysvetlení. Jednotliví autori sa rozchádzajú vo svojich stanoviskách jednak pri otázke, či je nuda univerzálnym alebo historicky vyvinutým javom a zároveň v položení dôrazu buď na subjekt alebo na vonkajšie podmienky pri otázke pôvodu a pôsobenia nudy. Predložená práca sa usiluje reflektovať tieto konceptuálne problémy a preklenúť ich pomocou alternatívneho, sociologicky relevantného prístupu. Navrhuje nový sociologický koncept, ktorý vychádza z výkladu nudy Martina Heideggera. Nudu chápe ako špecifický typ vzťahu medzi jedincom a jeho prostredím, resp. objektami v ňom. Pôvod a pôsobenie nudy vidí v pásme ich stretávania, čím sa usiluje odvrátiť epistemologické dilemy vyplývajúce z jednostrannej konceptualizácie. Koncept je následne empiricky využitý na interpretáciu konkrétneho segmentu cestovného ruchu, tzv. rekreačné zájazdy. Rekreačný zájazd ako ustálený model, vytváraný a poskytovaný cestovnými kancelárkami v podobe komplexného produktu, je tu chápaný ako inštitucionalizovaná a legitímna forma nudy. Aplikovanie konceptu poukazuje predovšetkým na aspekt dočasného vyviazania jedinca zo spoločnosti, ktorý rekreačné zájazdy umožňujú a povzbudzujú, a poukázať na dôsledky, ktoré z danej situácie potenciálne plynú.

Abstract

Contemporary society perceives boredom largely as a normal part of everyday life. Nevertheless, academic discourse has not come to an agreement on its

interpretation. The researchers differ on two main points: first, whether boredom is universal or historically developed phenomenon, and second, whether it is an individual or the external conditions, who is more responsible for the emergence of boredom. This paper reflects on these conceptual difficulties and attempts to elude them by suggesting an alternative, sociologically relevant approach. A new sociological concept of the phenomenon is introduced, based on Martin Heidegger's conceptualization of boredom. Boredom is thereby understood as a specific way, in which individual relates to his/her social environment and its objects. In order to avoid epistemological dilemmas resulting from an imbalanced account, which puts too much emphasis either on subject or its environment, the concept situates boredom's origin and actuation onto the level where subject and its environment meet. The theoretical part of the text is followed by an empirical one, which uses the concept to interpret a specific segment of tourism: organized holidays. This particular model, constructed and offered by travel agencies as a complex product, is understood here as an institutionalized and legitimate form of boredom. Via the concept the paper points to the fact - and its consequences - that what is truly offered here is a possibility for an individual to abandon his/her social environment and its respective obligations.

Kľúčové slová

Nuda, diskurz o nude, sociologický koncept nudy, Heidegger, Dasein, naladenie, intersubjektivita, kontextualita, vzťah, situácia, rekreačný zájazd

Keywords

Boredom, discourse on boredom, sociological concept of boredom, Heidegger, Dasein, attunement, intersubjectivity, contextuality, relation, situation, tourism, organized holiday

Rozsah práce: 203 723 znakov s medzerami

Prehlásenie

1. Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracovala samostatne a použila len uvedené pramene a literatúru.
2. Prehlasujem, že práca nebola využitá na získanie iného titulu.
3. Súhlasím s tým, aby práca bola sprístupnená pre študijné a výskumné účely.

V Prahe dňa 15. 5. 2014

Terézia Hochmuthová

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada pod'akovala vedúcemu mojej diplomovej práce Mgr. Janovi Maršálkovi za cenné rady a pripomienky, ochotu i čas, ktorý mi venoval. Ďakujem aj svojej rodine a blízkym, ktorí mi boli po celý čas veľkou oporou.

Institut sociologických štúdií

Tézy diplomovej práce

Predpokladaný názov práce:

Nuda ako sociologický problém

Námet práce:

Zrod modernej spoločnosti priniesol prevratné zmeny, ktoré radikálnym spôsobom premenili charakter každodenných aktivít, hospodárskeho, politického i spoločenského života [Keller 2007: 16]. Medzi najvýznamnejšie patril vznik a masové rozšírenie pásovej výroby v súvislosti s priemyselnou revolúciou a všeobecnou industrializáciou. Nový spôsob a extrémne formy deľby práce podriad'ovali robotníkov strojovému rytmu, vytláčali tvorivý aspekt, ktorým sa remeslo približovalo umeniu a nahrádzali ho jednoduchými, monotónnymi pracovnými úkonmi [Keller 2007: 17]. S istou mierou zveličenia možno povedať, že industriálna spoločnosť takto vytvorila „miesta nudy“, odcudzujúce človeka jeho činnosti i spoločnosti.

V priebehu posledných desaťročí dochádza k výrazným technologickým, kultúrnym a spoločenským zmenám, v dôsledku ktorých sa pásová výroba stáva čím ďalej, tým zriedkavejšou. Súčasná spoločnosť kladie stále väčší dôraz na originalitu, sebarealizáciu, kreativitu, flexibilitu, autonómiu a aktívnu participáciu jedinca [Keller 2007: 32]. Podľa viacerých autorov dnes pevné väzby nahradili siete, mechanické a štandardizované aktivity do značnej miery vystriedala móda, premenlivosť, nestálosť (napr. Bauman, Lipovetsky, Castells). Vedú tieto premeny k reálnemu vytesneniu nudy, pre ktorú zdanlivo neostáva v dnešnom svete miesto? Alebo nuda pretrváva, mení však svoju podobu a pozíciu v súvislosti so širšími premenami spoločnosti?

Podrobnejšie uvedenie do témy:

Pojem nudy patrí do základnej jazykovej výbavy obyvateľ'ov dnešného sveta, napriek tomu až donedávna stál fenomén sám o sebe na pokraji záujmu sociálnych vied. Istú zmenu možno pozorovať v posledných rokoch, kedy rastie počet textov a úvah, ktoré poukazujú na jeho nevídaný nárast a usilujú sa o jeho vysvetlenie [Gardiner 2012: 38]. Súčasne s oživením akademického záujmu sa premieňa i konceptualizácia javu: nuda v ponímaní súčasných autorov už nepredstavuje výhradne psychologický fenomén (nuda ako stav mysle, pocit či nálada), ale i významný rys sveta a výsledok špecifického

historického a socio-kultúrneho vývoja. Nuda v podobe a rozsahu, v akých sa s ňou stretávame dnes, už nie je chápaná ako univerzálny, ale naopak typicky moderný jav, hlboko previazaný so zánikom tradičnej komunity, industrializáciou, individualizáciou, nástupom masovej spoločnosti a vzostupom moderných hodnôt [Gardiner 2012: 38].

Na rozdiel od sociálnych vied, fenomén nudy zaujal viacerých významných moderných filozofov a spisovateľov (zaoberal sa ňou napr. Pascal, Kant, Kierkegaard, Schopenhauer, Heidegger, Dostojevskij, Pessoa a iní). Filozofické koncepty sa zväčša zameriavali na subjektívne prežívanie jedinca, pričom k nude pristupovali prostredníctvom konceptu zmyslu. Nuda je tu definovaná ako absencia individuálneho zmyslu a považovaná za symptóm zlyhania spoločnosti i kultúry vo funkcii „zmysluplných“ činiteľov [Svendsen 2011: 23]. Spoločne s narastajúcou potrebou transgresie sa v spoločenskej rovine prejavuje prítomnosťou veľkého množstva placebo (kultúrny a zábavný priemysel, konzumerizmus, rozličné formy závislosti apod.) [Svendsen 2011: 27].

Napriek tomu, že sociológia doposiaľ nepriniesla vlastný ucelený koncept nudy, zmienky o nej sa nachádzajú v dielach moderných, prevažne marxisticky orientovaných autorov (Benjamin, Bloch, Lefebvre). Títo ju tematizujú v súvislosti s demokratizáciou a štandardizáciou sociálneho života, fenoménom veľkomesta, konceptom odcudzenia a kultúrneho priemyslu, zmenami v charaktere komunikácie, vnímania času a priestoru [Gardiner 2012: 41-42]. Moderný človek je v zásade chápaný ako pasívny, nútený prijať mechanický a repetitívny spôsob práce i konzumný spôsob života. Jednotlivé koncepcie sa rozchádzajú v názore, či a prípadne akým spôsobom je možné čeliť zhubnému vplyvu nudy na jedinca i spoločnosť. Zatiaľčo niektorí ju považujú za nevyhnutný dôsledok modernity, ktorý vo svojej podstate nemá riešenie (napr. situacionisti, E. Goodstein), iní naopak navrhujú možné odpovede a obhajujú jej reflexívny a kritický potenciál, pre ktorý sa nuda môže stať východiskom pre transformáciu spoločnosti (Bloch, Kracauer, Benjamin, Lefebvre) [Gardiner 2012: 38-39].

Ciele a štruktúra práce:

V náväznosti na koncept heterotopie Michela Foucalta vychádza projekt z predpokladu, že moderná i súčasná spoločnosť vytvárajú špecifické pozície, resp. situácie - „miesta nudy“, ktoré sú si navzájom podobné po formálnej stránke, obsahovo sa však môžu líšiť. Projekt si kladie za úlohu tento predpoklad overiť, a to prostredníctvom nového sociologického konceptu nudy. Jeho vytvoreniu by malo

predchádzať štúdiu a reflexiu vybraných odborných textov, ktoré s pojmom určitým spôsobom operujú. Vlastná práca sa chce voči nim kriticky vymedziť vytvorením nového konceptu, ktorý sa bude sústreďovať predovšetkým na sociologický (a teda nie psychologický, sociálne-psychologický či filozofický) aspekt fenoménu. Počiatočným zdrojom konceptu bude bežné chápanie pojmu nudy, prítomné v médiách, literatúre (odbornej i beletrii), ako aj v žitom svete každodennosti. Navrhnutá definícia by mala viesť k detailnejšiemu vymedzeniu problematiky a určaniu výskumného terénu, na ktorý bude koncept aplikovaný. Výberu terénu bude zodpovedať i voľba metódy zberu a analýzy dát.

Predbežný zoznam literatúry:

Barbalet, J. M. Boredom and Social Meaning. In *British Journal of Sociology*, 1999, 50(4):631-646.

Foucault, M. *Of Other Spaces, Heterotopias*. 1967. Dostupné z: <http://foucault.info/documents/heteroTopia/foucault.heteroTopia.en.html>.

Gardiner, M. E. Henri Lefebvre and the „Sociology of Boredom“. In *Theory, Culture & Society*, 2012, roč. 29, č. 2, s. 37 – 62.

Goodstein, E. S. *Experience Without Qualities: Boredom and Modernity*. Stanford : Stanford University Press, 2008.

Jervis, L., Spicer, P., Manson, S. M. Boredom, „Trouble“, and the Realities of Postcolonial Reservation Life. In *Ethos*, 2003, roč. 31, č. 1, s. 38 – 58.

Keller, J. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2007.

Klapp, O. E. *Overload and Boredom: Essays on the Quality of Life in the Information Society*. New York : Greenwood Press, 1986.

Svendsen, L. Fr. H. *Malá filosofie nudy*. Vyd. 1. Praha : Kniha Zlín, 2011.

Ďalšia literatúra bude doplnená.

Obsah

ÚVOD	2
1 NUDA AKO HISTORICKÝ A DISKURZÍVNY JAV	6
1.1 PROBLÉM ZÁKLADNÉHO URČENIA PODSTATY A SKÚMANIA NUDY	6
1.2 GENEALÓGIA NUDY	13
1.2.1 <i>Predchodcovia dnešnej nudy: acedia, melanchólia, ennui a ďalší</i>	13
1.2.2 <i>Zrod a vývoj modernej nudy</i>	15
1.3 NUDA A SOCIOLÓGIA	24
1.3.1 <i>Alternatívne prístupy k sociologickému skúmaniu nudy</i>	26
1.3.2 <i>„Nudné“ ako socio-kultúrna kategória</i>	28
1.3.3 <i>Nuda ako typ spoločenského vzťahu a situácie</i>	30
2 NOVÝ SOCIOLOGICKÝ KONCEPT NUDY	35
2.1 NUDA PODĚA MARTINA HEIDEGGERA	35
2.1.1 <i>„Dasein“ a „naladenie“</i>	36
2.1.2 <i>Nuda ako naladenie - pôvod nudy: objekt vs. subjekt</i>	39
2.1.3 <i>Prvá forma nudy – „byť niečím unudený“ („being bored by ...“)</i>	41
2.1.4 <i>Druhá forma nudy – „nudiť sa pri niečom“ („being bored with ...“)</i>	42
2.1.5 <i>Tretia forma nudy – „it is boring for one“</i>	44
2.1.6 <i>Historická vs. ahistorická povaha nudy – Heideggerova kritika modernity</i>	45
2.2 NÁVRH ALTERNATÍVNEHO SOCIOLOGICKÉHO KONCEPTU NUDY.....	47
2.2.1 <i>Pôvod nudy - odmietnutie dvoch typov esencializmu</i>	48
2.2.2 <i>Nuda ako typ vzťahu - intersubjektívita a kontextualita</i>	49
2.2.3 <i>Špecifika nudy ako vzťahu</i>	52
3 MODEL REKREAČNÉHO ZÁJAZDU AKO INŠTITUCIONALIZOVANEJ FORMY NUDY	57
3.1 SOCIOLOGICKÝ KONCEPT NUDY V EMPIRICKOM VYUŽITÍ.....	57
3.2 CESTOVNÝ RUCH – POJMY, TYPY, AKTÉRI	59
3.3 INŠTITUCIONÁLNE UKOTVENIE REKREAČNÉHO ZÁJAZDU	62
3.4 CESTOVNÉ KANCELÁRIE AKO TVORCOVIA REKREAČNÉHO ZÁJAZDU.....	63
3.5 REKREAČNÝ ZÁJAZD – MODELOVÁ SITUÁCIA A JEJ VYTVÁRANIE	64
3.5.1 <i>Tvorba a výber rekreačného zájazdu</i>	65
3.5.2 <i>Príprava na odchod a presun do miesta pobytu</i>	72
3.5.3 <i>Priebeh a prostredie pobytu</i>	74
3.6 KLUBOVÝ TURIZMUS A TURISTICKÁ HETEROTÓPIA	82
3.7 ZHRNUTIE EMPIRICKEJ ČASTI	85
ZÁVER	87
SUMMARY	89
POUŽITÁ LITERATÚRA	91
TLAČENÉ DOKUMENTY	91
ELEKTRONICKÉ DOKUMENTY	94
TLAČENÉ PODKLADY K EMPIRICKEJ ČASTI	94
ELEKTRONICKÉ PODKLADY K EMPIRICKEJ ČASTI	97

Úvod

„Nudím se, toť vše. Občas zívnu tak silně, že mi začnou po tvářích stékat slzy. Je to hluboká, skrytá nuda, skryté srdce existence, samá látka, z níž jsem utvořen“. Týmito slovy opisuje svoj život Antoine Roquetin, hlavná postava Sartrovho románu *Nevoľnosť*. Hoci Roquetinovo vyjadrenie sa nám môže zdať prehnané, nudu v istej podobe pozná asi každý. Pritom býva často považovaná za všednú až banálnu, síce neveľmi príjemnú, no v zásade neškodnú súčasť každodenného života, ktorá nestojí za väčšiu pozornosť. A predsa, dokázali by sme presne uchopiť a vysvetliť tento zvláštny stav, ktorý sa nás občas zmocňuje? V priebehu storočí sa o to pokúšali významní filozofi, spisovatelia a umelci. Kant, Kierkagaard, Schopenhauer, Heidegger, Benjamin či Simmel; Goethe, Beckett, Sartre alebo Kafka; Bosch, Renoir, Warhol - a mnohí ďalší – poňali nudu ako tému hodnú svojho výskumného úsilia. Naopak, vo svete moderných sociálnych i prírodných vied stála nuda ako vlastný objekt výskumu dlho na okraji záujmu. Hoci táto situácia sa v posledných desaťročiach mení, dodnes neexistuje jasný a všeobecne akceptovaný výklad nudy, a to nielen jej partikularít, ale i základného určenia. Namiesto jasnej definície sa často možno stretnúť s vágnym, hlbšie nereflektovaným chápaním nudy ako istého typu ľudského prežívania či kritického hodnotenia sveta. Jednotlivé práce len zriedka podávajú presnú charakteristiku javu, a tak otázka podstaty nudy ostáva nevyriešená – je rysom sveta, subjektívnym pocitom, náladou, chorobou, stavom mysle, postojom, zvláštnou skúsenosťou či snád' dokonca absenciou skúsenosti? Elizabeth Goodstein nazýva nudu „skúsenosťou bez vlastností“ (Goodstein 2005), čím vystihuje časť konceptuálnych problémov s nudou spojených – je vôbec možné definovať a vysvetliť prázdno, resp. pocit či výrok, ktorý ho odráža?

Absencia jasnej definície nudy spúšťa rad problémov. V dôsledku nej chýba predovšetkým kritérium na posúdenie toho, ktoré javy možno považovať za relevantné pre výskum, nakoľko možno jej jednotlivé diskurzívne reprezentácie stotožňovať, teda i nakoľko možno hovoriť o individuálne, kultúrne či historicky univerzálnom či naopak premenlivom jave. Výskum nudy sa tak od samého začiatku potýka s problémami a otázkami, ktoré vyžadujú riešenie či minimálne zaujatie istého pred-výskumného stanoviska: napr. je nuda reálne existujúci jav (v pozitivistickom zmysle, napr. v podobe neurologickej či psychologickej predispozície) alebo skôr literárne vytváraná a subjektívne používaná kategória na vyjadrenie všeobecnej nespokojnosti? Prameni

nuda zo subjektu (ktorý „sa nudí“) alebo je reflexiou objektívneho rysu sveta (ktorý „ho nudí“)? Je nuda akousi antropologickou konštantou, univerzálne prítomnou v dejinách ľudskej civilizácie alebo naopak výsledkom dlhodobého spoločenského a kultúrneho vývoja? Tieto ontologické dilemy sa pretavujú do epistemologických a metodologických otázok. Nejasná definícia nudy nielenže sťažuje voľbu vhodného prístupu a metodologických prostriedkov, ale znamená aj absenciu kritérií na vhodný výber teoretického i empirického materiálu a pochybnosti o šírke a možnom dosahu problému – je nuda naozaj neškodnou súčasťou každodenného života alebo majú pravdu skôr tí autori, ktorí ju považujú za epidémiu modernej a postmodernej civilizácie (napr. Goodstein 2005; Healy 1984; Spacks 1995)? Zo subtílného empirického javu sa tak pri bližšom pohľade stáva ťažko uchopiteľná spleť ontologických, epistemologických i metodologických otázok.

Náročnosť vedeckého uchopenia fenoménu môže vyvolať pochybnosti, či vôbec stojí za námahu nude sa venovať. Osobne sa domnievam, že práve množstvo otázok a pochybností je v tomto prípade natoľko signifikantné, že samo o sebe slúži ako dostatočný dôvod na výskum javu. Ďalším dôvodom môže byť značný výskyt výrokov o „nude“ a „nudnom“, ktoré dnes zaplavujú verejnú diskusiu i žitý svet každodennosti¹ (Spacks 1995: 15). Prítomnosť „nudy“ vo verejnom diskurze vyvoláva otázky o jej spoločenskom pôvode, význame a funkcii. Z tohto hľadiska je o to závažnejšie, že v sociológii sa nude doposiaľ podrobnejšie venovala len hŕstka autorov – a hoci zmienky o nej sú pomerne časté, najst' jej jasnú sociologickú definíciu či aspoň podrobnejšie vymedzenie je – ako bude v texte neskôr ukázané - prinajmenšom neľahké. Prítom práve nuda ako každodenná a takmer univerzálne známa súčasť života v dnešnej spoločnosti sa môže stať zdrojom poznatkov nielen o človeku a jeho prežívaní, ale taktiež o povahe takto reflektovaného sveta a konkrétneho spoločenského usporiadania. To je zreteľné aj vo viacerých akademických prácach, v ktorých sa história nudy stáva fascinujúcim príbehom o vývoji euroatlantickej civilizácie a jej myšlienkového sveta. Elizabeth Goodstein, Patricia Meyer Spacks, Reinhard Kuhn a ďalší odhaľujú vo svojich prácach mimoriadne zaujímavé aspekty našich dejín a role nudy v nich (Goodstein 2005; Kuhn 1976; Spacks 1995).

¹ Platnosť tohto tvrdenia si koniec-koncov môže overiť každý sám - stačí si prelistovať dva-tri náhodne vybrané časopisy, zapnúť televíziu alebo sa započúvať do rozhovoru spolucestujúcich v dopravnom prostriedku - „nuda“ sa vo väčšine prípadov skôr-či neskôr objaví.

Nasledujúci text sa vo svojich ambíciách líši od spomenutých autorov, keď si kladie za cieľ prispieť k skúmaniu nudy, nie však ako historického alebo diskurzívneho javu, ale ako *sociologického problému*. Aby toto skúmanie bolo zároveň poučené, prvá časť textu čerpá zo súčasných akademických prác o nude a usiluje sa jav zasadiť do širšieho historického a diskurzívneho rámca, vymedziť jeho obrysy a pôsobenie ako literárneho i „reálneho“ fenoménu. Podrobnejšie sa zaoberá vyššie načrtnutými ontologickými a epistemologickými otázkami a poskytuje stručný prehľad ich riešení od rozličných autorov, ktorých texty sa pohybujú na pomedzí filozofie, psychológie, histórie i literárnej vedy. Napriek tomu, že jednotlivé práce sa líšia svojimi náhľadmi na nudu, prinášajú historický kontext javu, a teda z nich možno rekonštruovať akúsi genealógiu nudy, idúcu až do antiky. Moderná nuda, tj. „nuda“ ako ju chápeme dnes, je podľa viacerých z nich jedinečným výsledkom prevratných zmien súvisiacich s modernizáciou, ktoré sa zrodili v oblasti literatúry a filozofie, a neskôr sa pretavili do radikálnej premeny spoločenského, materiálne-technologického, ekonomického i politického usporiadania sveta.

Po načrtnutí historického vývoja konceptu nudy a zmapovaní príslušného diskurzu bude položená otázka, ako k výskumu nudy môže prispieť sociológia a či by sa vôbec mala nudou zaoberať. Nebolo by vhodnejšie prenechať jej skúmanie radšej filozofii, psychológii či literárnej vede? Za predpokladu, že nudu chápeme ako istý typ prežívania, dané disciplíny majú nielenže omnoho hlbšiu tradíciu jej výskumu, ale disponujú v tomto smere i lepšími teoretickými a metodologickými predpokladmi než sociológia. A predsa, koncept nudy, naznačujúci istú prázdnotu, obrátenie sa k sebe či kritické hodnotenie vonkajšieho sveta, vyjadruje niečo tak zaujímavé o povahe spoločnosti, ktorá ho akceptuje a používa, že by bola škoda ponechať ho len filozofii či psychológii, prípadne prebrať ich ponímanie pre účely kritického zobrazenia súčasnej spoločnosti. Akým spôsobom by však sociológia mala uchopiť nudu, ak chce hovoriť o nude samotnej, a nie iba o svete, ktorý ju údajne vytvára? Cieľom tejto práce je opustiť ustálené konotácie a pozrieť sa na nudu z vlastnej, sociologicky zameranej perspektívy. Neusiluje sa pohovoriť o sociálnych aspektoch psychologicky alebo filozoficky definovanej nudy, ale otvoriť epistemologickú možnosť alternatívneho uchopenia nudy sociológiou. Snaha priniesť koncept so sociologicky významným

obsahom stavia pred bádateľa množstvo otázok, pritom však nastavuje zrkadlo i samotnej sociológii, keď kladie otázku o jej povahe, ambíciách a možnostiach.

Konkrétny návrh sociologického konceptu nudy bude obsahom druhej časti práce. Predložené ponímanie sa snaží zohľadniť úskalia doteraz vytvorených konceptov a zároveň byť využiteľné pre empirický výskum sociálnej reality. Vytvorený koncept vychádza z fenomenologického chápania nudy Martina Heideggera a inšpiruje sa jeho konceptmi „Dasein“ a „naladenie“, pomocou ktorých sa usiluje prekonať jednostranný dôraz na jedinca alebo na vonkajší svet, prítomný v predchádzajúcich koncepciách. Skúmaný fenomén preto umiestňuje do sociálnej roviny ako roviny prepojenia medzi človekom a svetom a v inšpirácii Durkheimovou sociológiou sa usiluje nájsť takú nudu, ktorá by mala objektívne vykázateľné kvality (bola by kolektívnym, do istej miery utlačivým javom), no súčasne bola individuálne prežívaná a pretváraná. Nudu definuje ako špecifický vzťah medzi človekom a jeho okolím, resp. objektmi v ňom, v situácii, kedy chýbajú či sú na čas pozdržané ich vzájomné záväzky a dochádza medzi nimi k „časovému“ nesúladiu.

Tretia časť sa následne usiluje použiť vytvorený koncept v praxi, a tým demonštrovať jeho životaschopnosť. Aplikovaním na konkrétny empirický fenomén – špecifickú oblasť cestovného ruchu, resp. typ trávenia voľného času – tzv. rekreačný zájazd - sa zároveň usiluje priniesť novú interpretáciu daného empirického javu. Týmto možno neobvyklým spojením nudy s dovolenkovým trávením času sa posledná časť práce usiluje dokázať, že novovytvorené sociologické chápanie nudy má svoje opodstatnenie, ak dokáže upozorniť na nesamozrejmé súvislosti sociálnej reality.

1 Nuda ako historický a diskurzívny jav

1.1 Problém základného určenia podstaty a skúmania nudy

Po rozhodnutí skúmať nudu takmer okamžite nasleduje otázka, aký zdroj informácií možno považovať za relevantný a adekvátny. Súčasní autori sa vo väčšine prípadov opierajú o písomné pramene, tj. historické záznamy o prežívaní nudy (vlastnom či iných) (beletria, denníky, osobná korešpondencia apod.) alebo snahy o reflexiu nudy vo všeobecnosti (pojedinania filozofické, teologické, sociálno-vedné, medicínske a iné). V pozadí takéhoto počínania je väčšinou skrytý predpoklad, že písomné zdroje zachytávajú objektívne existujúci jav, ktorý možno zdokumentovať a prostredníctvom tejto dokumentácie analyzovať. Omnoho zriedkavejšie býva reflektovaná možnosť – a dôsledky, ktoré z nej vyplývajú - že takýto prameň nemusí o jave len informovať, ale súčasne ho tým i vytvárať a formovať. Daný problém vyvstáva predovšetkým pri otázke, či je nuda transhistorická skúsenosť alebo historicky vyvinutý, nesamozrejmý fenomén. Anglické slovo „boredom“, do češtiny i slovenčiny preložené ako „nuda“, sa v dnešnom význame objavuje až v 18. storočí (Dalle Pezze a Salzani 2009: 5), čo je pre niektorých súčasných autorov dôkazom toho, že dovtedy nuda v dnešnom zmysle neexistovala (Dalle Pezze a Salzani 2009; Gardiner 2012: 40; Goodstein 2005; McDonald 2009: 61; Spacks 1995). Pritom vychádzajú z predpokladu, že jazyk pružne reaguje na kultúrne zmeny, čo znamená, že ak pojem neexistoval, bolo to dané tým, že neexistoval spoločenský dopyt po ňom, a teda ani skúsenosť, ktorú by pomenúval. V opozícii voči tomuto názoru stoja autori, ktorí zdôrazňujú obsahovú podobnosť (resp. totožnosť) konceptu nudy s inými pojmami, ako napr. „acedia“, „ennui“ či „taedium vitae“, čím dokazujú tvrdenie, že nuda je univerzálna ľudská skúsenosť, ktorá sa v priebehu dejín vynára pod rôznymi pomenovaniami a v odlišných podobách, mení či rozširuje spoločenské miesto svojho výskytu, no v jadre ostáva rovnaká (napr. Wolf Lepenies, Reinhard Kuhn, Peter Toohey, Roberto Garaventa, Madeleine Bouchez). Z tejto tézy automaticky vyvstáva otázka, čo tvorí toto *jadro* skúsenosti; tvrdenie o univerzálnosti nudy teda vyžaduje konkrétnu definíciu, ktorá umožní obsahové stotožnenie jednotlivých konceptov. Štúdium nudy následne pozostáva z hľadania podobností a odlišností jednotlivých podôb a kultúrnych interpretácií domnele univerzálnej skúsenosti v rôznych historických a kultúrne odlišných spoločnostiach.

Príkladom ucelenej koncepcie nudy v tomto chápaní je práca „The Demon of Noontide: Ennui in Western Literature“ od nemeckého autora Reinharda Kuhna (Kuhn 1976). Cieľom Kuhnovej práce je ukázať premeny nudy v histórii na základe spracovania nudy ako témy západnej literatúry (Kuhn 1976: 4). Nudu, resp. „ennui“ (tj. hlbokú, existenciálnu nudu) chápe ako transhistorickú chorobu, prameniacu z univerzálnych ľudských dispozícií, ktorá sa v priebehu dejín objavuje v rozličných podobách. V jednotlivých prejavoch sa síce líši, no *vnútri* ostáva rovnaká. V základoch jeho práce stojí esencialistická domnienka, že nuda obsahuje určité pevné, nemenné jadro, ktoré ju umožňuje rozpoznať v rôznych historických podobách. Socio-historické udalosti sú iba nástrojmi, prostredníctvom ktorých sa odhaľujú univerzálne, ahistorické črty v zásade nemennej ľudskej situácie a povahy (Kuhn 1976).

Kuhnov postup kritizuje Elizabeth Goodstein ako príklad filozofického univerzalizmu (Goodstein 2005: 33). Kuhn totiž svoju definíciu (jadra) nudy, ktorá je kľúčová pre celý jeho ďalší postup, získava abstrahovaním z ľubovoľne zvolených, „kanonických“ literárnych diel tak, že najprv oddelí „ľahké“ formy nudy od ennui, (čo robí v podstate intuitívne² – neudáva jasné kritériá), a abstrakciou z portrétov nudy z druhej skupiny následne získava koncept „ennui“, tvorený štyrmi základnými atribútmi³. Na jeho základe potom triedi ďalšie literárne diela a vylučuje zo svojej analýzy všetky prípady, ktoré nespĺňajú vymedzené kritériá (ako „periférne formy

² Ako príklad tohto intuitívneho postupu možno uviesť Kuhnovo odlišenie „obyčajnej“ nudy ženy v domácnosti od nudy Emmy Bovaryovej – zatiaľčo v prvom prípade sa podľa Kuhna jedná o „ľahkú“ formu nudy z nečinnosti, Flaubertova postava trpí existenciálnou nudou, utrpením „vyššej úrovne“ – „ennui“. Kuhn však neuvádza, na základe akých kritérií k danému záveru dospel: „Vo všeobecnosti bývajú symptómy stavu Flaubertovej Emmy Bovaryovej prijímané ako podobné tým, ktoré zažíva unudená obyvateľka predmestia. A predsa, redukovať jej ennui na túto úroveň by znamenalo nepochopiť hĺbku a komplexnosť stavu, v ktorom sa nachádza. Zatiaľčo Emma Bovaryová znáša metafyzické utrpenie, obyvateľka predmestia cíti len povrchný a nejasný nepokoj. Práve tento rozdiel v dimenzii robí z prvej výnimočnú literárnu postavu a z druhej len fádnu a nezaujímavú predstaviteľkú svojej skupiny“ (voľne preložené z anglického prekladu T.H.) / „It is a generally accepted interpretation that Flaubert's Emma Bovary presents symptoms similar to those felt by the bored suburbanite. And yet to reduce her ennui to this level is to misunderstand the very complex condition of which she is the victim. The former suffers from a metaphysical malady, and the latter only feels a superficial and vague disquiet. It is this difference in dimension that makes of the one a great literary figure and of the other an undistinguished and uninteresting representative of a group“ (Kuhn 1976: 9).

³ Jedná sa o nasledujúce štyri vlastnosti ennui: 1. Je duchovný i telesný stav. 2. Je nezávislý na vonkajších podmienkach. 3. Je nezávislý na vôli jedinca. 4. Je odcudzením, resp. pocitom odcudzenia, nezmyselnosti, absencie zmyslu a prázdnoty sveta (Kuhn 1976: 12-13).

nudy“) (Kuhn 1976: 6-8)⁴. Podrobnú históriu literárnych reprezentácií ennui potom predstavuje ako „históriu“ samotnej skúsenosti (t.j. historické premeny jej vonkajšej podoby a spôsobov, akými s ňou bojovať), nie diskurzu o nej. Tento rozpor je podľa Goodstein typický pre celý „idealistický“ diskurz o subjektívnej skúsenosti: na jednej strane hovorí o ľudskej skúsenosti, ktorá sa „vnútri“ *nemení*, iba získava odlišné pomenovania, na strane druhej zobrazuje jej rozličné „vonkajšie“ podoby (*premeny*) v čase a mieste, ktoré čerpá z dobovej literatúry (Goodstein 2005: 34). Pri tom stotožňuje literárnu reprezentáciu a historicky situovanú skúsenosť. Kuhn pokladá literatúru za objektívny zdroj informácií o dobovej skúsenosti, pritom ju ale používa selektívne – na základe tézy, vytvorenej zo súboru vlastných zamlčaných predpokladov, pre ktoré následne nachádza potvrdenie v rovnako ľubovoľne zvolených dielach západnej literatúry. Kuhnov postup by snáď bol legitímny v prípade, keby svojej arbitrárnej definícii nepripisoval všeobecnú platnosť a javu, ktorý popisuje, univerzálnu, ahistorickú existenciu (Goodstein 2005: 51-55).

Protipólom esencialistického chápania nudy sú koncepcie, ktorých autori spochybňujú stotožňovanie moderného s predmodernými javmi ako napr. *acedia*, *melanchólia* či *ennui* (napr. Elizabeth Goodstein, Patricia Meyer Spacks, Seán Desmond Healy, Lars Svendsen, Genrich Krasko). Takéto počínanie je podľa nich etnocentrické, nereflektujúce svoje kultúrne a historické podložie a samo o sebe hlboko moderné (Goodstein 2005: 33). Nuda podľa nich nie je inherentná kvalita ľudskej existencie („*human condition*“), ale má *históriu*⁵, ktorá sa začala v 18. storočí a postupne pohltila celý západný svet (Dalle Pezze a Salzani 2009: 12). Autori pritom vychádzajú z predpokladu, že ľudská skúsenosť je vždy formovaná konkrétnymi historickými okolnosťami a zakotvená v určitom, historicky a kultúrne špecifickom spôsobe chápania ľudskej skúsenosti, ktorý je vyjadrený prostredníctvom rovnako špecifického diskurzu (Dalle Pezze a Salzani 2009: 11). Vznik nového pojmu je signifikantný z toho hľadiska,

⁴ Medzi „periférne“ formy nudy zaraďuje napríklad situačnú nudu študenta na prednáške, človeka dochádzajúceho vlakom do práce, dlhodobé odcudzenie ženy v domácnosti či nudu sprevádzajúcu monotónnu robotnícku prácu (Kuhn 1976: 6-8). Avšak, ako poukazuje Goodstein, kto odlíši, ktorý typ nudy je ten „skutočný“, závažný a hoden filozofickej reflexie (Goodstein 2005: 61)?

⁵ Podľa Spacks napriek existencii antických textov, opisujúcich stav podobný dnešnej nude, nemožno tvrdiť, že Rimania „sa nudili“ v dnešnom zmysle slova. Slovo nuda sa totiž objavuje až v moderných prekladoch daných textov (napr. satira „*The Bore*“ od Horacia) (Spacks 1995: 7-8).

že premena diskurzu vo všeobecnosti signalizuje premenu skúsenosti i sociálnej reality (Healy 1984: 27)⁶. Moderný koncept nudy je značne odlišný od tých minulých – je sekulárny, materialistický, vyjadrený jazykom moderného subjektu, zmiereného so stratou ideálov, zmyslu i pevných výkladových rámcov⁷ (skepticizmus) (Goodstein 2005: 5). Podobnosti, ktoré dnes vnímame medzi jednotlivými konceptmi, sú zásluhou konvergencie významov jednotlivých pojmov/diskurzov⁸, ku ktorej dochádza až v 18. storočí a predstavuje jedinečný a nesamozrejmý historický moment: objavenie sa nového konceptu nudy v reakcii na premenu sociálnej, politickej a ekonomickej reality, ktorá splodila nový typ skúsenosti (Dalle Pezze a Salzani 2009: 11; Spacks 1995: 28).

Príkladom takéhoto ponímania nudy je kniha „Boredom, self, and culture“ Seána Desmonda Healyho (Healy 1984). Healy odlišuje rôzne formy nudy⁹, pričom hlavnou témou jeho práce je moderná, historicky špecifická nuda - „hypernuda“ („hyperboredom“). V priebehu dejín sa vyskytujú rôzne formy nudy, najčastejšie „triviálna“ (bežná, situačná), ktorá pramení z antropologicky konštantných predispozícií¹⁰. V tomto bode je jeho argumentácia podobná Kuhnovi. Omnoho dôležitejšou z hľadiska celej práce je však analýza hypernudy. Hypernuda sa síce prejavuje podobne ako ostatné formy (ako apatia, absencia túžby alebo túžba po niečom neurčitom (Healy 1984: 45)), nemožno ich však stotožňovať – hypernuda nie je len zveličená forma iných typov nudy, ale jav *sui generis* (Healy 1984: 47) a výsledok unikátneho historického vývoja, spojeného so zrodom moderného človeka v 17. storočí

⁶ Skutočnosť, že nudu dnes vnímame ako univerzálny fenomén, je dôsledkom jej dlhodobej naturalizácie ako konceptu vyjadrujúceho typ skúsenosti (Goodstein 2005; Spacks 1995).

⁷ „Skúsenosť bez vlastností [v kontexte Goodsteinovej knihy nuda, T.H.] je trápením osvieteného subjektu, ktorého jeho vlastný skeptický postoj vzdaluje od náboženskej viery a tradície a znemožňuje mu tak dosiahnutie predchádzajúcej istoty i nájdenie zmyslu každodennej existencie“ (voľne preložené z anglického originálu T.H.) / „The experience without qualities is the plague of the enlightened subject, whose skeptical distance from the certainties of faith, tradition, sensation renders the immediacy of quotidian meaning hollow or inaccessible“ (Goodstein 2005: 4).

⁸ Pritom si však jednotlivé pojmy zachovávajú isté významové nuansy – a z toho dôvodu je podľa Goodstein vhodnejšie hovoriť o „diskurze nudy“ než o „koncepte nudy“ (Goodstein 2005: 3).

⁹ Na rozdiel od iných autorov Healy neanalyzuje staršie formy nudy (acedia, ennui atď.), ale odlišuje dve ľahšie formy nudy od hypernudy. Prvé dve sú prejavom univerzálnych ľudských dispozícií, zatiaľčo hypernuda je historicky unikátnym a špecifickým fenoménom - svojou povahou i rozsahom v populácii (Healy 1984).

¹⁰ Podľa Healyho majú ľudia určité množstvo energie, ktoré využívajú na aktívne angažovanie sa vo svete, interakciu so svetom („to engage with the world“, „to be in constant interaction with it“) (Healy 1984: 44). V situácii, ktorá človeku toto neumožňuje, nastupuje „bežná“ nuda.

(Healy 1984: 21; 24). Hypernuda je podľa Healyho deštruktívny stav mysle, pocit straty osobného zmyslu, ktorý nepostihuje len jedincov, ale celé kolektívy, spoločnosti. Nemá ani tak individuálne, ako predovšetkým historické socio-kultúrne príčiny – zlyhanie kultúry i subjektu vo funkcii tvorcu zmyslu (Healy 1984: 75), kolaps sociálneho, morálneho a kultúrneho poriadku („řádu“) (Healy 1984: 76) a rastúce metafyzické prázdno v západnej civilizácii¹¹ (Healy 1984: 87). K týmto záverom dochádza Healy na základe „záznamov ľudských myšlienok a skúseností“ (Healy 1984: 15). Jeho empirický materiál tvoria záznamy a koncepcie nudy od početných autorov hlavne z 19. a 20. storočia. Ich rétorika, radikálne odlišná od ich predchodcov, je pre Healyho dôkazom premeny skúsenosti, resp. vzniku novej skúsenosti. Podľa Healyho totiž spisovatelia pôsobia podobne ako seizmograf - zachytávajú črty a procesy v spoločnosti, ktoré si bežní ľudia neuvedomujú či neverbalizujú (Healy 1984: 25). Písanie o nude je teda spoľahlivým dôkazom toho, že zmena či nárast nudy nie je len zdanlivo vytváraná prostredníctvom literatúry, ale je reálna (Healy 1984: 52). Healy nepoužíva literárne zdroje tak ako Kuhn, tj. ako dôkaz svojich tvrdení o nude, ale primárne ako ich zdroj.

Elizabeth Goodstein ide vo svojej knihe „Experience without Qualities: Boredom and Modernity“ (2005) ešte ďalej ako Healy, keď zdôrazňuje, že vplyv skúsenosti na diskurz pri vzniku nudy nebol jednosmerný, ale dialektický (Goodstein 2005). Jazyk nielen vyjadruje skúsenosť, ale zároveň ju pomáha formovať, a to jednak cez ustálenú rétoriku (každodenný „jazyk nudy“), jednak cez kultúrny „staging“ nudy (písanie, hovorenie, zobrazovanie nudy ako objektívne existujúceho javu) (podobne Klapp 1986: 32; McDonald 2009: 61). V dôsledku toho sa nuda stáva kultúrne a sociálne objektívnym¹² (a utlačivým) javom. Skutočnosť, že nuda začína byť podľa historických záznamov v 19. storočí pociťovaná v alarmujúcej miere, je dôsledkom rozšírenia nového sekulárneho a skeptického „jazyka nudy“, ktorý sa vyvinul v reakcii na materiálne a duchovné premeny (Goodstein 2005: 11). Goodstein skúma spoločensko-kultúrny jav, ktorý pôsobí na a prostredníctvom jedincov, no nezaujíma sa oň v individuálnej rovine. Témou jej práce nie je nuda ako individuálne pociťovaná

¹¹ Veľmi podobne chápe nudu Lars Svendsen - tiež klasifikuje rôzne formy nudy a stavia na pojme zmyslu (Svendsen 2008/2011).

¹² Čo znamená, ak niekto vyjadří svoju skúsenosť ako „nudu“, ak hodnotí svet ako „nudný“? Napriek tomu, že toto tvrdenie vyjadruje subjektívnu skúsenosť, takýto výrok je v spoločnosti viac-menej chápaný podobne. To znamená, že „nuda“ má určitú objektívnu kvalitu, je „sociálnym faktom“ bez ohľadu na konkrétny prípad jej (údajného) prežívania, vyjadrovania a príčin (porov. Spacks 1995).

skúsenosť, ale ako súčasť dlhodobého procesu diskurzívneho konštituovania modernej subjektivity (Goodstein 2005: 13). Prácu Goodsteinovej tak treba chápať v kontexte vývoja diskurzu o nude, ktorý analyzuje, no zároveň je i jeho súčasťou.

Samotná myšlienka, že nuda je moderný jav, ktorý v minulosti nemá obdoby, je relatívne nová (Gardiner 2012: 38). Prvé historizujúce koncepcie nudy sa objavili až v rámci širšieho kultúrneho obratu v 19. storočí a pripisovali vznik nudy objektívnym vonkajším príčinám daným modernitou, prípadne dlhodobému vývoju filozofického myslenia a svetonázoru. Až koncom 20. storočia sa začalo skúmanie role jazyka a textu (bežnej reči i literárnych a akademických koncepcií) v procese socio-kultúrneho konštruovania nudy.

Problém univerzálnosti vs. historickosti nudy je dôležitý okrem iného preto, lebo je zároveň otázkou, či (resp. do akej miery) možno stotožniť diskurzívnu nudu s nudou ako skúsenosťou. To súvisí s otázkou, akými spôsobmi sa môžu literárne pramene vzťahovať k ľudskému prežívaniu (dokumentovať ho; reflektovať; spoluvytvárať). Spomenutí autori sa v odpovedi rozchádzajú, čo sa u nich prejavuje i prakticky pri písaní svojich vlastných textov. Ich diela tak predstavujú tri rôzne alternatívy použitia literárnych záznamov: ako dôkaz určitej tézy o ľudskom prežívaní (Kuhn); ako zdroj zistení o realite (Healy); ako zdroj poznatkov o realite i vlastný výskumný objekt (text je chápaný ako faktor spoluvytvárajúci realitu) (Goodstein). Premostenie prostredníctvom jazyka je významné z toho dôvodu, že legitimizuje spoločné skúmanie nudy ako skúsenosti a nudy ako konštrukt, určovaného i určujúceho historický a socio-kultúrny kontext. Pritom však nejde iba o rekonštrukciu domnelej skúsenosti na základe písomných záznamov, ale súčasne aj o reflexiu toho, ako daný diskurz prispieval k dlhoboj konštitúcii samotného javu.

Problém nudy teda otvára všeobecnejšie metodologické, epistemologické, dokonca ontologické otázky. Je ľudské prežívanie vo svojom jadre konštantné alebo sa kultúrne a historicky premieňa? Možno považovať písomné pramene za viac-menej verný obraz reality a konkrétnu koncepciu ľudskej skúsenosti či kritiku doby z pera jedného autora za reprezentatívnu? Má sa vôbec sociológia venovať problému nudy alebo ho má prenechať iným vedeckým disciplinám? V prípade, že sa odhodlá na skúmanie sociálnych aspektov javu, čo má považovať za dôveryhodný zdroj informácií?

Účelom tejto práce nie je podať definitívne odpovede, ale skôr otvoriť témy nanovo v špecifickom kontexte problému nudy. Bez nároku na tvrdenie, že „acediu“ možno stotožniť s dnešnou „nudou“, a písanie o skúsenosti so skúsenosťou samotnou, nazdávam sa, že pre účely tejto práce bude užitočné v krátkosti načrtnúť vývoj euroatlantického diskurzu v oblasti vysvetľovania a hodnotenia nudy i príbuzných javov, tak ako ho dnes opisujú početní autori (Dalle Pezze a Salzani 2009; Gardiner 2012; Goodstein 2005; Spacks 1995; Svendsen 2011; Toohey 2012 a ďalší). Epistemologické pozície rôznych autorov sa líšia podľa toho, nakoľko považujú jednotlivé javy za totožné a nakoľko len podobné, do istej miery sa však zhodnú v tom, že medzi nimi možno predpokladať istú kontinuitu, hoci poznačenú výraznými obratmi. Objavenie sa konceptu nudy bolo síce súčasťou radikálneho kultúrneho obratu, zároveň však tento obrat znamenal obrátenie sa *od niečoho* a bol pred-pripravený dlhodobými vývojovými tendenciami. Uznanie možnosti kontinuity vo vývoji ľudskej skúsenosti a diskurzu o nej tak otvára cestu ku genealogickému skúmaniu nudy i ďalších konceptov s ňou spriaznených (Dalle Pezze a Salzani 2009: 5). Rozhodnutie o tom, či je takáto genealógia nudy oprávnená alebo nie, však ponechávam na čitateľa.

Nasledujúci výber konceptov a autorov je nutne obmedzený. Vychádza síce z prác usilujúcich sa o čo najdetailnejšie a najkomplexnejšie zmapovanie diskurzu o nude, avšak aj ich autori pracujú s relatívne ustáleným výberom filozofov, literátov a sociálnych vedcov, patriacich do určitého kánonu. Ten je z povahy veci neúplný a v pozadí jeho tvorby sa iste skrýva nevyváženosť, prameniaca nielen z nevedomosti, ale i z nerovného zastúpenia a hodnotenia jednotlivých typov a oblastí literatúry, ktoré sú dané dlhodobo panujúcimi kultúrnymi a spoločenskými nerovnosťami. Všetci autori, i tí, ktorí podávajú zdanlivo neutrálnu históriu javu, sa prikláňajú k istej skupine a interpretácii.

1.2 Genealógia nudy

1.2.1 Predchodcovia dnešnej nudy: *acedia*, *melancholia*, *ennui* a ďalší

Podľa genealogického prístupu má dnešný koncept nudy dlhú históriu a vzťahuje sa k celému rodokmeňu predchodcov, s ktorými môže byť ak nie stotožnený, minimálne asociovaný (Dalle Pezze a Salzani 2009: 7). Už v antike sa objavili príbuzné, hoci v tej dobe veľmi rozšírené pojmy: grécke *álus* či *monotonia*, latinské *horror loci*, *fastidium* a *taedium vitae*, o ktorom písal i Seneca. Kresťanstvo prinieslo koncept „*acedia*“¹³ (základ slova je gr. *kédos* = záujem, starosť, starostlivosť) označujúci nedostatok záujmu a únavu zo života, ktoré v spisoch cirkevných otcov figurujú ako najhorší hriech a koreň ostatných hriechov (Dalle Pezze a Salzani 2009: 8; Svendsen 2011: 48). Z tohto obdobia pochádza napr. text Evagria Pontica (345-399 p.n.l.), ktorý opisuje „démona poludnia“ útočiaceho na mníchov (Kuhn 1976: 43). Medzi *acediou* a dnešnou „nudou“ je veľký rozdiel, predovšetkým z morálneho hľadiska – *acedia* bola náboženský koncept, nie pojem označujúci psychologický stav či kategória subjektívneho hodnotenia sveta. *Acedia*, definovaná aj ako mizéria duše, duchovná a morálna apatia (Dalle Pezze a Salzani 2009: 8), predstavovala ťažké pokušenie a hriech, proti ktorému bolo potrebné sa brániť pomocou tvrdej práce a modlitby – človek/mních *páchajúci* *acediu* ostával prázdny, apatickým a neschopným duchovnej činnosti, čím sa vzdŕoval od Boha a jeho diela a vyjadroval mu hlbokú neúctu (Spacks 1995: 11; Svendsen 2011: 48). Podľa dobových prameňov *acedia* nebola veľmi rozšírená – poznala ju len malá časť populácie, oslobodená od ťažkej práce a existenčných problémov. Pravdepodobne odtiaľto pochádza kultúrna asociácia nudy s vysokými vrstvami spoločnosti, čo niekde vyústilo až do považovania ju za statusový symbol či výsadu (Dalle Pezze a Salzani 2009: 8). Teologický koncept *acedie* sa udržal v priebehu stredoveku, neskôr bol vytlačený novšími pojmami. Až v 17. storočí bol oživený, keď naň nadviazal Blaise Pascal. Pascal vytvoril pravdepodobne prvú ucelenú koncepciu nudy vo filozofii (Svendsen 2008: 52). Hoci viaceré Pascalove myšlienky boli na danú dobu až prekvapivo moderné, stále v nich silne zaznievali i morálne a náboženské

¹³ O *acedii* vid' „The Sin of Sloth: *Acedia* in Medieval Thought and Literature“ od Siegfrieda Wenzela (1967), ďalej napr. Kuhn (1976: 39-64) či McDonald (2009).

tóny¹⁴ (Pascal 2000: 110-120). Pascalovu koncepciu tak dnes niektorí autori vnímajú ako prechod od „acedie“ k modernej „nude“ (Kuhn 1976: 114; Svendsen 2008: 52).

Renesancia znamenala kultúrny obrat, s ktorým došlo aj k nahradeniu acedie novým konceptom – „*melanchóliou*“. V súlade s celkovou zmenou kultúrnej perspektívy sa pozornosť presunula od ducha k telu: zatiaľčo acedia bola hriechom, patológiou ducha, ktorá so sebou niesla silne negatívne hodnotenie, melanchólii boli pripisované fyziologické príčiny¹⁵ i pôsobenie, a ako taká bola morálne neutrálnym konceptom. Po acedii zdedila kultúrne konotácie vznešenosti a výberovosti, ku ktorým sa postupne pridala aj viera v jej tvorivý potenciál. Koncept melanchólie spájal pojem pasivity s tvorivosťou, chorobnosti s múdrosťou až genialitou. V tejto podobe sa vyvinul do kultúrneho mýtu o ochorení kráľov, filozofov, umelcov, geniálnych mysliteľov a tvorcov (Dalle Pezze a Salzani 2009: 9) a stal sa i námetom početných literárnych či umeleckých diel. Záujem o melanchóliu, dnes často spájanú s depresiou, pretrváva dodnes, čo bolo aj pravdepodobnou príčinou toho, že v sociológii a psychológii bola tematizovaná omnoho skôr a v omnoho väčšej miere než „všedná“ nuda (Dalle Pezze a Salzani 2009: 9).

Približne v 12. až 13. storočí sa objavil francúzsky pojem „*ennui*“¹⁶, ktorý je dnes považovaný za významový prechod medzi melanchóliou a nudou (pochádza z latinského *odium, inodiare, in odio esse* – byť objektom nenávisti, nenávidieť, tj. etymologicky niečo ako nenávisť k sebe i k svetu) (Dalle Pezze a Salzani 2009: 9; Kuhn 1976: 5). „*Ennui*“ vošlo aj do anglického¹⁷ jazyka, kde zhodne s francúzskym výrazom

¹⁴ Podľa Pascala je človek bez Boha odsúdený na ničotu a vedomie tejto ničoty sa v ľudskom prežívaní prejavuje ako nuda. Keďže človeku je prirodzený pohyb (Pascal 2000: 51), snaží sa na ňu zabudnúť rôznymi rozptýleniami a svetskými potešeniami, ktoré však majú v konečnom dôsledku ešte ničivejšie pôsobenie: „Jediné, čo nám v našich bédach poskytuje útechu, je rozptýlení, a pritom je samo naša bídou najväčšia. Vždyť práve rozptýlení je to, čo nám najvíc bráni myslieť na sebe, a z neho pochádza, že na sebe bezdôsledne prívolávame zrádca. Nebýt jeho, zmocnila by sa nás nuda a ta by nás pobízela hľadať spoľahlivejšiu cestu, jak bídě uniknout. Jenomže rozptýlení nás upoutá a neznatelně nás vede k smrti“ (Pascal 2000: 110-111). O Pascalovom chápaní nudy viď napr. (Kuhn 1976: 108-114; Svendsen 2011: 51-53).

¹⁵ Za príčinu melanchólie bol považovaný nadbytok žlči v tele, ktorý spôsoboval pomalosť, lenivosť, smútok, apatiu (Toohey 2012: 117).

¹⁶ Výraz „*ennui*“ je dodnes používaný vo Francúzsku, a to na označenie „nudy“ v dnešnom chápaní. Talianske „*noia*“ (zn. nuda) pochádza z rovnakého etymologického koreňa (Dalle Pezze a Salzani 2009: 9).

¹⁷ V angličtine stále pretrváva konotácia *ennui* ako „francúzskeho“ stavu mysle, v pozadí ktorej stojí v Anglicku rozšírený kultúrny stereotyp Francúzov ako melancholického národa. Naopak,

označovalo negatívny psychologický stav, bolestivé prežívanie vysokého a kultivovaného ľudského ducha (Dalle Pezze a Salzani 2009: 9). Aj koncept ennui si zachoval konotáciu vznešenosti, v čom sa líši od dnešného pojmu nudy (Spacks 1995: 12). Vo filozofii sa venoval námetu ennui ako choroby kultivovaného človeka Immanuel Kant¹⁸. Jeho koncepcia kombinovala historickú reflexiu s filozoficko-antropologickým ponímaním ennui ako stavu prameniaceho z ľudského vnútra. Človek má podľa Kanta existenciálnu potrebu pracovať, čo mu dáva uspokojenie a jeho životu obsah¹⁹ (Kant 1930: 160-162, 175; Svendsen 2011: 52). Civilizačný vzostup však so sebou prináša túžbu po stále nových skúsenostiach a zážitkoch („pseudo-potrebách“) (Kant 1930: 173), ktorá vzdáľuje človeka od jeho činnosti a v konečnom dôsledku mu namiesto uspokojenia prináša ennui, tj. pocit prázdnoty a znechutenia zo seba samého (nuda ako „choroba z nečinnosti“) (Svendsen 2011: 52). Kant spopularizoval koncept v nemeckom prostredí a na jeho prácu neskôr nadviazali predovšetkým romantici.

1.2.2 Zrod a vývoj modernej nudy

Anglické sloveso „to bore“ sa objavuje od polovice 18. storočia, nasledované slovom „bore“ („nudná osoba“) od konca 18. storočia a „boredom“ („nuda“) od 19. storočia, pričom ich spoločný etymologický pôvod nie je veľmi jasný (Gardiner 2012: 41; Spacks 1995: 13, 32). Na rozdiel od svojich predchodcov, anglickému „boredom“ chýbajú vznešené, vysoké kultúrne konotácie; naopak - označuje banálnu emóciu či

Baudelaire importoval do francúzštiny anglický výraz „spleen“. Tento pojem mal pôvodne veľmi podobným význam ako „ennui“ či „melanchólia“, avšak Baudelaire mu dodal ešte silnejšiu asociáciu s chorobným smútkom, nechúťou do života, apatiou a celkovou ľahostajnosťou (Goodstein 2005: 116). Ako píše Healy, je ironické, že Francúzi považujú za melancholických Angličanov a dodnes chápu spleen ako „ostrovnú chorobu“ (Healy 1984: 29).

¹⁸ Hoci sa Kant téme nudy nevenoval systematicky, dôležité postrehy možno nájsť v jeho prednáškach o etike, napr. „On the Duties in Life in Relation to States“ (porov. Svendsen 2008: 54), „Occupation“ (Kant 1930: 160-162) či „Duties towards Ourselves in Respect of External Circumstances“ (Kant 1930: 171-176).

¹⁹ „Aktivitami, a nie potešením, človek cíti, že žije. Čím zaneprázdnenejší sme, tým viac pociťujeme, že žijeme a tým viac sme si vedomí svojho žitia. V nečinnosti nielenže cítime, že život nám uniká, ale tiež sa cítime ako bez života. (...) Potešenia nám čas nevyplňajú, naopak, nechávajú ho prázdny. Ľudská myseľ sa desí prázdneho času, je ním unudená a znechutená“ (voľne preložené z anglického prekladu T.H.) / „It is by his activities and not by enjoyment that man feels that he is alive. The busier we are the more we feel that we live and the more conscious we are of life. In idleness we not only feel that life is fleeting but we also feel lifeless. (...) The pleasures of life do not fill time full, but leave it empty. The human mind abhors an empty time, and is bored and disgusted with it“ (Kant 1930: 160).

náladu, ktorá „trivializuje svet, znemocňuje jedinca a vyprázdňuje čas“ (Dalle Pezze a Salzani 2009: 10). Od predchádzajúcich konceptov sa výrazne odlišuje v tom, že neoznačuje duchovnú ani telesnú patológiu prameniacu z vnútra výnimočného jedinca, ale všedný psychologický stav, postihujúci široké vrstvy populácie²⁰, ktorý je odpoveďou na vonkajšie podmienky (Gardiner 2012: 41; Spacks 1995: xi). Diskurz o nude je hlboko moderný - sekulárny, materialistický a reflexívny, keď poukazuje na vonkajšie príčiny javu a vyjadruje skepticizmus moderného subjektu voči starým výkladovým rámcom (tradícii a náboženstvu) ako i stratu zmyslu, ktorá je s ním spojená (Goodstein 2005: 3-4). V diskurze však možno nájsť i stopy starých naratívov²¹, predovšetkým v dôraze na individuálne, subjektívne prežívanie či negatívne hodnotenie stavu, pochádzajúce ešte z náboženského konceptu acedie. Okrem existenciálneho obsahuje i časový rozmer (vyjadrený v nemeckej variante pojmu - „Langeweile“ -, ktorá sa objavuje v 18. storočí, doslova preložená ako „dlhá chvíľa“).

Súčasní autori, ktorí sa domnievajú, že nuda je historicky unikátna skúsenosť, datujú jej vznik práve do obdobia osvietenstva a romantizmu (napr. Goodstein 2005; Musharbash 2007; Spacks 1995). Vznik nového slova, resp. diskurzu (okrem „boredom“ vznikajú jednak mnohé odvodené slová, jednak ekvivalentné či podobné pojmy v iných jazykoch) podľa nich súvisel s nástupom modernity ako radikálnej transformácie sveta, ktorá sa udiala za krátky čas (Gardiner 2012: 41; Goodstein 2005: 120; Leslie 2009: 49; McDonald 2009: 61). Úpadok tradičných výkladových rámcov spojených s náboženstvom (kresťanstvom) a nástup osvietenskej viery v ľudské úsilie, civilizačný pokrok a pozemské individuálne šťastie znamenali celkovú zmenu pohľadu na svet, posun k sekulárnej a materialistickej interpretácii sveta, spoločnosti a človeka (Dalle Pezze a Salzani 2009: 12). To prinieslo i väčší dôraz na individuálne práva a rastúci záujem o subjektívnu, vnútornú skúsenosť. Súčasne prebiehajúca industrializácia a mechanizácia priniesli novú komplikovanejšiu deľbu práce, zánik starých povolání a nový typ práce pri výrobnom páske, ktorá sa vyznačovala únavnosťou a monotónnym charakterom v dôsledku repetitívnych úkonov. Pôvodné prirodzené tempo každodenného života bolo podriadené presnému, štandardizovanému hodinikovému

²⁰ Podľa Waltera Benjamina začala byť nuda v 40. rokoch 19. storočia pociťovaná v „epidemických rozmeroch“ (Benjamin 1999: 108).

²¹ Staré pojmy pritom niekde ostali používané a hranice medzi nimi sú nejasné, hoci isté významové nuansy si zachovávajú. To sťažuje analýzu, ktorá sa usiluje o analytické odlišenie jednotlivých pojmov (Goodstein 2005: 102).

času, čo sa prejavilo i v novom vnímaní času – na miesto dlhodobého horizontu nastúpila moderná temporalita, rozdelená do krátkych časových úsekov (Dalle Pezze a Salzani 2009: 13; Gardiner 2012: 41). Postupne došlo k oddeleniu pracovného a voľného času, t.j. vznikol „voľný čas“ ako spoločenská inštitúcia, prístupná pre stále početnejšie vrstvy populácie (Goodstein 2005: 176; Kuhn 1976: 8; Spacks 1995: 16). Rastúci dopyt po spôsoboch jeho vyplnenia dal popud k vzniku a vzostupu konzumnej spoločnosti, módy (v modernom zmysle), nových typov zábavy, športu či turizmu. Urbanizácia a neustála inovácia (napr. dopravy) zaplnili ľudské prežívanie doposiaľ nevídaným privalom podnetov, ktoré spôsobili revolúciu v ľudskom vnímaní (zrýchlenie, zahltenie) (Dalle Pezze a Salzani 2009: 13). Nové spôsoby trávenia času spolu s celkovou demokratizáciou a štandardizáciou životných podmienok, nárastom životnej úrovne, prispievali k formovaniu novej identity, moderného spôsobu uvažovania, rozvoľneniu kultúrnych hraníc, rozšíreniu individuálnych nárokov a ambícií ako i ku kritickému postoju (Goodstein 2005: 176-189).

Veľký podiel na vzniku, resp. spopularizovaní nudy mal romantizmus, ktorý zdôrazňoval oslobodenie sa od tradície a prevzatie individuálnej zodpovednosti za organizáciu svojho života (Goodstein 2005: 124; Klapp 1986: 26; Svendsen 2011: 60). Romantické hnutie legitimizovalo ideu individuálnej sebarealizácie, osobného šťastia a žitia „zaujímavého“ života ako základného ľudského práva (Dalle Pezze a Salzani 2009: 13; Svendsen 2011: 28), čím výrazne prispelo k nárastu individualizmu. Individualizmus vo filozofii a literatúre však postupne v jednotlivých prípadoch prešiel až do extrémneho subjektivismu, solipsizmu, relativizácie a nihilizmu. Počiatkové nadšenie za zmenu, pokrok, slobodu a budúce možnosti typické pre prvú polovicu 19. storočia sa s postupujúcou modernizáciou menilo na dezilúziu, ktorá sa prejavila túžbou po návrate k prírode a tradícii. Osvietenský mýtus racionality a univerzality spočiatku zastúpil funkciu náboženstva v úlohe významového rámca pre život jedinca i spoločnosti. Avšak jeho vlastná vnútorná kontradikcia – skutočnosť, že okrem nadšenia za pokrok obsahoval i skepticizmus – postupne spôsobila jeho zlyhanie a následný pád do nihilizmu (Dalle Pezze a Salzani 2009: 12; Gardiner 2012: 42). Tragické vedomie nemožnosti naplnenia života zmyslom ani návratu späť sa stalo

bohatým zdrojom filozofickej reflexie (postromantizmus a realizmus²²) (Goodstein 2005: 127). Novalis, Holderlin, Schlegel a ďalší sa inšpirovali Kantovou myšlienkou, že konštitúcia sveta vychádza z ľudského subjektu, t.j. človek má zaplniť prázdno po Bohu (Svendsen 2011: 58). Nesúlad medzi snom o osobnom zmysle a naplnení a realitou sekulárneho, monotónneho, „odcudzeného“ sveta viedol k veľkej dezilúzii. Sklamanie zo zlyhania človeka ako tvorcu zmyslu vyústilo do často opisovanej krízy zmyslu a identity (Dalle Pezze a Salzani 2009: 14). Romantická túžba po transgresii, teda neustála honba za niečím novým, lepším, čo by poskytlo existencii význam, ktorá nevedie k naplneniu, ale k nude (nuda ako uviaznutie v logike transgresie), sa stala populárnym námetom literárnych diel (napr. L. Tieck – Príbeh pana Williama Lowella) (Svendsen 2011: 62). Chápanie nudy ako tragického údely človeka v jeho honbe za šťastím a osobným zmyslom vyvrcholilo v diele Giacoma Leopardiho, ktorý považoval nudu za najhoršie utrpenie, no zároveň i najvyššie citové hnutie, dokazujúce vznešenosť človeka. Nuda podľa Leopardiho totiž vzniká kvôli tomu, že nič vo svete nedokáže nasýtiť jeho dušu, presahujúcu celý vesmír (Svendsen 2011: 55).

S postromantickou atmosférou dezilúzie a rezignácie, (ktorá sa môže z dnešného pohľadu zdať paradoxná vzhľadom na vyššie popísané pozitívne zmeny a pozdvihnutie životnej úrovne), korešpondoval realistický pojem nudy i celý diskurz s ním spojený, ktorý bol kriticky, ironicky, neraz až cynicky ladený. Podľa Goodstein bol súčasťou i motorom procesu, ktorý nazýva „demokratizácia skepticizmu“ (Goodstein 2005). Keďže umožňoval vyjadriť celkovú nespokojnosť so svetom, rozšíril sa do tej miery, až sa stal jedným z najdôležitejších konceptov 19. storočia (Dalle Pezze a Salzani 2009: 15). Jeho všadeprítomnosť zachytáva dobová literatúra i písomné záznamy (listy, denníky apod.). Jazyk, ktorý pôvodne vznikol ako literárny jav²³, sa s kultúrnou modernizáciou a demokratizáciou (napr. s nárastom čitateľskej obce prostredníctvom rastúceho počtu verejných knižníc (Goodstein 2005: 170), rozšíril do širokých vrstiev

²² Romantizmus znamenal vzburu proti osvietenskému rozumu, ktorá však bola vopred odsúdená na neúspech, keďže tvoril jej vlastný základ (Goodstein 2005: 127).

²³ Moderný pojem nudy a diskurz, ktorého bol súčasťou, sa spočiatku formoval predovšetkým ako literárny jav. Námet ennui a nudy sa objavuje v kanonických dielach západnej literatúry, napr. v Goetheho „Utrpení mladého Werthera“, Chateaubriandovom „Reném“, Flaubertovej „Pani Bovaryovej“ či Gogolových „Mŕtvych dušiach“. V literatúre 20. storočia možno nájsť tému nudy v jej rozličných podobách u obrovského počtu autorov, vrátane Musila, Becketta, Sartra, Kafku, Moraviu, Manna, Camusa, Prousta či Warhola. O literárnych spracovaniach témy nudy vid' napr. (Goodstein 2005; Klapp 1986: 24-25; Kuhn 1976; Spacks 1995).

obyvateľstva. Na sklonku 19. storočia dokonca nuda začala byť označovaná za „la maladie du siècle“ (chorobu storočia) (Dalle Pezze a Salzani 2009: 14). Okrem slova „boredom“ v tejto dobe vznikol aj odvodený koncept „boring“ (súčasne so svojim protikladom „interesting“²⁴) ako hodnotiaca kategória (Dalle Pezze a Salzani 2009: 11; Spacks 1995: 15-16). To bolo súčasťou celkovej diskurzívnej premeny, kedy sa ťažisko konceptu nudy (pôvodne označujúceho hriech, duchovné či duševné utrpenie alebo chorobu) presunulo od človeka a jeho skúsenosti k svetu, ktorý naň pôsobí. Nový spôsob vysvetľovania nudy predstavoval významný posun od predchádzajúcich konceptov, ktoré sa napriek odlišným morálnym hodnoteniam i pripisovaným príčinám javu zhodne sústreďovali na subjektívny stav človeka a príčiny, ktoré sa skrývajú v danom jedincovi (v jeho duchu, duši či tele). Tento diskurzívny obrat prebiehal jednak v oblasti každodenného jazyka, jednak i literárneho a akademického diskurzu, kde sa centrum bádateľskej pozornosti presúvalo od prežívania nudy k vonkajším podmienkam, ktorých bola nuda symptómom. To sa dialo v súlade s celkovými tendenciami 19. storočia – posunom k medikalizácii a pozitivizmu²⁵ (Gardiner 2012: 42-43), resp. rozdelením humanitného diskurzu na „objektivistický“ a „idealistický“. Pritom je potrebné zdôrazniť, že napriek dvíhajúcej sa vlne záujmu o vonkajšie, objektívne podmienky nudy, idealistická tradícia ďalej preživala. Špecifickosť moderného diskurzu o nude spočívala práve v tom, že sa v nej spojili dva výkladové rámce – starý idealistický a nový objektivistický (Goodstein 2005: 22). V diskurze nudy sa snúbila reflexia rozpadu tradičných výkladových rámcov (náboženských, kolektívnych), ktorý zanechával subjekt bez „zmyslu“, istoty, pevného výkladu univerza, s opisom a hodnotením premeny vonkajšieho materiálneho sveta, predovšetkým nástupu nového objektívneho merania času, ktoré zmenilo subjektívne prežívanie času z celistvého na lineárny sled fragmentárnych momentov. Vyjadrenia o „vyprázdnenej identite“ sa spojili s tvrdeniami o „vyprázdnenom čase“ v diskurze o nude ako „vyprázdnenej skúsenosti“, skôr „absencie skúsenosti“, než skúsenosti

²⁴ Podľa Spacks „nudné“ a „zaujímavé“ vznikli spoločne ako vzájomne sa vymedzujúce kategórie hodnotenia sveta: „Zaujímavé a nudné implikujú navzájom jedno druhé. Bez konceptu záväzku nemá žiaden zmysel hovoriť o jeho absencii. Zaujímavé znamená ne-nudné; nudné znamená ne-zaujímavé“ (voľne preložené z anglického originálu T.H.) / „The interesting (...) and the boring imply one another. Without the concept of engagement, disengagement has no meaning. Interesting means not boring; the boring is the not interesting“ (Spacks 1995: 113-116).

²⁵ Pozitivistická tradícia v skúmaní nudy pokračuje dodnes, napr. v oblasti neurológie (Antonio Damasio, William Ian Miller). O spracovaní problému nudy prírodnými vedami vid' napr. (Toohey 2012).

samej. Koncept nudy vo svojich počiatkoch spájal duchovnú krízu modernej subjektivity s kritickou perspektívou o sociálne-historických podmienkach modernej existencie. Až postupne sa konotácie krízy zmyslu vytratili a „nuda“ získala patinu všednosti a banality (Goodstein 2005: 404-408).

Prechod medzi starým idealistickým a nadchádzajúcim objektivistickým diskurzom je zreteľný v prácach dvoch autorov – Sørensa Kierkegaarda (Kierkegaard 1971; Svendsen 2008; McDonald 2009) a Émila Tardieuh (Tardieu 1903, citované dľa Goodstein 2005). Obaja vysvetľujú nudu na jednej strane ako univerzálnu ľudskú náladu, individuálny stav, ktorý je odpoveďou na prázdnotu spočívajúcu v jadre bytia (filozoficko-metafyzicko-teologické poňatie), na strane druhej si všímajú jej špecificky moderné pôsobenie (nuda ako osud moderného subjektu a ako choroba, ktorá sa v modernite rozširuje na celé populácie²⁶) (Kierkegaard 1971: 282-286; Goodstein 2005: 163-168). Podľa Kierkegaarda človek zo svojej povahy túži naplniť svoj život zmyslom a pôžitkami, tomu však bráni neustála hrozba nudy ako vedomia ničoty prestupujúcej realitu (Svendsen 2011: 54). Romantické je predovšetkým jeho zobrazenie života ako neustáleho úteku pred nudou a snahy o transgresiu (Kierkegaard 1971: 285-286). V tomto je podobný i svojmu súčasníkovi Arthurovi Schopenhauerovi, ten však vo svojej koncepcii dochádza k realistickému, až nihilistickému vyústeniu: ľudský život je neprestajnou osciláciou medzi utrpením a nudou²⁷, pričom jediným vykúpením je smrť²⁸ (Schopenhauer 1997: 247-261; Svendsen 2011: 54). Na rozdiel od

²⁶ Kierkegaard umiestňuje vznik nudy k samotným počiatkom ľudstva: „Bohovia sa nudili, a preto stvorili človeka. Adam sa nudil, pretože bol sám, a tak bola stvorená Eva. Tak nuda vstúpila do sveta a rozširovala sa úmerne s nárastom populácie“ (voľne preložené z anglického prekladu T.H.) / „The gods were bored, and so they created man. Adam was bored because he was alone, and so Eve was created. Thus boredom entered the world, and increased in proportion to the increase in population“ (Kierkegaard 1971: 282).

²⁷ „Jestliže jsme již poznali jako vnitřní podstatu nevědomé přírody neustálé snažení, bez cíle a bez oddechu, pak nám toto vyvstane při pozorování zvířete a člověka ještě daleko zřetelněji. Chtění a usilování je jeho celou podstatou a lze je přirovnat k neuhasitelné žízni. Základem všeho chtění je potřeba, nedostatek, tudíž bolest, které tedy člověk propadá již původně a svou podstatou. Když mu naopak chybějí objekty chtění, které okamžikem ztrácí příliš snadným uspokojením, přepadá ho strašlivá prázdnota a nuda, tj. jeho podstata a existence sama se mu stávají neúnosným břemenem. Jeho život tedy kmitá, podoben kyvadlu, sem a tam mezi bolestí a nudou, a to jsou vskutku jeho poslední stavební prvky“ (Schopenhauer 1997: 250).

²⁸ Podľa Schopenhauera sú jediným pozemským útočiskom pred bolesťou a nudou imaginárne svety, ktoré si človek vytvára – náboženstvo, mýty, umenie (Svendsen 2011: 54). Podobnú myšlienku môžeme nájsť už u Pascala, avšak Pascal nachádza riešenie v Bohu (Pascal 2000: 118). O ešte inakších „liekoch“ na nudu („politika nudy“), ako napr. humor, blazeovaný postoj či tvorba utópie viď (Gardiner 2012: 47-52).

Schopenhauera Kierkegaard nadväzuje na starší koncept acedie a Blaisa Pascala v morálnom odsúdení²⁹ nudy, ktorá človeka navracia tautologicky k sebe samému (Kierkegaard 1971: 281). Tento pohyb sa síce môže stať zdrojom reflexie, zároveň však predstavuje hrozbu, že človek sa stratí v kruhu sebeckva a narcizmu. Účinným prostriedkom proti tomu je náboženská viera a aktívny záujem o ostatných ľudí. Moderným je naopak Kierkegaardovo tvrdenie, že modernita *prebúdz*a tendenciu k nude, hoci univerzálne prítomnú v ľudskej povahe. Špecificky moderné sociálne a ekonomické podmienky – vývoj k sekularizmu, narcizmu, povrchnosti, egoizmu - produkujú jednotlivcov náchylných na nudu a robia z nej takmer nevyhnutný osud moderného subjektu (Kierkegaard 1971: 282-286).

Tardieu išiel ešte ďalej svojím tvrdením, že nuda - pôvodne psycho-fyziologický stav jedinca - v modernite pohlcuje celú populáciu. Tardieuho práca „L'Ennui“ (1903, citované podľa Goodstein 2005) kombinuje moderné pozitivistické a medikalizujúce motívy so starším idealizmom, rozšíreným až do oblasti metafyziky. V pozadí jeho koncepcie je silná kritika vývoja civilizácie k úpadku a dekadencii, pričom nuda je toho symptómom, no spätne i príčinou ďalej ho posilňujúcou, metafyzickou chorobou, ktorá nedovoľuje zastavenie úpadku.

Kierkegaardova a Tardieuho kritika doby predznamenávala nový typ objektivistického diskurzu o nude, ktorý sa rozvíjal v nasledujúcich desaťročiach a v prácach niektorých autorov pretrváva dodnes. U mnohých prác, najmä spočiatku, možno o koncepcii nudy hovoriť len s nadsádzkou, keďže sa nevenovali nude explicitne, ale len ju zahŕňali vo svojej kritike doby a spoločnosti. Napriek tomu výrazne prispeli k dnešnému chápaniu pojmu i k vývoju príslušného akademického diskurzu („sociologizovali ho“). Takýto výklad chápal nudu ako symptóm vonkajších podmienok - radikálnej premeny sveta, modernizačných procesov: industrializácie, mechanizácie, urbanizácie, sekularizácie, racionalizácie, byrokratizácie, štandardizácie životných podmienok i štýlov, znehodnotenia a postupného úpadku tradície, individualizácie a atomizácie spoločnosti. Nuda nebola skúmaná ako samostatný objekt výskumu, ale slúžila skôr ako mostík k neraz silne morálnej kritike doby, jej neľudských podmienok, ktoré vrhali človeka do odľudšteného sveta strojov,

²⁹ „Boredom is the root of all evil“ (Kierkegaard 1971: 281).

zrýchľujúceho sa času, neustálej nervovej stimulácie, sveta bez predchádzajúcich istôt, komunity a jasného zmyslu. Inými slovami, namiesto samotnej nudy bol dôraz kladený na jej sociálne, historické a kultúrne príčiny, pričom autori nudu väčšinou ani nedefinovali. Implicitne ju ponímali ako individuálnu subjektívnu skúsenosť, ktorá sa v populácii rozšírila ako odpoveď na modernitu. Nuda sa tak stala súčasťou rodiaceho a rozvíjajúceho sa sociologického diskurzu, ktorý reflektoval prechod od tradičnej k modernej spoločnosti a povahu moderného sveta. Rezonovali v ňom témy racionalizácie, masovej spoločnosti, homogenizácie a atomizácie spoločnosti, straty pocitu spolunáležitosti s komunitou ako i individuálneho a kolektívneho zmyslu, odcudzenia, individualizácie, rastúcej zložitosti sveta apod. Z tohto hľadiska do objektivistického diskurzu o nude možno zaradiť napr. Marxovu teóriu odcudzenej práce (industriálny kapitalizmus, dehumanizovaná existencia, robotníci odcudzení od svojej práce i jej výsledkov), Weberov koncept odkúzenia sveta a teóriu modernej sociálnej organizácie (byrokratizácia, racionalizácia, železná klietka kapitalizmu) či Simmelov koncept moderného mestského života a blazeovaného postoja (v eseji „Veľkomestá a duchovný život“ (2003)) (Klapp 1986: 45). Na tento diskurz nadviazali v 20. storočí autori frankfurtskej školy. Tému nudy sa výraznejšie venoval Walter Benjamin³⁰ v rámci svojej analýzy premeny ľudskej skúsenosti (prechod od *Erfahrung* k *Erlebnis*, postupná všeobecná atrofia skúsenosti v dôsledku modernizácie, predovšetkým objektivizácie času a sekularizácie)³¹ a Henri Lefebvre³². U týchto

³⁰ Benjamin neprinesol systematickú, koherentnú koncepciu nudy, vo svojom diele sa však k téme často vracia, predovšetkým v práci „Arcades Project“ (najmä v časti „D“). Pre rekonštrukciu Benjaminovho ponímania nudy vid' napr. (Salzani 2009).

³¹ Podľa Benjaminu v dôsledku modernizácie dochádza k premene ľudskej skúsenosti, resp. k vytlačaniu jej pôvodnej formy – *Erfahrung* – novou formou – *Erlebnis*. Civilizačný pokrok znamená úpadok tradície, dezintegráciu tradičnej skúsenosti i naratívov, čo vyvoláva „atrofiu“ skúsenosti. Nuda je symptómom tejto premeny. Benjamin je však jeden z mála mysliteľov, ktorý neponíma nudu iba negatívne. Odlišuje jej dve formy – v súlade s dvomi formami skúsenosti, *Erfahrung* a *Erlebnis*, predmodernou a modernou skúsenosťou. Zatiaľčo predmoderná nuda pramení z „dobrého“ opakovania, posilňujúceho istotu, solidaritu (podobne ako rituál), nová, moderná nuda vzniká ako dôsledok strojovosti a rutinnosti modernej existencie, izolácie a odlúčenosti moderného subjektu, opakovania, ktoré neprináša istotu ani zmysel, ale len prázdnotu a monotónnosť. Objektivizácia času, odlúčenie od pamäti a tradície a neustála nervová stimulácia vytvárajú nový typ vedomia – *Erlebnis* – ktorý sa vyznačuje fragmentárnou, diskontinuítnou povahou, šokovosťou. Benjaminove práce však miestami nesú i závan nezvyklého optimizmu vyjadrením nádeje v možnosť, že nuda v individuálnom prežívaní odhalí všeobecnú atrofiu skúsenosti a navráti subjekt k autentickému prežívaniu (Benjamin 1979; Benjamin 1999; Leeuwen 2009; Salzani 2009; Torbett 2009).

³² Analýza nudy bola súčasťou jeho veľkého projektu – snahy o obnovu, resp. prerod a skúmanie každodennosti pod názvom „kritika každodenného života“ (Lefebvre 2008). O Lefebvrovom chápaní nudy i jeho „boredom studies“ vid' (Gardiner 2012).

autorov ešte výraznejšie zaznieva kritický motív odcudzenia, kultúrneho priemyslu, rastu privátneho vedomia, uniformizácie jednotlivcov a životných štýlov, homogenizácie spoločnosti, odosobnenia, atomizácie spoločnosti, straty kontinuity a fragmentarizácie času, skúsenosti, práce i kolektívov, celkového úpadku záväzku („commitment“), rastúcej ľahostajnosti, straty autenticity vytlačenej „pseudo-každodennosťou“. Modernita podľa nich prináša pasivitu, namiesto aktívnej participácie skôr nezúčastnené sledovanie diania (Benjamin 1979; Benjamin 1999; Lefebvre 2008; Gardiner 2012). Túto myšlienku neskôr rozpracovali situacionisti, najznámejšie Guy Debord v práci „Spoločnosť spektaklu“ (Debord 2007).

Prácou, ktorá nadväzuje na tento diskurz a v ucelenej forme podáva myšlienky, ktoré sa u iných objavovali skôr len zmienkovito či v útržkoch, je zbierka esejí sociológa Orina Klappa „Overload and Boredom“ (Klapp 1986). Sociologický aspekt nudy podľa Klappa nespočíva len v tom, že nuda sa týka veľkého počtu ľudí, ale hlavne v tom, že má systémové príčiny – štrukturálne, komunikačné, kultúrne (Klapp 1986: 27). Klapp, u ktorého jasne vyznieva inšpirácia Benjaminom a Simmelom, postavil svoj koncept nudy na téze o informačnej preťažnosti spoločností konca 20. storočia. „Overload“ (preťaženie) spôsobuje banalizáciu, hluk, presýtenie, následné znecitlivenie, ľahostajnosť a všeobecnú krízu zmyslu, ktorá sa sýti konzumom. Tento vývoj nazýva Klapp entropiou, t.j. s postupujúcou civilizáciou, pokrokom vo vzdelanosti, informovanosti a vede nedochádza k nárastu šťastia, ale naopak, k preťaženiu a chaosu. Klapp, rovnako ako mnohí ďalší (napr. Schulze, Boden, u nás Petrušek), pátra po výskyte nudy (dochádza k zisteniu, že je takmer všadeprítomná – v politike, v médiách, v škole, v práci, v armáde, v domácnosti, v jazyku, v zábavnom priemysle atď. (Klapp 1986: 11-33) a vyratúva mnohé sociálne a individuálne patologické javy, ktoré považuje za indikátory nudy v spoločnosti: alkoholizmus, gamblerstvo, drogové a iné závislosti, diktát módy a inovácie, neustále zachádzanie do stále väčších extrémov, násilie (napr. „znudenej“ mládeže), nadpriemerný nárast zábavného priemyslu a konzumného spôsobu života, uctievanie celebrit, neúcta k tradícii a vysokému umeniu apod. (Klapp 1986: 132-154).

Klappovu prácu možno považovať za príklad objektivistického diskurzu v dobe, kedy vrcholil. Nasledujúce roky a desaťročia priniesli pod vplyvom popularity konštruktivismu a kultúrneho obratu v spoločenských vedách nový typ koncepcií nudy,

ktoré sa usilujú o väčšiu reflexivitu a nudu skúmajú predovšetkým ako socio-kultúrny a historický konštrukt (napr. Goodstein 2005; Musharbash 2007; Spacks 1995). Ich cieľom nie je definovať nudu, ale vypátrať historické a kultúrne príčiny rozšíreného semiotického zvyku – sklonu označovať javy za „nudné“ a svoju skúsenosť za „nudu“. Zaujímajú ich otázka, ako sa nuda stala všetko-zahŕňajúcou kultúrnou kategóriou, teda proces dlhodobého kultúrneho konštruovania nudy. Dôrazom na nudu ako historicko-diskurzívny konštrukt sa usilujú o premostenie priepasti medzi idealistickým a objektivistickým pohľadom. Zároveň tým riešia dilemu, na čej strane spočíva vina za nudu (jedinec vs. štruktúra) - človek je na jednej strane utláčaný nudou ako kultúrnym javom, ako všadeprítomnou kategóriou a rámcom pre vyjadrenie svojej subjektívnej skúsenosti, na druhej strane však využívaním daných diskurzívnych prostriedkov nudu ďalej reprodukuje a posilňuje. „Jazyk nudy“ je videný ako špecificky moderný naratív, rozšírený do početných oblastí moderného sveta, kde sa stáva kontextom všetkej činnosti. Spacks i Goodstein ukazujú dlhodobý proces jeho kultúrneho konštruovania, ktorý v posledných desaťročiach 20. storočia až dodnes kulminuje – „nuda“ a „nudné“ (spoločne so svojim protipólom „zaujímavé“) pôsobia v súčasných (minimálne) euroatlantických spoločnostiach ako centrálna a takmer univerzálna kategória interpretácie a hodnotenia sveta, na všetky účely použiteľná známka nespokojnosti (Gardiner 2012: 56; Spacks 1995: 15, 249-253). Zdá sa, že dnes ju už nemožno prisúdiť iba monotónnej práci alebo nevyužitému voľnému času, konkrétnej profesii, činnosti či sociálnej skupine.³³ Preniká do všetkých oblastí života, čím je zároveň stále viac trivializovaná, ako historický konštrukt naturalizovaná a ako semiotická kategória vyprázdnená.

1.3 Nuda a sociológia

Nuda je dnes etablovanou témou akademického výskumu, ktorá v posledných rokoch získava čoraz viac pozornosti (Dalle Pezze a Salzani 2009: 15). Hoci výskum stále do istej miery kopíruje ustálenú deľbu práce v humanitných a spoločensko-vedných disciplínach, súčasní autori sa čoraz častejšie usilujú o interdisciplinárnu

³³ To pravdepodobne súvisí i s tým, že postmodernita prináša fragmentarizáciu a relativizáciu naratívov, etík a svetonázorov, ktoré sú nahrádzané tzv. „do it yourself“ normatívnosťou (Van Leeuwen 2009: 190-192).

perspektívu³⁴. To však neznamená, že sa vo svojich tvrdeniach zhodujú, skôr naopak (Dalle Pezze a Salzani 2009: 15). Rozdelenie diskurzu na „idealistický“ (zameraný na vnútorné prežívanie nudy) a „objektivistický“ (skúmajúci vonkajšie faktory, ktoré toto prežívanie ovplyvňujú) je teda v posledných desaťročiach len približné a jednotlivé práce sa často pohybujú medzi nimi ako dvomi pólmi spektra. Tradícia idealistického diskurzu pokračuje predovšetkým v prácach psychológov a psychoanalytikov (nuda ako psychologický jav, zväčša obrana pred strachom, úzkosťou a túžbami, ktoré ohrozujú stabilitu subjektu – napr. Otto Fenichel, Norman D. Sundberg a Richard F. Farmer³⁵, Mihaly Csikszentmihalyi, Mark Stern, Adam Phillips) a filozofov (Michael Raposa, Richard Winter, Vladimir Jankélévitch, Véronique Nahoum-Grappe, Peter Toohey, Lars Svendsen, Reinhard Kuhn a mnohí ďalší). Objektivistická tradícia, ponímajúca nudu ako symptóm modernity a zároveň ako kategóriu zastrešujúcu jej rozličné patologické javy, ostáva primárne (hoci nie výlučne) sférou sociológov a filozofov, ktorí sa usilujú podať celkový obraz doby. V ich prácach býva analýza nudy stotožnená s analýzou jej príčin, a následne tak zastúpená kritickou, neraz až katastroficky ladenou analýzou socio-kultúrnych podmienok (Dalle Pezze a Salzani 2009: 16) (okrem spomenutého Orina Klappa napr. Alfred Bellebaum, Martin Doehlemann, Seán Desmond Healy, Ian Irvine, Genrich Krasko, Philip Cushman). Zásadný rozdiel medzi idealistickým a objektivistickým diskurzom teda spočíva v dôraze na jedinca alebo na štrukturálne a systémové príčiny pri vysvetľovaní pôvodu nudy. U niektorých autorov tento problém získava morálny nádych, keďže je vnímaný ako otázka o vine za nudu – buď na strane spoločnosti alebo subjektu.

Ako bolo uvedené vyššie, sociológia a nuda sú z istého hľadiska výsledkom rovnakých procesov prechodu k modernite, preto je pochopiteľné, že nuda sa objavovala v sociológii už od jej počiatkov - nie však ako samostatný objekt výskumu, ale ako súčasť koncepcií reflektujúcich modernitu (Marx, Weber, Simmel, Tönnies, Benjamin atď.). V skutočnosti dlho stála na okraji sociologického záujmu – nebola „klasickou“ sociologickou témou (v zmysle, že by sa o nej robili empirické či teoretické

³⁴ Pre stručný, no relatívne vyčerpávajúci a dobre podaný prehľad academickej literatúry o nude za posledných 40 rokov viď napr. (Dalle Pezze a Salzani 2009).

³⁵ Sundberg a Farmer vytvorili test na meranie psychologických dispozícií k nude, tzv. Boredom Proneness Scale (BPS) (Toohey 2012: 49-50).

výskumy), nebola často konceptualizovaná, už vôbec nie operacionalizovaná³⁶ (Gardiner 2012: 38). Možno sa domnievať, že táto situácia bola čiastočne spôsobená tým, že výber tém, ktorým autori venujú pozornosť, je úzko prepojený nielen s vonkajšími faktormi, ale aj s vlastnou vnútornou dynamikou vednej disciplíny (od makro teórií cez štrukturalizmus k sociálnemu konštruktivizmu a kultúrnym štúdiám). Výsledkom je stav, kedy býva komentovaný a kritizovaný jav, ktorého jasná (sociologická) definícia nie je k dispozícii. Dodnes v prácach mnohých sociológov, ktorí sa téme nudy venujú, implicitne pretrváva intuitívne chápanie nudy, zdedené od iných disciplín a ustálené v bežnom živote (t.j. nuda ako subjektívny psychologický stav), ktoré sa snažia „zobjektívniť“ výskumom jeho konkrétnych historických i súčasných príčin. Takéto štúdium je potom neraz kombináciou psychologizmu so spoločenskou kritikou, doplnenou zmienkami o domnelých spoločenských dopadoch nudy.

1.3.1 Alternatívne prístupy k sociologickému skúmaniu nudy

V tomto bode si možno položiť otázku, či je takéto skúmanie nudy pre sociológiu dostatočné. Ak k nude ako individuálnej, subjektívnej skúsenosti pristupujeme zo sociologických pozícií, potom presmerujeme svoju pozornosť na jej sociálne aspekty – t.j. na jej možné spoločenské príčiny, podmienky, dôsledky. V makrosociologickej perspektíve tak urobili autori diskurzu, ktorý som pracovne nazvala objektivistickým. Podobne by sa dalo pokúsiť sa o určitú „demografiu“ nudy, t.j. sledovať, ktoré vrstvy populácie sú náchylnejšie na prežívanie nudy a túto ich tendenciu vysvetľovať s prihliadnutím na sociálne faktory. Okrem toho by však bolo možné aj skúmanie v mikro-rovine, napr. skúmanie vzniku nudy v každodenných interakciách so sociálnym okolím, jej učenia sa v procese socializácie a pôsobenia na jedincove sociálne vzťahy a zaradenie do kolektívu či verejných aktivít (užitočnou by sa mohla ukázať napr. paradigma symbolického interakcionizmu). Použitie konštruktivistického hľadiska by vznieslo problém socio-kultúrneho ukotvenia nudy ako spoločensky a kultúrne zdieľanej a vytvárajúcej skúsenosti. Tým by boli nastolené

³⁶ Sociologický výskum nudy trpí podobnými nedostatkami, aké zmieňuje Leslie u výskumu psychologického: nedostatočný konsenzus o definícii a nedostatok bohatých teoretických konceptov, ktoré by postihli rozličné prejavy nudy, jej etiológiu a (sociálny) kontext (Leslie 2009: 37).

otázky o tom, ako je nuda v rôznych spoločnostiach a kultúrach odlišne chápaná, prisudzovaná iným vrstvám populácie či sociálnym skupinám a taktiež inak morálne hodnotená (podobne ako napr. sociológia medicíny sa zaoberá o.i. sociálnou konštrukciou „choroby“); či o tom, ktorí aktéri a inštitúcie (napr. médiá, škola, kultúrne inštitúcie) zohrávajú významnú rolu v konštruovaní nudy ako spoločensky definovaného pojmu s jeho príslušnými konotáciami a ustáleným normatívnym hodnotením.

Takto načrtnutý prístup by teda poskytoval viaceré možnosti výskumu nudy. Stále sa však možno opýtať, či by bol pre sociológiu postačujúcim. Je síce možné, že by odhalil nečakané, „ne-automatické“ súvislosti pod povrchom každodennej reality, avšak pravdepodobne by ostával viac v sfére sociálnej psychológie než sociológie. Problematika skúmania nudy teda otvára otázku o cieľoch a možnostiach sociológie ako takej. Uspokojí sa sociológia s konštatovaním, prípadne so skúmaním sociálneho ukotvenia psychologického (či filozofického) javu „nuda“? Je to pre ňu na jednej strane adekvátnou, na strane druhej dostatočnou úlohou? Ak predpokladáme, že sociológia sa dokáže uplatniť aj inak, možno sa vydať po stopách sociologického projektu Émila Durkheima a hľadať vlastnú sociologickú koncepciu nudy, a to i za cenu, že výsledný koncept by nemusel nutne konvenovať s ustálenými chápaniami javu. Úlohou sociológie v Durkheimovom ponímaní však nie je opakovať a zaznamenávať bežné predstavy a predsudky, ale činiť objavy, t.j. ukazovať veci inak než sa bežne javia (Durkheim 1969: 7). V prípade nudy by to znamenalo pohliadnuť na ňu nie ako na náladu, emóciu či skúsenosť, ale ako na sociálny (kolektívny) jav, ktorý nielenže je sociálne ukotvený a formovaný, ale vyznačuje sa okrem toho špecifickými, objektívne pozorovateľnými/merateľnými znakmi. V takomto zmysle by bola nuda vlastná určitá objektívna kvalita, ktorú by nebolo možné redukovať na jej vonkajšie príčiny (socio-kultúrne podmienky) ani na subjektívny stav jedinca. Akokoľvek je totiž povaha spoločenských javov ohybná a v neustálom vývoji - a preto ťažko postihnuteľná v zmysle akéhokoľvek esencializmu - nedá sa jednoducho ľubovoľne meniť³⁷ (Durkheim 1969: 14). Sociologické štúdium by teda malo hľadať inú nudu než psychologickú – takú, ktorá má kolektívnu kvalitu a ktorej indikátory (kvanti-

³⁷ Podľa Durkheima sme veľkú väčšinu sociálnych javov, s ktorými sa denne stretávame, nevytvorili, ale prijali, a síce ich pretvárame svojou činnosťou, náš podiel nám zväčša ostáva neznámym, ba dokonca nevedomovaným (Durkheim 1969: 14-15).

i kvalitatívne) sú voči jedincovi vonkajšie. Zároveň by malo prihliadať na umiestnenie javu v širších historických, kultúrnych či politických podmienkach a hľadať kauzálne vzťahy, ktorými je prepojený s ďalšími javmi.

Nazdávam sa, že s takouto ambíciou na pamäti existujú pre skúmanie nudy (minimálne) dve možnosti. Nuda buď ako

1. ustálená kategória, hodnotenie „nudné“, ktoré je jednak kolektívne konštruované a zároveň spoločensky pôsobiace (teda ako kolektívne poňatie javu, ktoré má objektívne príčiny i spoločenskú pôsobivosť (Durkheim 1969: 16); alebo ako
2. špecifická sociálna pozícia aktéra vo vzťahu k druhému aktérovi alebo svojmu širšiemu sociálnemu prostrediu (dôležitým by mohol byť pojem participácie a integrácie do spoločnosti).

1.3.2 „Nudné“ ako socio-kultúrna kategória

Prvou cestou smerom k sociologickému uchopeniu nudy by bolo považovať ju za reflexívnu kategóriu³⁸, široko ustálené a používané (teda vlastne inštitucionalizované) hodnotenie sveta, socio-kultúrne ukotvené a funkčné³⁹. Pre lepšie pochopenie daného zámeru možno použiť paralelu s kategóriou „krásne“. Tradične predmet estetiky a umenia, „krásne“ je kategória, s ktorou sa stretávame prakticky každodenne. Jej obsah sa mení v závislosti na historických, geografických a socio-kultúrnych podmienkach. V odlišných spoločnostiach a kultúrach je prisudzovaná odlišným javom a nesie iné konotácie – podobne ako „nudné“. Obe získavajú svoj význam z veľkej časti v opozícii voči svojim protipólom – „škaredé“, resp. „zaujímavé“. Použitie týchto prívlastkov je síce do istej miery individuálne (podľa osobného vkusu), avšak zároveň výrazne sociálne a kultúrne formované – za predpokladu, že v spoločnosti panuje určitý hodnotový konsenzus. Pýtať sa, čo ktorá spoločnosť považuje za „nudné“, je však azda príliš široko definovanou úlohou

³⁸ Pojem „kategória“ je tu chápaný ako konceptuálne určenie bytia, entity; kategórie boli pôvodne považované za apriórne, čo však neskôr sproblematizoval Kant, a Heidegger neskôr ešte inak – podľa Heideggera sú kategórie fundamentálne časového, a teda mimo-logického pôvodu (Boss 96: 89).

³⁹ Podobne chápu nudu kultúrni konštruktivisti (Goodstein, Spacks apod.), ich koncepty však nie sú formálne rozpracované.

v situácii, kedy sa dané hodnotenie stáva univerzálne použiteľným, všetko zahŕňajúcim a teda takmer vyprázdneným (Spacks 1995: 15).

Pri skúmaní „nudného“ ako socio-kultúrnej kategórie by ale nebolo nutné obmedzovať sa na objekt takéhoto hodnotenia sveta či situácií. Naopak, ponúkajú sa sociologicky zaujímavejšie otázky – sledovať, nakoľko je pojem rozšírený v konkrétnej spoločnosti, v jej verejnej sfére a jednotlivých oblastiach (napr. kultúry a umenia) v porovnaní s inými (geograficky, kultúrne či historicky odlišnými) spoločnosťami, t.j. pýtať sa na povahu objektívnych podmienok, za ktorých sa rozširuje spoločenské vedomie, že svet a jeho objekty sú, resp. môžu byť „nudné“. Tým sa zároveň pýtame, aké spoločnosti, ich oblasti či aktéri pracujú s hodnotou „zaujímavého“ (ktorá je taktiež historicky vyvinutá – vznik „nudy“ a „nudného“ je s ňou neoddeliteľne prepojený (Spacks 1995: 15)) a akú úlohu či funkciu v nich plní. Je možné sa domnievať, že význam a sila „nudného“ závisí jednak na hodnotách objektu, na ktorý sa vzťahuje a publika, ktorému je určené, a zároveň na statuse subjektu, ktorý ho používa (napr. oblasť politiky označenie za „nudnú“ pravdepodobne veľmi nepoškodí; naopak, pre umelecké dielo a jeho autora môže byť fatálne, najmä ak pochádza od uznávaného kritika) (porov. Spacks 1995: 128). Otázka funkcie, resp. pôsobenia môže byť položená nielen v makro-, ale i v mikro-rovine, tzn. ako pôsobí použitie hodnotenia „nudné“ v konkrétnom spoločenskom vzťahu, a to na obe strany – na jeho pôvodcu i objekt. Keďže ide o v zásade kritické hodnotenie, možno sa pýtať na povahu mocenských vzťahov v takejto situácii.

Pritom je potrebné mať stále na mysli, že pracujeme s *tvrdením o „nudnosti“*, nie s individuálnym pocitom. Takéto ponímanie pritom nepopiera, že ten, kto danú diskurzívnu kategóriu používa, údajnú psychologickú skúsenosť nudy aj reálne neprežíva. Toto individuálne prežívanie však nie je pre daný výskum to podstatné. Otázka tu znie: ako interpretovať hodnotenie danej situácie/objektu ako „nudných“, t.j. čo to znamená, ak niekto v spoločnosti tvrdí, že „sa nudí“, resp. označuje čosi za „nudné“? Aké podmienky stoja za takýmto tvrdením (mikro, makro), čo to vypovedá o spoločnosti a o pozícii aktéra v nej? Akú spoločenskú funkciu môže zohrávať (napr. legitimizácia tohto postavenia)? V širšom poňatí – ako interpretovať častú prítomnosť kategórie „nudné“ vo verejnom diskurze? Keďže „nudné“ ako spoločensky a kultúrne zdieľaná kategória s určitým relatívne ustáleným (hoci potenciálne širokým či vágnym)

obsahom, vlastnou bohatou kultúrnou históriou a s potenciálnym spoločenským dosahom z tohto hľadiska nezávisí na individuálnom prežívaní či chápaní jednotlivca, možno o nej tvrdiť, že má istú objektívnu kvalitu a možno ju teda skúmať ako sociálny fakt. Opäť sa dá oprieť o Durkheima, ktorý považoval kategórie za dlhodobo *vytvárané* nástroje myslenia, ktorých „konštruovanosť“ nijako neznižuje ich objektívnu hodnotu⁴⁰, tzn. sú nezávislé na mienke subjektu⁴¹ (Durkheim 2002: 24-27). Aktér je však zároveň nielen „pasívnou obeťou nudy“, ale i jej aktívnym nositeľom (jednak v zmysle, že svojou reflexiou nudu sám vyjadruje, „vytvára“, tak i v zmysle, že označením určitej situácie ako „nudnej“ prispieva k upevneniu významu a rozšíreniu kategórie „nudné“ ako kultúrnej a spoločenskej inštitúcie). Takéto uchopenie javu teda premostňuje rozpor aktéra a spoločnosti a zabraňuje upadnutiu do ahistorizmu, psychologizmu či jednostrannej idealistickej, resp. materialistickej interpretácie. Keďže „nudné“ existuje predovšetkým ako diskurzívny fenomén, možnou cestou k jej uchopeniu by bola diskurzívna analýza (médií, politického diskurzu, umeleckého, občianskeho, ...) v geograficky, kultúrne a časovo ohraničených spoločnostiach alebo ich vybraných oblastiach, s presahom k danému spoločenskému, kultúrnemu, politickému a historickému kontextu.

1.3.3 Nuda ako typ spoločenského vzťahu a situácie

Druhou sociologickou cestou k skúmaniu nudy – a práve ňou sa vydáme v ďalších dvoch častiach práce - by bolo považovať nudu za určitú situáciu, v ktorej sa aktér nachádza v špecifickom vzťahu voči svojmu sociálnemu okoliu, usporiadaniu či systému ako takému. Takéto skúmanie by sa snažilo zistiť znaky danej sociálnej situácie, postavenia jedinca v nej i stavu spoločnosti, ktorý ju vytvára či umožňuje. Koncept nudy by mal slúžiť podobne ako „ideálny typ“, t.j. ako analytický nástroj vymedzujúci základné modelové charakteristiky javu, voči ktorým by bolo možné pomenovať konkrétne postavenie daného aktéra vo vzťahu ku kolektívu, k širšej verejnosti, spoločenským inštitúciám, jednoducho k spoločenskému životu v jeho šírke a bohatosti. Zároveň by bolo dôležité brať do úvahy historické, ideologické i

⁴⁰ Durkheim odmieta dichotómiu prirodzené vs. umelé (Durkheim 2002: 26).

⁴¹ Život v spoločnosti teda zahŕňa nielen morálny, ale aj logický konformizmus (Durkheim 2002: 25).

„materiálne“ pozadie, teda situovať „nudiaceho sa“ aktéra nielen do vzťahov k jeho aktuálnemu okoliu, ale všímať si i širší historický kontext (napr. premeny chápania autority a zodpovednosti, objavenie sa tzv. pastierskej moci, postoje verejnosti voči spoločenskej či politickej participácii apod. (Leslie 2009)). Okrem pátrania po príčinách, prečo sa jedinec dostane do takejto situácie, by bolo možné skúmať, ako v nej vystupuje voči svojmu okoliu, ako to následne ovplyvňuje jeho „mocenské“ postavenie (jeho možnosti jednať), triedne postavenie a status, identifikovať, v ktorých triedach, statusových, genderových či vekových skupinách,... sa daná situácia vyskytuje často a prečo práve tam, ako vysoký počet „nudiacich sa“ spätne vplýva na dlhodobú integráciu, poriadok a usporiadanie („řád“) spoločnosti, čo možno povedať o solidarite takéhoto kolektívu atď.

Výhodou takéhoto konceptu ako analytického nástroja by mohla byť jeho flexibilita v zmysle aplikovateľnosti v mikro- i v makro-rovine, t.j. na úzke kolektívy ako i rozsiahle spoločenské celky. Naopak, ako potenciálny problém by sa mohlo ukázať prijatie konceptu – je otázne, nakoľko sa dá oprostíť od bežných psychologických konotácií a akú šancu teda má v sociológii ustanovenie vlastnej definície pojmu, ktorá im nezodpovedá. Je možné, že je „nuda“ tak sprofanovaným slovom, že na pomenovanie opísanej pozície aktéra voči spoločnosti by bolo vhodnejšie použiť iný pojem, hoci snaha o skúmanie nudy stála v jeho základoch. Navyše, ako bolo uvedené vyššie, slovo „nuda“ nesie výrazne negatívne konotácie, čo by mohlo zvädzať na interpretovanie danej spoločenskej pozície ako patologickej. To by šlo proti pôvodnej myšlienke vytvoriť neutrálny, objektívny koncept v zmysle pomenovania „normálnej“ situácie, t.j. koncept nezaťažený normatívnym hodnotením aktérovej „viny“ voči sociálnemu celku.

Podobnou cestou ako načrtnuté dva prístupy sa ubera vo svojej práci „Melancholy and Society“ (1969) nemecký sociológ Wolf Lepenies (Lepenies 1992). Jeho práca ponúka alternatívu voči predchádzajúcim riešeniam problému nudy a teda aj inšpiráciu pri snahe o jej nový sociologický koncept. Lepenies na rozdiel od autorov objektivistického diskurzu nepristupuje k nude ako k skúsenosti, ale ako k diskurzívnemu vyjadreniu. Cieľom jeho práce nie je konceptuálna história ani reflexia názorov konkrétnych autorov (Lepenies 1992: 1). Melanchóliu a nudu síce interpretuje ako symptóm špecifických spoločenských podmienok, avšak na rozdiel od vyššie

spomenutých konceptov, ktoré tieto podmienky definovali historicky (konkrétne javy a procesy spojené s modernitou), Lepenies ich vymedzil formálne. Melanchólia či nuda sú v jeho ponímaní symptómom takej podoby spoločenského usporiadania, resp. poriadku (řádu), ktorá znemožňuje človeku, sociálnej skupine či vrstve jednať, zbavuje ich všetkých povinností i záväzkov (Lepenies 1992: 40). Jeho koncepcia stojí na antropologickej premise, že človek má existenciálnu potrebu jednať zmysluplne, čo vyžaduje prítomnosť intersubjektívnych a relatívne stabilných rámcov, ktoré definujú žiadané ciele a prostriedky. V priebehu histórie sa objavujú situácie, keď je takéto jednanie znemožnené celej sociálnej skupine či vrstve – buď v dôsledku mocenskej nerovnosti alebo absencie potrebných rámcov. Jedinci si svoje postavenie uvedomujú a v snahe legitimizovať svoju pasivitu, nemožnosť i neschopnosť jednať vyjadrujú melanchóliu či nudu. Lepeniesov koncept teda nie je zameraný na samu skúsenosť, ale na podobu sociálneho usporiadania a sociálnu pozíciu jedinca, ktorý *tvrdí, že sa nudí*⁴² či kladie otázky o zmysle⁴³. Melanchólia, resp. nuda je z tohto hľadiska jav *funkčný*, keď poukazuje na mocensky nerovné či morálne neúčinné usporiadanie spoločenského rádu a *sociálny*, keďže sa netýka izolovaných jedincov, ale celej vrstvy či skupiny ľudí, ktorá stratila (či nikdy nemala) verejné postavenie a význam (napr. ľudia zbavení politických funkcií) (Lepenies 1992: ix). Lepeniesov koncept je vymedzený natoľko formálne, že umožňuje zaradiť do jednej skupiny francúzsku aristokraciu v 17. storočí, strednú a východnú Európu po páde komunizmu i dnešných hooligans (Lepenies 1992: xvi).

Lepenies pri tvorbe svojej koncepcie výrazne čerpá z Mertonovej teórie anómie a čiastočne z Eliasovej teórie civilizačného procesu. Merton prevzal Durkheimov koncept anómie ako straty sociálnej regulácie a kolektívne integrujúcich noriem, typickej pre modernitu v dôsledku kapitalizmu a sekularizácie a „očistený“ od historického a morálneho rozmeru ho zasadil do rámca štrukturálneho funkcionalizmu. Anómia v jeho podaní tak znamená stav sociálnej štruktúry, kedy dochádza k zníženiu sociálnej kohézie a dezintegrácii rámcov jednania, v dôsledku čoho sa deviacia a non-

⁴² Na rozdiel od Kuhna teda Lepenies nestotožňuje výrok o nude so skúsenosťou nudy – nepýta sa, čo to znamená, ak je niekto melancholický, ale ak niekto tvrdí, že je melancholický.

⁴³ „Melancholici sú vylúčení aktéri, zbavení svojich výsad, u ktorých zaoberanie sa filozofickými otázkami slúži ako spôsob seba-legitimizácie“ (voľne preložené z anglického originálu T.H.) / „Melancholics are disenfranchised agents whose preoccupation with philosophical dilemmas functions as a mode of self-legitimation“ (Goodstein 2005: 67).

konformita stávajú normou. S tým súvisí i retreatizmus, tj. úniková reakcia jedinca na formu sociálnej štruktúry, ktorá mu znemožňuje jednať. Jeho odpoveďou je rezignácia, odmietnutie kultúrne stanovených cieľov i prostriedkov, únik od spoločnosti. Lepenies preberá z Mertonovej práce túto štruktúrno-funkcionalistickú časť a na jej základe definuje melanchóliu a nudu ako javy, ktoré vznikajú buď v dôsledku disociácie medzi kolektívne žiadanými cieľmi a individuálne dostupnými prostriedkami, resp. možnosťami ich dosiahnutia alebo v dôsledku straty kultúrnych rámcov, ktoré dávajú jednaniu zmysel. Z práce Norberta Eliasa následne preberá konkrétne historické príklady daného typu mocenskej štruktúry (napr. francúzska aristokracia 17. storočia, ktorá po potlačení svojej vzbury voči kráľovi nemôže politicky jednať, čo kompenzuje zvýšenou mierou sociálnej aktivity a diskurzom o nude a ennui (Lepenies 1992: 40); nemecká buržoázia 18. storočia, ktorá nemožnosť politickej aktivity transformuje do kolektívneho ideálu privátnej melanchólie, obratu do svojho vnútra a jeho sebazdokonaľovania - escapizmus (Lepenies 1992: 56). Lepenies využíva dané príklady ako dôkaz svojich tvrdení o v zásade univerzálnej situácii, čím ich zbavuje historickej špecifickosti, ktorú mali v Eliasovom podaní. Ako empirický materiál mu slúžia rôzne historické záznamy (beletria, utópie, sociologické analýzy, atď).

Lepeniesovo ponímanie nudy je vykročením smerom k sociologickej koncepcii nudy, ktorá by bola oprostena od psychologizmu a nestála takmer výlučne na spoločensko-kultúrnej kritike. Hoci čiastočne redukuje nudu na symptóm istej podoby sociálnej štruktúry, pridáva jej kompenzačnú a legitimizačnú funkciu, ktorá značí aktivitu na strane jedinca (hoci reaktívnu aktivitu). Rozpoltenie medzi jedincom (jeho vnútorným prežívaním) a štruktúrou vo vysvetlení vzniku nudy prepája pomocou jazyka - diskurzívneho vyjadrenia nudy. V tomto je jeho prístup podobný prácam Elizabeth Goodstein či Patricie Meyer Spacks, avšak zatiaľčo ony hovoria o historicky jedinečnom diskurze i jave, Lepenies má na mysli diskurzívne vyjadrenie v zásade univerzálnej situácie. Lepenies, Goodstein i Spacks sa uberajú približne prvou z dvoch predložených ciest k sociologickému skúmaniu nudy.

Nasledujúci text bude pokusom vydať sa tou druhou, pričom pre základy navrhnutého riešenia bude použitá koncepcia nudy Martina Heideggera. Avšak podobne ako Lepenies využíva Mertonovu a Eliasovu prácu, i tu bude pôvodný koncept interpretovaný pomerne voľne. Je možné, že voľné čítanie Heideggerovho textu, ktoré

bude ponúknuté, by bolo inými autormi kritizované či odmietnuté. Cieľom tejto práce však nie je analýza Heideggerovej koncepcie nudy, ale vytvorenie sociologického konceptu, ktorý nachádza inšpiráciu v jeho myšlienkach. Heideggerove ciele pri písaní o nude boli omnoho všeobecnejšie a širšie než „len“ vysvetliť nudu – v pozadí stála jeho ambícia redefinovať filozofiu ako disciplínu (jej ciele, metódy i obmedzenia), ba dokonca spôsob ľudského uvažovania vo všeobecnosti (Boss 2009). Nasledujúci text si kladie ciele nielen nepomerne skromnejšie, ale aj odlišné a zasadené do iného – sociologického - kontextu. Z toho dôvodu som nepovažovala za nutné Heideggerovo ponímanie verne kopírovať, ale skôr využiť ako zdroj inšpirácie – čím samozrejme dochádza k redukcii pôvodnej koncepcie, predovšetkým v jej metafyzickej a psychologizujúcej rovine. Aby boli rozdiely zrejmejšie, najskôr sa pokúsim o stručné zhrnutie pôvodnej Heideggerovej koncepcie nudy a až následne o načrtnutie alternatívnej sociologickej koncepcie nudy, ktorá z nej bude vychádzať.

2 Nový sociologický koncept nudy

2.1 Nuda podľa Martina Heideggera

Výklad nudy tvorí najrozsiahlejšiu časť Heideggerovej fenomenologickej analýzy naladení (Boss 2009: 85). Hoci sa pritom zameriava na ľudské prežívanie, neponíma ho v psychologickom či antropologickom zmysle, ale rieši základné filozofické otázky, ktoré zväčša spadajú do oblasti metafyziky (individualita, smrť, čas, zmysel) (Boss 2009: 85). Analýzu nudy pritom treba chápať ako súčasť jeho širšej snahy o obnovu filozofie, návrat k jej koreňom a poslaniu praktickej disciplíny⁴⁴. Keďže Heidegger svoju koncepciu rozvíjal v rámci filozofického semináru⁴⁵ na univerzite vo Freiburgu v rokoch 1929 -1930⁴⁶ (Boss 2009: 85), je značne otvorená – Heidegger neponúka definitívne odpovede, ale skôr sprevádza poslucháčov svojim myšlienkovým procesom a usiluje sa povzbudiť ich k vlastnému filozofovaniu. Nuda tu nie je konečným cieľom skúmania, ale prostriedkom, ako sa dostať k fundamentálnym otázkam bytia a odhaliť metafyzické dilemy, ležiace pod povrchom každodenného života v modernom svete (Goodstein 2005: 312). V pozadí pritom stojí snaha redefinovať ľudské bytie, opätovne nájsť jeho autenticitu a zmysel. I napriek metafyzickému ladeniu Heideggerova analýza obsahuje mnohé cenné podnety, ktoré je možné využiť pre skúmanie nudy ako sociologického problému. Na úvod je potrebné aspoň v skratke zhrnúť hlavné koncepty, pretože sú kľúčové nielen pre pochopenie pôvodu a pôsobenia nudy, ale i Heideggerovho ponímania postavenia a „fungovania“ človeka vo svete vo všeobecnosti.

⁴⁴ Heideggerov sa usiloval o zvrhnutie nadvlády logiky vo filozofii, metodologicky ju nahradiť fenomenológiou. Podľa Heideggera je logika obsahovo zakorenená v metafyzike, nie naopak; „ontológia (metafyzika) je možná len ako fenomenológia“ (voľne preložené z anglického originálu T.H.) (Boss 2009: 86)

⁴⁵ Text kurzu je vydaný knižne – „Die Grundbegriffe der Metaphysik“/„The Fundamental Concepts of Metaphysics“ (Heidegger 1995).

⁴⁶ Tému nudy sa Heidegger venoval už v r. 1924, vtedy ju však ponímal odlišne. Nuda bola pre neho znakom neautenticity bytia a premeneného vnímania času. Hovoril o časovej vyprázdnenosti, diskontinuite, slede prázdnych momentov, fragmentarizácii, rutine, objektívnom čase pohlcujúcom autentické bytie. Dôležitým konceptom pre neho bola i „zdieľaná temporalita každodennosti“: spoločnosť zdieľa konkrétny modus bytia vo svete, pričom v modernite je ním modus každodennosti, ktorý sa vyznačuje neautenticitou, tj. stratou vedomia vlastnej konečnosti. Heideggerove zmýšľanie v tomto období teda pripomínalo autorov kultúrnej kritiky konca 19. storočia, ktorých neskôr sám kritizoval, hoci úplne sa od nimi používaných motívov neoprostil – sú čiastočne prítomné aj v práci z roku 1929/1930.

2.1.1 „Dasein“ a „naladenie“⁴⁷

„Dasein“ je ústredným pojmom Heideggerovej filozofie ľudskej existencie. Do anglického jazyka preložené ako „being-there“, do českého ako „pobyť“ či „zde bytí“, Dasein vyjadruje špecificky ľudský spôsob bytia, ktoré je neustále prítomné v určitom svete (Heidegger 1995: 63-67; Svendsen 2008: 114). Človek svojou podstatou patrí do sveta, tzn. všetka jeho existencia sa odohráva nie v akomsi vákuu či neurčitom rozpoložení, ale naopak, v každom okamihu je situovaná do konkrétneho kontextu, obklopená konkrétnymi objektmi⁴⁸ (Heidegger 1995: 102). Koncept Dasein poukazuje na rozdiel medzi prítomnosťou človeka vo svete a prítomnosťou neživých vecí. Na rozdiel od kameňa, ktorý existuje tým, že „je k dispozícii“ („being at hand“) (Heidegger 1995: 64), človek nie je do sveta len „daný“, ale je doň zasadený prostredníctvom hustej siete premenlivých, neukončených, nedefinitívnych, aktívnych vzťahov, ktoré ho do podstatnej miery definujú, no zároveň je ich aktívnou súčasťou. Podstata ľudského bytia Dasein spočíva v „relačnosti“, „vzťahovosti“ (Heidegger 1995: 63-67). Koncept Dasein vyjadruje nielen to, že človek sa vo svojom bytí neustále stretáva s inými bytosťami a ich bytím, ale i radikálnejšiu ideu: neexistujú izolované entity, všetky bytosti sú vo svojom bytí prepojené a Dasein existuje vždy iba v takýchto (konkrétnych) vzťahoch. Heidegger týmto odmieta esencializmus v zmysle ontologického delenia sveta na objekty a subjekty i predstavu priamej kauzality ako jednostranného pôsobenia objektu na subjekt (či naopak). Bytie ako také je intersubjektívne – neprestajne vzniká a premieňa sa v nespočetnom množstve interakcií, existuje vždy na pomedzí jednotlivých objektov, resp. subjektu a jeho okolia. Vnútorne a vonkajšie, objektívne a subjektívne sa prelínajú. „Subjekt“ a „objekt“ sú viac analytickými kategóriami než reálnymi entitami. Táto ontologická téza Heideggerovi slúži zároveň ako epistemologická premisa: počiatočným bodom poznávania sveta nemôže byť samotný objekt ani subjekt, len ich vzájomná interakcia a vzťahy. Keďže svet i Dasein sa vyznačujú procesualitou, nemožno ich vysvetľovať pomocou charakteristiky esenciálnych bodov a hľadaním jednoduchých kauzálnych väzieb medzi nimi.

⁴⁷ Dobré a stručné vysvetlenie konceptov naladenia a Dasein v súvislosti s nudou, vrátane kritického zhodnotenia, možno nájsť v knihe Larsa Svendsena (Svendsen 2008/2012).

⁴⁸ „...insofar as we *are there*, we are transposed into the midst of other beings“ (Heidegger 1995: 102).

Špecifický spôsob, akým je človek v danom okamihu prepojený so svojim okolím (prostredím ako celkom a v ňom prítomnými objektmi) je naladenie („attunement“) (Heidegger 1995: 66-69). Keďže celá existencia Dasein je relačná, aj konkrétne naladenie je výsledkom a zároveň podmienkou neprestajnej interakcie jedinca so svojim okolím, pričom ani jednu stranu nemožno označiť za primárnu. Na rozdiel od pojmu „nálada“, často používanom na označenie emocionálneho stavu, Heidegger pomocou svojho konceptu zdôrazňuje, že „naladenie“ nepochádza výsostne zo subjektu, nie je formou vedomia, vnútorným prežívaním, vedľajším produktom myslenia či jednania, projektovaným na svet (Boss 2009: 90; Svendsen 2008: 110)⁴⁹. Hoci sa vzťahuje k subjektu, čiastočne k nemu prichádza z vonkajšieho sveta. Zároveň mu však nie je ani celkom cudzie (v zmysle autonómneho externého činiteľa), keďže subjekt je organickou a aktívnou súčasťou sveta (Svendsen 2008: 114). Naladenie je skôr špecifickým spôsobom, akým sa Dasein nachádza a vzťahuje k svetu: „naladenie neexistuje vnútri druhého (človeka) či v našom vnútri (...) a ani sa neobjavuje vnútri (človeka) ako určitá skúsenosť. Naladenie je *spôsob, akým sme spolu, jeden s druhým*“⁵⁰ (Heidegger 1995: 66, zvýraznenie a voľný preklad z anglickej verzie, T.H.), a ako také je predpokladom a prostredím, v ktorom sa odohráva všetka aktivita Dasein (Svendsen 2008: 115). Naladenie je teda „hybridné“ - čiastočne objektívne, čiastočne subjektívne - či presnejšie, existuje práve v polarite medzi človekom a jeho okolím, v pásme ich stretávania⁵¹, a teda za hranicami ontologického odlišenia subjektu a objektu (Boss 2009: 90; Heidegger 1995: 88; Svendsen 2008: 110-111). Na koncepte naladenia sa ukazuje Heideggerovo odmietnutie duality subjekt-objekt – ak by totiž bola zachovaná, naladenie by v konečnom dôsledku muselo byť pripísané jednej strane (Boss 2009: 90)

⁴⁹ Filozofia tradične ponímala nálady (napr. „joy, contentment, bliss, sadness, melancholy, anger“) ako subjektívne emocionálne stavy, patriace do psychologickéj výbavy a vnútorného prežívania človeka, čím ich vydělila do sféry skúmania psychológie a ďalej im nevenovala pozornosť. Takéto ponímanie však Heidegger odmieta: hierarchia duchovných skúseností (myslenie, chcenie (vôľa) a cítenie) je založená na koncepcii človeka ako racionálnej bytosti. Ak však za počiatkový bod skúmania nepovažujeme rozum, ale naladenie, získame úplne iný koncept človeka (Heidegger 1995: 64).

⁵⁰ „... attunement is not at all inside, in some sort of soul of the Other and (...) it is not at all somewhere alongside in our soul. (...). Attunement is not some being that appears in the soul as an experience, but *the way of our being there with one another*“ (Heidegger 1995: 66, zvýraznenie T.H.).

⁵¹ Naladenie si možno predstaviť podobne ako Bourdieu zobrazuje vzťah čitateľa a textu – čitateľ sám si text osvojuje na základe svojich vlastností, znalostí, predpokladov, dispozícií, habitu, momentálneho rozpoloženia atď., no súčasne podlieha do istej miery textu (Bourdieu 2005: 24). Tak ako interpretácia textu je dynamickým vzťahom medzi autorom, textom a čitateľom (ďalšími vonkajšími okolnosťami, ktoré do neho zasahujú), tak i naladenie je dynamickým vzťahom medzi subjektom, objektom a svetom.

(tak ako sa to deje v diskurze o nude – aj napriek snahám o prepojenie sa vysvetlenie nakoniec rozpadá, pretože v pozadí stále stojí daná dualita).

Zatiaľčo koncept „Dasein“ vyjadruje fakt, že človek je svojou podstatou neustále prítomný vo svete a vo vzťahoch so svojim okolím, „naladenie“ vypovedá o tom, ako je v ňom prítomný, a akým sa mu svet v danom momente javí. Byť naladeným nie je len ontologickým⁵², ale aj epistemickým určením človeka (Svendsen 2008: 111). Konkrétne naladenie spôsobuje, že človek vníma svet (jednotlivé objekty v ňom i svet ako celok) z istého uhla pohľadu, čím je zároveň ohraničené pole možností, v rámci ktorého sa k svetu i k svojmu bytiu vzťahuje⁵³ (Svendsen 2008: 114). Neustála prítomnosť naladenia je určujúcou črtou Dasein, fundamentálnym spôsobom, akým je Dasein samým sebou (Heidegger 1995: 67) (Dasein nemôže byť nenaladené), zároveň však znemožňuje subjektu „čisté“, objektívne poznanie sveta: „Byť naladeným znamená vidieť svet z určitého uhla pohľadu, a svet ani nemôže byť videný inak než z určitého uhla pohľadu“⁵⁴ (Svendsen 2008: 115, voľne preložené z anglického prekladu T.H.). Konkrétne naladenie tvorí základný rámec ľudského prežívania, a teda vždy predisponúva Dasein špecifickým spôsobom. Tento vplyv sa vyznačuje dvomi hlavnými aspektmi: na jednej strane vytvára puto medzi subjektom a svetom⁵⁵, súčasne ale ohraničuje horizont možností jeho prítomného i budúceho myslenia a jednania (Heidegger 1995: 68). Naladenie (vzťah k svetu alebo inému subjektu) teda pôsobí na človeka utlačivou silou, v istom časovom úseku ho púta⁵⁶. To, že dané naladenie určuje i vnímanie, spôsobuje, že je ťažké sa z neho vymaniť a dostať sa do iného naladenia.

⁵² „Ontologické“ v zmysle Heideggerovho odlíšenia „ontického“ od „ontologického“. O danom odlíšení vid' (Boss 2009: 86-89).

⁵³ „V konkrétnom naladení sa svet javí ako určité pole možností; nuda sa od ostatných naladení líši v tom, že možnosti miznú“ (voľne preložené z anglického prekladu T.H.) / „When one is in a mood, the world seems to be a particular field of possibilities; boredom differs from most other moods by the fact that the possibilities withdraw“ (Svendsen 2008: 113).

⁵⁴ „To be attuned is to see the world under an aspect, and the world cannot be seen except as under an aspect“ (Svendsen 2008: 115).

⁵⁵ „Naladenie dáva Dasein do kontaktu so svetom, zatiaľčo „čisté“ vnímanie by medzi nimi zachovávalo istú vzdialenosť“ (voľne preložené z anglického prekladu T.H.) / „It is the mood that gets *Dasein* 'in touch' with the world, where 'pure' perception would keep it at a distance“ (Svendsen 2008: 115).

⁵⁶ Heidegger používa Aristotelov pojem v súvislosti so spánkom – „byť viazaný“ / „being bound“ (Heidegger 1995: 62).

Pomocou konceptov „Dasein“ a „naladenie“ Heidegger spochybňuje jednak možnosť objektivného poznania sveta a ustálenú dichotómiu objektivne vs. subjektívne tvrdenie (objektívny fakt vs. subjektívne hodnotenie)⁵⁷ (čím sa vyhýba sporu empirizmu a racionalizmu), a zároveň i esencializmus v zmysle prítomnosti bytostnej hranice medzi subjektom a objektom (resp. subjektom a jeho prostredím) (Boss 2009: 90)⁵⁸. Z tézy o fundamentálnej relačnosti bytia vyplýva, že dané kategórie strácajú ontologický význam a stávajú sa „iba“ analytickými nástrojmi.

2.1.2 Nuda ako naladenie - pôvod nudy: objekt vs. subjekt

Heideggerov výklad sa začína definovaním nudy ako fundamentálneho naladenia⁵⁹. Z definície naladenia vyplýva, že nuda nepochádza výlučne zo strany subjektu, nie je jeho vnútornou skúsenosťou, ktorú tento následne prenáša či projektuje na svoje okolie. Jej vznik je podmienený pôsobením vonkajšieho utlačivého vplyvu objektu nachádzajúceho sa v prostredí, resp. špecifický charakter prostredia ako celku. Súčasne však Heidegger zdôrazňuje i podiel participácie subjektu na vzniku a pôsobení naladenia – naladenie nie je vyvolané výlučne externým činiteľom, pretože človek je vždy aktívnym prvkom celej situácie a je do nej organicky zasadený množstvom väzieb (Heidegger 1995: 85-88). Riešenie otázky pôvodu nudy je teda v podstate konkrétnym príkladom všeobecného filozofického sporu idealizmu a objektivizmu (Heidegger 1995: 85). Oba typy vysvetlenia Heidegger odmieta ako nadmieru esencialistické (Heidegger 1995: 85) a nahrádza ich pomocou vlastných konceptov (Dasein, naladenie). Chápaním nudy ako vzťahu (intersubjektivita) sa Heidegger vyhýba jej redukcii buď na vonkajšie alebo vnútorné faktory⁶⁰. Nuda, t.j. špecifické naladenie, konkrétny typ vzťahu medzi jedincom (subjektom) a jeho okolím (objektmi v ňom alebo prostredím ako celkom, t.j. celkovým kontextom), nevzniká v dôsledku jednostranného kauzálneho pôsobenia subjektu na objekt či obrátene (Heidegger 1995: 85), ale v konkrétnom bode ich

⁵⁷ Z pohľadu fenomenológie toto platí pre všetky charakteristiky (Svendsen 2008: 108).

⁵⁸ O diskusii o zrušení rozdielu medzi tým, čo reálne existuje a čo nie, vid' Svendsen (2008: 109).

⁵⁹ Koncept Dasein i koncept naladenia sú zásadné pre pochopenie Heideggerovho konceptu nudy, no zároveň pôsobia i opačne - Heidegger používa rozbor nudy ako príklad, na ktorom demonštruje kľúčové prvky svojej filozofie: dôraz na intersubjektivitu, kontextualitu a relačnosť Dasein.

⁶⁰ To, že nuda je intersubjektívna, je vyjadrené napr. vo výroku „to je nudné“, ktorý patrí objektu, no súčasne sa vzťahuje i na subjekt (Boss 2009: 91).

interakcie, kedy dochádza k špecifickej konštelácii prvkov (kontextualita): Dasein subjektu a objektu sa stretávajú v časovom (a priestorovom) okamihu, v ktorom si vzájomne „nemajú čo ponúknuť“ (Heidegger 1995: 103). Tento moment, ktorý môže trvať počas rozlične dlhého časového úseku, vzniká z rôznych príčin, na základe čoho Heidegger odlišuje tri formy nudy. Spoločným znakom všetkých troch je prítomnosť dvojice prepojených štrukturálnych prvkov – „being held in limbo“/„being held up“ („Hingehaltenheit“) (byť (poz)držaný v limbe, časová dimenzia) a „being left empty“ („Leergelassenheit“) (byť zanechaný prázdny, existenciálna, relačná dimenzia) (Heidegger 1995: 99-105). Analýza tejto dvojice prvkov následne tvorí základnú os jeho výkladu. Ako metodologickú pomôcku na určenie prítomnosti nudy v situácii a odlišenie jednotlivých foriem nudy využíva Heidegger svoj vlastný koncept, tzv. „passing the time“⁶¹ („Zeitvertreib“), ktorým sleduje zvláštny charakter plynutia času a indikuje ním prítomnosť nudy ako špecifického naladenia Dasein v konkrétnej situácii. Odlišné spôsoby strávenia času podľa Heideggera indikujú rôzne formy nudy (Heidegger 1995: 93-99).

Český ani slovenský jazyk neobsahuje ekvivalentný pojem pôvodom latinského výrazu „limbo“. Voľne preložené ako medzi-stav, stav či miesto neistoty, zabudnutia, čiastočného vyhnania alebo zanedbania, miesto na pohraničí, pomedzie, miesto prechodu (Farlex 2014), v Heideggerovom podaní „limbo“ metaforicky vystihuje jeden z kľúčových aspektov nudy: subjekt je v nej zadržavaný, t.j. v danej situácii je prítomný, no príslušnej činnosti či objektom sa naplno nevenuje, neodovzdáva, nie je nimi „uchopený“⁶² (Heidegger 1995: 86-87). V celej situácii tak ostáva akoby nasilu⁶³. „(Z)držanie v limbe“ je súčasne prepojené s druhým prvkom nudy – „zanechaním prázdny“. Týmto výrazom Heidegger označuje subjekt v situácii, kedy ho prebiehajúce dianie navonok zamestnáva (v dôsledku toho i zadržáva), no vnútorne ho neuspokojuje - a teda Dasein „necháva prázdny“. V každej forme nudy následne Heidegger určuje špecifický typ „being-held-in-limbo“ a „being-left-empty“ (Boss 2009: 92).

⁶¹ Rozličnými spôsobmi trávenia a vnímania času („shortening time“) sa zaoberal už Kant (Kant 1930: 162).

⁶² „... we are given over to it, yet not taken by it, but merely held in limbo [*hingehalten*] by it“ (Heidegger 1995: 86-87).

⁶³ Jednotlivé formy nudy sa líšia z hľadiska toho, kým, resp. čím je takto zadržavaný.

Spomedzi všetkých naladení pripisuje Heidegger nude výnimočné postavenie. Nuda je tzv. fundamentálnym naladením, a to kvôli zvláštnemu spôsobu, ktorým akoby zbavovala svet detailov, zafarbení, dištinkcií medzi objektmi, čím následne narúša, zdanlivo dokonca odstraňuje väzby medzi subjektom a jeho prostredím⁶⁴. Vďaka tomu dovoľuje subjektu odhaliť to, čo iné naladenia v jeho vnímaní skrývajú alebo modifikujú a otvára mu tak možnosti blížiace sa objektívnemu poznaniu sveta. Predovšetkým však prázdnota nudy otvára cestu k pravému chápaniu času - nie ako pohybu, nekonečného a nevratného sledu po sebe idúcich momentov⁶⁵ (Boss 2009: 97), ale ako horizontu bytia, v ktorom je minulosť, prítomnosť a budúcnosť rovnocenná, je jedným celkom, zahŕňajúcim všetky entity (všetko, čo *je tam*). Čas v pravom zmysle je podľa Heideggera horizontom každého bytia i jeho chápania (Boss 2009: 102).

2.1.3 Prvá forma nudy – „byť niečím unudený“ („being bored by ...“)

Ako príklad prvej formy nudy Heidegger uvádza čakanie na odl'ahlej železničnej stanici. Nie je tu nič, čo by upútalo pozornosť: čakáreň, lavice, časový poriadok, staré noviny - prítomné objekty sú jedincovi k dispozícii, avšak nedokážu ho upútať, „nechávajú ho na pokoji“ (Heidegger 1995: 102). Napriek tomu Heidegger odmieta, že by to boli objekty ako také, ktoré vyvolávajú nudu. Je to teda sám subjekt, ktorý *sa* nudí? Ani to nie je celkom pravda. Subjekt si síce uvedomuje, že sa nudí – čas, ktorý mu ostáva do príchodu vlaku, sa mu javí ako príliš dlhý, a preto sa ho pomocou rozličných kratochvíľ snaží vyplniť, resp. popohnať („zeitvetreiben“ – „driving away the time“, „passing the time“), avšak samotné čakanie, netrpezlivosť či pokusy zahnať nudu nie sú príčinou nudy ani nudou samotnou, iba jej znakom, resp. reakciou na ňu (Heidegger 1995: 94). Pôvod prvej formy nudy ako naladenia nespočíva v objekte ani v subjekte, ale v ich časovom umiestnení. Objekt nie je definovaný vlastnou autonómnou kvalitou - „nudnosťou“, ale svojou pozíciou v čase a v priestore: nudný je taký objekt, ktorý je súčasťou nudnej situácie (Heidegger 1995: 103). Táto definícia nie je iba prázdnu tautológiou, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať, pretože do diskusie uvádza zásadný prvok – situáciu (Svendsen 2008: 119) ako zvláštnu konšteláciu prvkov,

⁶⁴ Nuda je akoby „ne-naladenie“, a keďže naladenie určuje vzťah subjektu k objektom, v nude sa jeho vzťahy stávajú „ne-vzťahmi“ (Svendsen 2008: 129).

⁶⁵ Definícia pochádzajúca od Aristotela, ktorú Heidegger odmieta, takto chápaný čas označuje pojmi „Weltzeit“ či „Jetzt-zeit“ (Boss 2009: 96-97).

z ktorých každý má svoj čas (kontextualita): „... nuda je možná iba a práve preto, že každá vec (...) má *svoj čas*“⁶⁶ (Heidegger 1995: 105, voľne preložené z anglického prekladu T.H.) (t.j. svoj rozvrh a horizont bytia, v ktorom sa dané bytie ukazuje ako celok – jeho minulosť, prítomnosť i budúcnosť) - a vzniká v jedinečnom momente (kontexte), keď sa čas subjektu nevhodne pretína s časom objektov (Heidegger 1995: 105). Následkom tohto momentálneho nesúladu medzi vlastným časom veci a časom, v ktorom sa s ňou subjekt stretáva, subjekt nedokáže naplniť svoj čas a „objektívny“ čas (čas v zmysle merateľného sledu momentov) začína vnímať ako príliš dlhý. Podľa Heideggera je to práve tento dlhý, pomalý, *ťahajúci sa čas*, ktorý ho drží v limbe a paralyzuje. Výsledkom toho Dasein upadá hlbšie do naladenia nudy, čo zas spätne pôsobí na schopnosť objektov subjekt „naplňať“ - keďže unudené Dasein držané v limbe stráca k veciam účinný vzťah, nevyužíva ich pre pôvodný, im vlastný „úmysel“, ale preto, aby nimi vyplnil a popohнал ťahajúci sa čas, a aby sa tak oslobodil od utlačivej prázdnoty nudy (Svendsen 2008: 118). Preto ho ale nezaujímajú objekty, výsledok činnosti ani činnosť samotná - a teda zaobchádza s vecami bez toho, aby ho skutočne naplňali. Z tohto nenaplnenia vzniká zvláštny pocit neuspokojenia, typický pre prvú formu nudy („being left empty“ špecifické pre prvú formu nudy). Objekty i ťahajúci sa čas subjekt pútajú (držia ho v limbe), pričom toto puto je utlačivé, uväzňujúce, nedovoľuje mu koordinovať situáciu. Viazanosť Dasein k prostrediu a konkrétnym objektom znamená, že v prvej forme nudy je váha naladenia viac na strane objektov (Boss 2009: 93).

2.1.4 Druhá forma nudy – „nudiť sa pri niečom“ („being bored with ...“)

Druhú formu nudy Heidegger ilustruje na príklade večierka u priateľov. Všetko tu pôsobí príjemne - ľudia, prostredie, konverzácia, jedlo, hudba, - nie je tu nič čo by bolo možné označiť za nudné a čas plynie bez toho, aby si ho človek všímal. A predsa – spätne, po návrate domov, si s prekvapením uvedomí, že sa celý večer nudil. Ako je to možné? Nespomína si, že by sa snažil popohnať čas, čo značí, že chýba jasný indikátor nudy - vedomá snaha popohnať čas. Napriek tomu subjekt nevedomky bojoval proti

⁶⁶ „... boredom is only possible at all because each thing (...) has *its* time (Heidegger 1995: 105).

nude: bez toho, aby tomu venoval pozornosť, fajčil, potláčal zívanie, klopal prstami po stole. Podľa Heideggera nie je „passing the time“ skryté ani potlačené, ale premenené – v druhej forme nudy sa ním stáva situácia ako celok. Tomu zodpovedá i fakt, že subjekt nedokáže presne určiť príčinu svojej nudy (Heidegger 1995: 113). Podľa Heideggera je toto znakom toho, že oproti predchádzajúcej forme nudy tu dochádza k odlúčeniu od nudného objektu, resp. prostredia. Určité, známe objekty, ktoré v prvom prípade v špecifickom stretnutí so subjektom vyvolávali nudu, tu ustupujú do pozadia, konkrétne detaily sa stávajú nepodstatnými (Heidegger 1995: 113). Hoci sú stále v situácii prítomné, nie sú to ony, ktoré vyvolávajú nudu, ba nie je to ani ich špecifické časové umiestnenie - sú skôr pri tom, keď sa Dasein nudí, ako pozadie, na ktorom nuda prebieha (Heidegger 1995: 113).

V čom je táto situácia odlišná od predchádzajúcej, čo spôsobuje, že čas subjekt netlačí a objekty ustupujú do pozadia? Kľúčové pre pochopenie druhej formy nudy je skutočnosť, že subjekt si vopred vyhradil na večierok čas – ako taký, ktorý tam „strávi“ („pass“). Celý priebeh večera, večierok ako taký (nie jednotlivé izolované činnosti počas neho) bol iba kratochvíľou, spôsobom strávenia, popohnania času. Počas celého večera sa jedinec dobrovoľne nevenoval ničomu špecifickému, takže na konkrétnych predmetoch či okolí nezáležalo. Celá situácia bola ovplyvnená jeho voľným, nenúteným, ba až ľahostajným („casual“) postojom – a práve z neho sa zrodila nuda. Podľa Heideggera totiž dané vyhradenie času znamená, že subjekt „sa oddáva prúdu bytia“, „opúšťa svoje Dasein v prospech objektov“ a okolitého diania (Heidegger 1995: 114-120). Podobne ako v prvej forme nudy dochádza k nesúladu medzi časom subjektu a prostredia, no tentoraz nie náhodne, ale v dôsledku vedomej snahy subjektu „vyhradiť si čas“ (Heidegger 1995: 117-120). Paradoxne, práve toto rozhodnutie ruší účinný vzťah k okolitému daniu i potenciálne očakávania voči objektom a spúšťa nudu. Fakt vyhradenia času pritom obsahuje hlbší rozmer než len situačný. Aktér, ktorý venuje istý čas na jeho strávenie, si ho totiž vykrojuje z celkového času svojho bytia. Týmto aktom odovzdáva okolitému daniu nielen svoje Dasein v danom časovom úseku, ale svoje bytie a ne-bytie ako celok. Situácia tým získava hlbší, existenciálnejší rozmer – a následne, získaním tohto nového pohľadu, sa stáva nemožným, aby Dasein bolo naplnené akýmkoľvek partikulárnym dianím (Heidegger 1995: 119). Jedinec zároveň nepriamo odmieta ostatné možnosti, ktorými mohol vyplniť daný čas. Týmto však nijak neposúva (svoj) čas dopredu, necháva ho stáť - a toto špecifické státie času v nude je

iným, hlbším spôsobom, akým je jedinec zadržaný v limbe, nasilu ponechaný veciam a situácii, ktoré ho nenapĺňajú. Stojaci čas súčasne znamená, že prítomnosť vyplňa celý horizont bytia. Subjekt stráca kontakt so svojím minulým i budúcim bytím, so svojimi plánmi i spomienkami, v dôsledku čoho sa jeho bytie stáva neautentickým, tzn. zbaveným svojho „pravého ja“ a definovaným výlučne okolitou situáciou (Heidegger 1995: 120-131).

Vo svojej druhej forme teda nuda nepramení natoľko z vonkajšieho okolia (z konkrétnej situácie) ako skôr zo samotného subjektu v danom kontexte⁶⁷ (Heidegger 1995: 128). To, čo ho necháva prázdny, je jeho vlastná momentálna ľahostajnosť⁶⁸, jeho nedbalé, takmer až nevedomé odvrhnutie svojich očakávaní a opustenie Dasein v prospech okolitého diania („being left behind of our proper self“) (Heidegger 1995: 120).

2.1.5 Tretia forma nudy – „it is boring for one“

Posledná forma nudy je podľa Heideggera najhlbšou, no súčasne i najmenej zjavnou. Nevzťahuje sa k žiadnej konkrétnej situácii, ide skôr o neurčitý pocit, pri ktorom sa jedincove osobné charakteristiky (vek, pohlavie, profesia, ...) stávajú celkom nepodstatnými. „Hlboká nuda „nudí“, keď povieme, či skôr keď vo svojom vnútri vieme, že (človeku) je „nudno““ („es ist einem langweilig“)⁶⁹ (Heidegger 1995: 134, voľne preložené z anglického prekladu T.H.). Príčina tejto nudy je neurčitá, neznáma a neosobná („Nie som to ja, kto by sa/seba nudil, ani ty, ktorý sa/seba nudíš, ale Nudné, ktoré (človeka) nudí“⁷⁰ (Svendsen 2008: 122, voľne preložené z anglického prekladu T.H.)). Napriek svojej neurčitosti pôsobí tretia forma nudy najinvazívnejšie

⁶⁷ Netreba však zabúdať na to, že Heidegger z princípu odmieta idealizmus a psychologizmus – teda výsostne subjektívnu príčinu a vplyv na okolie/vnímanie okolia. Hoci latka sa akoby prevažuje na stranu subjektu, nuda stále vzniká a pôsobí na ich pomedzí, v pásme ich interakcie (Heidegger 1995).

⁶⁸ Tento akt „úniku“ však súčasne vyvoláva nudu (fundamentálne naladenie), v ktorej môže získať vhlad do danej situácie (na to, ako zaobchádza so svojím Dasein) – a teda nuda ho privádza späť k sebe (lebo toto opustenie sa naň pôsobí utlačivo).

⁶⁹ „... profound boredom bores whenever we say, or better, whenever we silently know, that *it is boring for one*“ (Heidegger 1995: 134).

⁷⁰ It is not I who bore myself, or you who bore yourself but the Boring that bores one” (Svendsen 2008: 122).

a najutlačivejšie, pretože vo zveličenej miere vyvoláva rovnaký efekt, aký bol prítomný už v prechádzajúcich dvoch - zbavuje Dasein vzťahov k jeho okoliu, takže dané prostredie, objekty i celé Dasein sú voči nemu celkom indiferentné (Boss 2009: 100; Svendsen 2008: 122). Táto prázdnota zahŕňa všetky entity ako celok (Boss 2009: 100). Heidegger sa domnieva, že ľudskému Dasein je vlastná tendencia upadať do neautentickej existencie, akejsi letargie, t.j. odovzdávať sa okolitému svetu a nechať plynúť svoj čas „len tak“ vyplnený rozptýleniami (Svendsen 2008: 129). Na rozdiel od každodenného života, kedy si tento fakt neuvedomuje, v hlbokej nude (ktorá zahľuje všetko okolo neho do indiferentného oparu) stráca oporu v objektoch, v známom prostredí a svojich obvyklých činnostiach, čím potenciálne dochádza k akémusi momentu prebudenia („Augenblick“)⁷¹, kedy je subjekt „vrhnutý“ späť k sebe samému a to nie k svojmu „bežnému“ ja, ale k sebe zbavenému nánosov každodennosti i determinujúcich osobných charakteristík (Heidegger 1995: 149). V tretej forme nudy je Dasein utláčané sebe vlastnou možnosťou návratu k autentickému bytiu, ktorá ho núti vziať svoju slobodu do úvahy, realizovať ju, namiesto toho, aby sa na ňu snažil zabudnúť prostredníctvom zamestnávania sa každodennými činnosťami (Svendsen 2008: 122). V tejto forme nudy si prvýkrát skutočne uvedomuje svoje možnosti a čas ako konečný horizont svojho bytia (Boss 2009: 101). Završenie analýzy nudy teda možno chápať ako Heideggerovu cestu k metafyzike⁷², kedy sa naplno ukazuje jeho pôvodný úmysel – premena čitateľa a jeho návrat k základnej dimenzii bytia.

2.1.6 Historická vs. ahistorická povaha nudy – Heideggerova kritika modernity

Heideggerovu koncepciu nudy možno porovnať s vyššie spomenutými autormi, pričom kľúčové sú dva (prepojené) body: riešenie sporu idealizmu a objektivismu a riešenie sporu o historicosti vs. ahistorickosti nudy. Ako bolo vyššie vysvetlené, prvý problém rieši Heidegger pomocou konceptu Dasein a naladenie. Riešenie druhého problému však nie je celkom jasné.

⁷¹Koncept momentu prebudenia, vízie („Augenblick“) si Heidegger vypožičiava z Kierkegaardovej filozofie („Øjeblikket“). Náboženský koncept momentu prebudenia – „parúzia“ – pochádza už od sv. Pavla (Svendsen 2008: 124).

⁷²Nuda ako úvod do metafyziky - viac (Heidegger 1995; Svendsen 2008: 127).

Heidegger hovorí spočiatku o nude ako o ahistorickom fenoméne, fundamentálnej črte ľudského bytia, čím je podobný autorom idealistického diskurzu v jeho univerzalistickej verzii (napr. Reinhard Kuhn). Neskôr však sám nudu nazýva fundamentálnym naladením modernity, čím sa prikláňa ku kritike doby podobnej objektivistickému diskurzu o nude i autorom filozofie kultúry konca 19. storočia (Oswald Spengler, Ludwig Klages, Max Scheler, Leopold Ziegler), ktorých predtým kritizoval (Heidegger 1995: 69-74). Jeho riešenie je podobné Healyho téze, keď tvrdí, že nuda patrí k esencii Dasein – ako možnosť potenciálne prítomná v akejkolvek epoche, no súčasne, že práve modernita je dobou, v ktorej sa stáva všadeprítomným a typickým – fundamentálnym - naladením (Heidegger 1995: 160-167). Podľa Heideggera nuda ukazuje existenciálny nedostatok charakteristický pre modernú subjektivitu a je symptómom moderného nihilizmu. Modernita je doba, v ktorej Dasein stráca existenciálne potreby a túžby a celou spoločnosťou sa šíri prázdnota⁷³ (Heidegger 1995: 163). V modernite sa zo života vytráca autenticita, ľudia sú pohltení každodennosťou, žijú v stále väčšej izolácii jeden od druhého, podliehajú neosobným, abstraktným pojmom a predstavám, nemajú už žiadnu silnú potrebu či túžbu. Strácajú vedomie vlastnej temporality (svojho času a teda i svojej konečnosti), pretože sa natoľko odovzdávajú veciam, že ich Dasein je úplne pohltené časom týchto vecí. V tomto tvrdení je Heidegger podobný Patočkovi, ktorý tvrdí, že nuda je stav spoločnosti, ktorá povýšila každodennosť na svoj modus bytia (Petrušek 2012: 330). Z tohto stavu môže paradoxne vyburcovať radikálna nuda, nuda vo svojej vyhrotenej tretej forme, ktorá ruší všetky vzťahy človeka so svetom a zanecháva ho tak v absolútnom vákuu. Tak sa stáva príležitosťou na návrat k autentickému bytiu. Táto forma nudy teda už nepatrí do módu každodennosti (ako prvé dve formy nudy), ale pôsobí revolučne, takže je skôr aktom hrdinstva.

⁷³ „Absencia základnej „utlačovanosti“ Dasein (tj. nenaplnenia potrieb a existenciálnych túžob) znamená všeobecnú prázdnotu, takže ľudia ani komunity už nie sú vzájomne spriaznené existenciálnymi, skutočnými činmi. Všetci sme služobníkmi sloganov, nasledovníkmi programu a nikto už nedbá o vnútornú silu a veľkosť Dasein“ (voľne preložené z anglickej verzie T.H.) / „The absence of an essential oppressiveness in Dasein is the *emptiness as a whole*, so that no one stands with anyone else and no community stands with any other in the rooted unity of essential action. Each and every one of us are servants of slogans, adherents to a program, but none is the custodian of the inner greatness of Dasein and its necessities“ (Heidegger 1995: 163).

V kritike modernity je Heidegger podobný autorom tzv. filozofie kultúry konca 19. storočia, ktorí vychádzali z Nietzscheho a kriticky zobrazovali dobu. Heidegger kritizoval takéto interpretácie doby, pretože podľa neho sa z diagnóz, ktoré majú ľudí zasadiť do konkrétneho sveta a vyburcovať ich k aktivite, príliš rýchlo stávajú prognózy. Ako také nedokážu pútať k svetu a k daniu, naopak, uvoľňujú z neho a vyvolávajú ľahostajnosť, keďže sú vnímané ako iluzórne príbehy a nie realita. Síce popisujú súčasnosť, no je to súčasnosť bez konkrétnych ľudí, súčasnosť, ktorá aktom opisu patrí už minulosti - nevyrastá z ľudí, je im vonkajšia, takže zlyháva v úmysle zaujať (Heidegger 1995: 74). Vo svojom kritickom rozprávaní o nude ako fundamentálnom naladení modernity však sám Heidegger prináša veľmi podobnú diagnózu. Tento smer rozmýšľania sa v mnohom stretáva a prelína s objektivistickým diskurzom o nude – rozvinuli sa v rovnakom období, mali spoločné témy i hodnotenie sveta, popisujú nedostatok duchovna, odkúzlenie, nihilizmus, prázdnotu, „pre-civilizovanosť“, hlboké odcudzenie a absenciu existenciálneho záväzku (Goodstein 2005: 308-309). V prácach viacerých autorov tento typ premýšľania v istom zmysle prežíva dodnes (napr. Zygmunt Bauman, Thomas Friedman).

2.2 Návrh alternatívneho sociologického konceptu nudy

Hoci je Heideggerova konceptualizácia nudy originálna a v rámci jeho celkovej filozofie veľmi významná, v mnohých smeroch sa vydáva do oblastí bádania, ktorými sa od sociológie, primárne sa zaoberajúcej odlišnými aspektami reality než filozofia, psychológia či metafyzika, vzd'aluje. Okrem toho pritom využíva i konceptuálny aparát, ktorý sociológii chýba. Napriek tomu je možné využiť ju ako bohatý zdroj inšpirácie, pritom je však potrebné oprostíť sa od prvkov, ktoré odvádzajú od vlastného objektu záujmu - sociálnej reality. Výhodou Heideggerovej koncepcie je to, že umožňuje premostiť priepasť objekt vs. subjekt, nie však pomocou jazyka (ako to robí napr. Goodstein či Lepenies), ale ešte pred ním – tvrdením o intersubjektivite a kontextualite bytia. Keďže u zmienených autorov je zachovaná dualita subjektu a objektu, jediným riešením, ako ich premostiť, je vytvoriť určitú spojnicu medzi nimi. Riešenie inšpirované Heideggerom takúto spojnicu nepotrebuje, pretože bytie ako také je chápané ako intersubjektívne, prepojené vo svojej podstate. Rozlíšenie na objekt a subjekt je skôr analytické než ontologické. Ontologické je iba v zmysle uznania

prítomnosti meniaceho sa „jadra“ subjektu, ktoré sa vyvíja práve v intersubjektivite vzťahov. Jazyk z tohto prepojenia primárne vychádza, nie ho vytvára (hoci spätne ho svojim pôsobením upevňuje). Potenciálnym nedostatkom konceptu inšpirovaného Heideggerom je, že na rozdiel napr. od Lepenies neposkytuje jednoznačnú metodologickú pomôcku pre empirické skúmanie nudy – zatiaľčo Lepenies sledoval výroky o nude, Heideggerov indikátor nudy je metafyzický koncept „passing the time“, ktorý je obtiažne preložiť do „tradičného“ sociologického diskurzu. Sám Heidegger hovorí, že nudu netreba skúmať pozorovaním, ale jej prežívaním, a preto sa nudu pre skúmanie snaží „prebudit“ (Heidegger 1995: 89). Zo sociologickej perspektívy by to však pravdepodobne znamenalo použiť metódu introspekcie, ktorej výsledky sú len ťažko prenositeľné a z hľadiska reprezentatívnosti teda otázne.

V nasledujúcom texte sa pokúsim preniesť Heideggerovo ponímanie nudy do sociologického diskurzu a vytvoriť tak koncept, ktorý by bolo možné využiť na poznávanie sociálnych javov. Pritom sa nesnažím zachovať pôvodnú Heideggerovu teóriu, ale – podobne ako Lepenies pracuje s teóriami Mertona a Eliasa - využiť jej jednotlivé prvky ako stavebné kamene nového konceptu nudy.

2.2.1 Pôvod nudy - odmietnutie dvoch typov esencializmu

Z pohľadu sociológie možno považovať za najdôležitejší bod Heideggerovho výkladu definíciu nudy ako naladenia. Vďaka tomu k nej totiž pristupuje odlišne než početní vyššie spomenutí autori, ktorí ju ponímajú ako ľudskú emóciu či formu duchovnej nespokojnosti s každodennou existenciou - buď nadčasovú, vyvierajúcu z vnútra subjektu, a teda nezávislú na vonkajších podmienkach (idealistický diskurz) alebo vyvolanú špecifickými socio-kultúrnymi a historickými podmienkami (objektivistický diskurz) (Goodstein 2005: 322). Obsah pojmu „nuda“ pritom ostáva bližšie nešpecifikovaný alebo zahŕňa viac či menej ľubovoľný výber psychologických javov, ktorý závisí na rozhodnutí konkrétneho autora (často sem býva zaradená napr. melanchólia, depresia, kríza či absencia zmyslu, nespokojnosť, smútok, pocit prázdnoty atď.). Na rozdiel od daných prístupov Heidegger nenahliada na nudu ako na subjektívnu skúsenosť v zmysle emócie či dlhodobej nálady, ale ako na typ *vzťahu medzi jedincom a jeho okolím*. Ak prijmeme tento pohľad, ťažisko pozornosti sa tým presúva od

individuálneho prežívania na „objektívnu“ (v zmysle intersubjektivitu) pozíciu jedinca voči svojmu sociálnemu prostrediu a ich interakciu. Zároveň je tu prítomný predpoklad, že v daných dvoch hlavných bodoch sa nuda vyznačuje špecifickými črtami, ktoré ju odlišujú od iných typov vzťahu subjektu a objektu, resp. okolia ako celku.

2.2.2 Nuda ako typ vzťahu - intersubjektivita a kontextualita

Definovať nudu ako vzťah znamená vytýčiť jej dve všeobecné charakteristiky, ktoré zdieľa s inými naladeniami: intersubjektivitu a kontextualitu. Tieto dva pojmy vymedzujú dve prepojené dimenzie nudy: časovú a existenciálnu. Intersubjektivita značí, že nuda nepramení výlučne zo subjektu ani z jeho prostredia. Vzniká a pôsobí vždy medzi subjektom a objektom (resp. sociálnym okolím ako celkom) v pásme ich interakcie. Pozornosť sa tým presúva od bodov (esenciálnych či analytických) k ich prepojeniam. Tieto prepojenia sú vždy aktívne, neukončené a ich pôsobenie dialektické. Procesualita nudy ako vzťahu otvára aktérom možnosť zasahovať do jej vývoja, hoci nie celkom svojvoľne (dialektika). Ako každý vzťah, i nuda je činnosťou a dielom oboch strán, neustálym výsledkom obojstrannej participácie, aj keď môže byť mocensky vychýlená na jednu stranu. Jej konkrétna podoba, intenzita a trvanie sa menia pod vplyvom vyvíjajúcich sa preferencií, možností a aktivít subjektu i objektu i pod vplyvom širšieho okolia, t.j. externých faktorov, ktoré do vzťahu vstupujú a stávajú sa jeho súčasťou. Vzťah nudy sa vždy odohráva v rámci širšieho sociálneho, historického a kultúrneho kontextu, ktorý značne utvára jej charakter a priebeh.

Kontextualita súvisí s pojmom času, ktorý je podľa Heideggera dôležitou črtou všetkých aktérov/entít. Ako bolo spomenuté vyššie, pojem „čas“ Heidegger chápe inak než je bežné. Čas u neho nepredstavuje plynúci sled okamihov, objektívne merateľný či subjektívne vnímaný, ale skôr horizont všetkej aktivity daného subjektu/objektu – človeka, sociálnej skupiny či veci (t.j. bytie v dynamickej perspektíve) (Boss 2009: 102). Časový aspekt Dasein znamená, že Dasein vždy existuje nielen v prítomnosti, ale i v horizonte minulosti a v poli svojich súčasných i budúcich možností. Čas vyjadruje procesualitu entít/aktérov (subjektu i objektu), t.j. nie sú chápaní esenciálne v zmysle prítomnosti určitého pevného jadra, ktoré by ich definitívne určovalo, skôr procesuálne v zmysle Durkheimovej tézy „druhy bytia sú (iba) upevnené druhy jednania“

(Durkheim 1969: 41). Jadro subjektu nie je definitívne, skôr procesuálne – síce sa odráža do času subjektu, no zároveň sa vyvíja pod vplyvom reálneho bytia. V tomto chápaní je čas zásadným prvkom definície naladenia. Každé naladenie je konkrétne – vzniká a pôsobí v určitom časovom a priestorom kontexte, resp. situácii, v ktorej sa stretáva a pôsobí na seba subjekt s objektom, z ktorých každý má svoj čas. Pre nudu je však časová dimenzia zvlášť dôležitá, pretože nuda je vôbec možná len preto, že každý z aktérov má svoj čas (Heidegger 1995: 102).

Intersubjektivita a kontextualita vymedzujú základné obrysy definície nudy ako vzťahu. Z pomerne všeobecného predpokladu, že nuda je vzťah, však jednoznačne nevyplýva, medzi kým sa tento vzťah môže odohrávať. Kto alebo čo je sociologicky významný aktér - človek, sociálna skupina či štruktúra (ako sieť aktérov nadindividuálnej povahy)? V tradičnom sociologickom poňatí je aktér niekto, kto je schopný samostatného jednania a rozhodovania (Giddens 1999). Pri pohľade na stranu subjektu možno nasledovať Heideggerov koncept, podľa ktorého ju zastupuje ľudský aktér, mysliaci, plánujúci, jednajúci, nachádzajúci sa v každom okamihu v špecifickej pozícii alebo situácii, a zasadený do siete vzťahov, ktoré značne ovplyvňujú akúkoľvek jeho aktivitu, rozhodovanie či vnímanie. Človek môže byť aj na strane objektu, voči ktorému sa subjekt vzťahuje. Takáto forma nudy je pravou nudou v Heideggerovom podaní – Heidegger totiž zdôrazňuje, že Dasein znamená bytie vo vzťahoch, pričom má na mysli bytie medzi-ľudské (Heidegger 1995: 67). Na druhej strane, na inom mieste výrazne spochybňuje, ba dokonca odmieta prínos oddeľovania človeka od iných bytostí a predmetov na základe konceptu vedomia (t.j. viest' dichotómiu „s vlastným vedomím/ bez vlastného vedomia“) (Heidegger 1995: 64). Dasein je zasadené do sveta - človek je zasadený do spoločnosti – a svet ani spoločnosť netvorí výlučne ľudské bytosti, ale množstvo ďalších entít, bez ktorých by fungovanie spoločnosti nebolo mysliteľné (Durkheim 1969: 17-19). Preto si v súlade s teóriou Bruna Latoura možno položiť otázku, či by nebolo vhodné modifikovať Heideggerov koncept a skúmať nielen osoby, teda ľudských aktérov s vlastným vedomím (sveta a seba), ale i neživé predmety, systémy, informácie, sociálne štruktúry apod., ktoré môžu v (doslovnom či prenesenom zmysle) komunikovať a pôsobiť (a to i silne utlačivým vplyvom) podobne ako ľudskí aktéri. Osoby, sociálne skupiny, materiálne predmety, informácie či štruktúry - všetky spoločne vytvárajú siete vzťahov, v ktorých predstavujú jednotlivé body, prvky, ktoré sa v závislosti na množstve faktorov zoskupujú do konkrétnych konštelácií a vytvárajú

krátkodobé či dlhodobé vzťahy. Na druhej strane, zásadnou podmienkou nudy ako vzťahu je, aby objekt predstavoval taký prvok, na ktorý môže človek-subjekt orientovať svoju aktivitu, a s ktorým môže vytvoriť *vzájomný* vzťah, v ktorom sú obe strany aktívne a schopné nezávislého jednania. V tejto súvislosti je kľúčový pojem *záväzok*⁷⁴ (záujem, „concern“, „engagement“⁷⁵). V pozadí sa pritom nachádza predpoklad, že títo „druhí“ zas spätne orientujú svoje jednanie na subjekt – teda, že sa jedná o *vzájomný*, *dialektický* vzťah. Sociologický koncept nudy sa teda bude sústreďovať predovšetkým na také formy nudy, ktoré sú tvorené ľudskými aktérmi (jednotlivcami či skupinami). Pritom však uznáva, že ne-ľudskí aktéri môžu byť významnou časťou týchto vzťahov i sociálnych štruktúr a zoskupení zastupujúcich stranu objektu či subjektu. V širšom zmysle by dané formálne vymedzenie dokázalo zahrnúť i vzťahy vo všeobecnosti, prípadne také, kde je na strane subjektu človek a na strane objektu ne-ľudský aktér, u neho však už nemožno hovoriť o jednaní v sociologickom zmysle, keďže mu chýba vedomie či úmysel, nanajvýš o chovaní. Sem by teoreticky patrili prípady situačnej nudy, napr. čakanie na opustenej stanici, kde sa objektom stáva prostredie ako celok plný živých i neživých ne-ľudských aktérov. Pre sociológiu ale koncepcia nudy ako vzťahu začína byť pravdepodobne zaujímavá až vtedy, keď sa v pozícii subjektu a objektu nachádzajú ľudskí aktéri, u ktorých možno predpokladať, že vzájomne komunikujú a orientujú na seba svoje jednanie, a že subjekt, objekt aj ich vzťahy sú vždy sociálne ukotvené a do istej miery sociálne konštruované.

Ak to zhrnieme, nudu tu chápeme ako typ sociálneho vzťahu, tvoreného stranou subjektu a objektu. Obe strany môžu zastupovať ľudskí aktéri (jedinci, skupiny a štruktúry). Ne-ľudskí aktéri môžu byť súčasťou celkovej situácie a významne tak ovplyvňovať daný vzťah, no nemožno ich považovať za samostatných aktérov v zmysle subjektu alebo objektu. Subjekt aj objekt sú situovaní do sveta, zasadení doň hustou sieťou vzťahov. Ich *vzájomný* vzťah je len jedným z množstva vzťahov, v ktorých sú aktívni a ktoré určujú ich pozíciu vo svete. Rozlíšenie na subjekt a objekt je pritom čisto analytické (tzn. jednotliví aktéri by si mohli svoje pozície vymeniť, čím by sa len zmenil uhol pohľadu na daný vzťah).

⁷⁴ O koncepte záväzku/participácie, jeho histórii a vzťahu k nude vid' Isis Leslie (2009).

⁷⁵ Podobne Spacks: „Definujúcou črtou nudy je neschopnosť plne sa angažovať - vo vzťahu voči ľuďom, voči jednaniu, voči vlastným myšlienkam“ (voľne preložené z anglického originálu, T.H.) / „The defining aspect of boredom (...) is the incapacity to engage fully: with people, with action (...), with one's own ideas“ (Spacks 1995: 165).

2.2.3 Špecifiká nudy ako vzťahu

Doposiaľ zmienené charakteristiky nijak výrazne neodlišovali nudu od iných typov sociálneho (medzi-l'udského) vzťahu. V tomto bode teda vyvstáva otázka, v čom je oproti nim nuda špecifická - čo robí nudu nudou. Ako už bolo spomenuté vyššie, mnohé konceptualizácie javu sa sústreďia na subjektívne pocity či typ vnútorného prežívania obvykle chápaného pod pojmom "nuda", pričom ich domnelé vonkajšie prejavy implicitne stotožňujú s nudou ako takou. Iné koncepcie zas považujú za kľúčový znak aj indikátor nudy jazyk, t.j. výroky a diskurz o nude. Na rozdiel od nich sociologický koncept síce nevyklučuje, že takéto pocity či vyjadrenia môžu byť u človeka, ktorý sa nachádza vo vzťahu nudy, prítomné, no nepovažuje ich za jej definujúci, kľúčový znak – a východzí bod analýzy – ale iba za potenciálne prítomný sprievodný jav. S cieľom nájsť iné špecifiká, a teda aj iné indikátory nudy, je opäť možné vyjsť z Heideggerovej koncepcie. Doposiaľ bolo povedané, že nuda ako naladenie má dve všeobecné črty (intersubjektivitu a kontextualitu) a dve prepojené dimenzie (existenciálnu a časovú). V tomto bode sa teda možno opýtať, v čom je nuda v týchto dvoch bodoch špecifická - v čom sa intersubjektivita a kontextualita nudy líši oproti iným typom sociálneho vzťahu.

Pri analýze prvej formy nudy nachádza Heidegger jej príčinu v časovom a priestorovom umiestnení subjektu a objektu, čím zavádza do výkladu prvok situácie: nudný je taký objekt, ktorý je súčasťou nudnej situácie (Heidegger 1995: 103) (a naopak, neexistuje objekt, ktorý by bol objektívne, „esenciálne“ nudný). Situáciou sa tu myslí konkrétna konštelácia prvkov (v určitom čase a priestore), z ktorých každý má svoj čas. Ak sa čas subjektu nevhodne pretína s časom objektu, vzniká nuda, resp. prebiehajúci vzťah medzi subjektom a objektom/jeho sociálnym okolím sa mení na vzťah nudy (Heidegger 1995: 105). Čas je tu dôležitý v dvoch významoch: jednak ako vlastný horizont bytia odlišný pre subjekt i objekt, jednak ako čas v „sociálnom“ zmysle, t.j. bod/pásma ich stretnutia - situácia - priestorové a časové umiestnenie aktérov v pásme ich interakcie⁷⁶. Tento druhý čas – situácia - sa týka súčasne subjektu

⁷⁶ Podobne v hovorom jazyku sa možno stretnúť s frázou: „nebol na to ten správny čas“. V súvislosti s Heideggerovou koncepciou sa možno opýtať - čas „správny“/“vhodný“ *pre koho?*

i objektu, pričom nepatrí výlučne ani na jednu stranu, ale existuje výlučne v ich spojení. Nuda znamená „zlé načasovanie“, moment nesúlady⁷⁷, kedy sa nevhodne stretáva subjekt s objektom, kedy si nemajú čo ponúknuť. Keďže subjekt i objekt sú súčasťou vlastnej hustej siete prepojených, dialekticky pôsobiacich vzťahov, je ťažké určiť jedínú a presnú príčinu ich vzájomného časového nesúlady. Nuda nevzniká na strane subjektu ani objektu, ale v zóne ich stretávania a prepojenia. Následne však medzi nimi neprebíha „plnokrvná“ interakcia (taká, o ktorej by bolo možné tvrdiť, že na nej obe strany participovali) a namiesto nej sa rozostiera akési vákuum, prázdno. Toto vákuum neznamená absenciu činnosti, ale absenciu záväzku – subjekt i objekt v situácii môžu vykonávať množstvo činností (a to dokonca činností „zmysluplných“), avšak žiadna z nich sa netýka daného vzťahu, a preto ani nenarušuje vákuum nudy. Keďže chýba záväzok (engagement, concern, kédos, orientácia na druhého), ich vzťah je vyprázdnený („being left empty“). Subjekt sa namiesto toho obracia sám k sebe a dochádza k čiastočnému odlúčeniu. V dôsledku toho sa vzťah nijako nevyvíja, stagnuje a ich spoločný čas sa neposúva - akoby zamrzol, pričom oboch púta („being held in limbo“). Subjekt ani objekt sa nemôžu vymaniť z danej situácie, sú „zajatí“ v naladení nudy, pozdržaní medzi minulosťou a budúcimi možnosťami – sú v „limbe“, v mieste a čase na pomedzí. To trvá dovtedy, kým sa nezmení pozícia subjektu alebo objektu v dôsledku zmeny ich dispozícií alebo zásahom vonkajšieho činiteľa, následkom čoho dochádza k preusporiadaniu prvkov v situácii. Nuda sa tým končí alebo transformuje⁷⁸.

Nuda sa teda odlišuje od iných naladení, resp. vzťahov svojimi špecifickými črtami v dvoch všeobecných dimenziách: v časovej dimenzii (kontextualita) ide

Pre subjekt či pre jeho okolie? Odpoveď môže byť ešte iná - čas vhodný z hľadiska oboch, keď sa „vhodne“ stretávajú faktory na jednej i druhej strane, keď je čas subjektu v súlade s časom objektu/okolía.

⁷⁷ Keď hovoríme o časovom nesúlade, nemáme na mysli časovú disociáciu v zmysle, v akom o nej hovorili autori prelomu 19. a 20. storočia – tj. proces, kedy je cyklický „prirodzený“ čas stále viac utláčaný časom lineárnym, hodinkovým, v dôsledku čoho vzniká pocit prázdna (napr. Benjamin).

⁷⁸ Možno predpokladať, že človek sa vo svojom bytí nenachádza iba v jednom vzťahu, ale v mnohých, pričom jednotlivé vzťahy sú inak naladené. To by znamenalo, že v danom okamihu, keď človeka jedno naladenie púta, môže mu únik z tohto naladenia poskytnúť iný vzťah, ktorý ho naladuje inak. Z toho by súčasne vyplývalo, že ak Dasein existuje len v obmedzenom množstve vzťahov, konkrétne naladenie nie je vyvažované inými, a preto sa jednak zosilňuje a zároveň je ťažšie sa z neho vymaniť (ľudia v čiastočnej izolácii, napr. dlhodobá chorá či väzni). Naopak, napr. zábavný priemysel poskytuje mnoho objektov, ku ktorým sa subjekt môže vzťahovať. Hoci tu po krátkom čase začne pôsobiť naladenie nudy, keďže absentuje hlbší záväzok, jeden vzťah rýchlo možno nahradiť iným vzťahom – Dasein teda existuje v diskontinuitnom slede krátkodobej participácie a nudy.

o nesúlady času subjektu a času objektu v konkrétnej situácii; v existenciálnej dimenzii (intersubjektivita) ide o absenciu záväzku. Tieto dva prvky sú podobne ako u Heideggera (Heidegger 1995: 106) bytostne prepojené: časový nesúlady značí, že záväzok (aktívny vzťah) medzi subjektom a objektom je narušený alebo sa nemôže ďalej vyvíjať; zároveň však absencia záväzku môže spôsobiť, že čas subjektu a čas objektu sa nikdy nestretnú v momente, kedy by pre seba niečo znamenali a mohli aktívne interagovať. Pôsobenie „being left empty“ a „being held in limbo“ je rovnako ako u Heideggera dialektické – oba prvky sa vzájomne vyžadujú, formujú, udržujú a posilňujú (Heidegger 1995: 106). Podľa Heideggera je právo toto dialektické prepojenie daných dvoch prvkov definičným jadrom, „esenciou“ nudy (Heidegger 1995: 106).

Na to, aby konkrétny sociálny vzťah bolo možné nazývať nudou, je zásadná ešte jedna podmienka: disponovanosť aktérov. Tým sa myslí skutočnosť, že subjekt má v danej situácii možnosť jednať vo vzťahu k objektu a naopak (t.j. má schopnosť jednať, a zároveň má k dispozícii možnosti a prostriedky, ktoré mu poskytuje okolie⁷⁹). Heidegger tvrdí, že to, že veci sú k dispozícii, je dôležitou podmienkou nudy (Heidegger 1995: 102). Tento faktor je obzvlášť dôležitý preto, lebo odlišuje nudu od situácií definovaných iným typom vzťahu - takým, kedy medzi subjektom a objektom neprebíha plnokrvná aktivita, no deje sa tak z dôvodu, že aktéri nie sú na jednanie disponovaní (za istých podmienok napr. väzni, vážne chorí apod). Nudu teda možno chápať ako vzťah, kedy aktéri disponujú dostatočnými prostriedkami i príležitosťami na vzájomné jednanie, avšak nevyužívajú ich, pretože nevhodná situácia a absencia záväzku vytvárajú (momentálny, dočasný) stav, ktorý to nevyžaduje. Takýto vzťah možno odlíšiť na jednej strane od vzťahu sociálnej exklúzie, kedy je jedincovi znemožnené jednať, pretože sú mu upierané prostriedky a príležitosti. Na strane druhej je v opozícii i voči vzťahu, v ktorom má aktér prostriedky i príležitosti a aktívne ich

⁷⁹ „Disponovanosť“ teda zahŕňa jednak schopnosti vlastné subjektu, jednak možnosti, ktoré mu poskytuje jeho okolie, pričom sa oboje musia vhodne stretávať - podobne Ingold (1992): „rozlíšenie medzi aktérmi a prostredím by malo byť chápané ako dichotómia medzi (aktérovým) pôsobením a tým, čo je mu k dispozícii – medzi jeho schopnosťami (spôsobilosťou) jednať a možnosťami, ktoré mu poskytujú objekty“ (voľne preložené z anglického originálu, T.H.) / „the dialectics of the interface between persons and environment should be understood in terms of a dichotomy between effectivities and affordances – between the action capabilities of subjects and the possibilities for action offered by objects” (Ingold 1992: 51-52, citované podľa Woodgate a Redclift 1998: 11).

využíva (čím aktívne participuje na vzťahu, ktorý sa tak posúva ďalej, nestojí ani ho nedrží v limbe).

Nuda ako vzťah subjektu a objektu prebieha v rámci širšej sociálnej štruktúry. Pokiaľ je človek súčasťou spoločnosti, vždy zaujíma pozíciu v určitej sociálnej štruktúre (ako sieti aktérov, ktorá je nadindividuálnej povahy), resp. štruktúrach, ktoré podmieňujú jeho jednanie - napr. rodina, škola, podnik, organizácie v oblasti verejnej sféry, náboženstva či politiky. V týchto oblastiach je jedinec súčasťou rozmanitých vzťahov a zaujíma rozličné pozície. Práve ony sú potenciálnym miestom výskytu nudy – určitý dlhodobo prebiehajúci vzťah sa v istých situáciách (tzn. špecifických časových a priestorových kontextoch s aktérmi a ich vzťahmi) môže zmeniť na vzťah nudy. V istých podobách môže byť dokonca nuda inštitucionalizovaná, ak sa stáva všeobecnou, opakovanou a akceptovanou formou sociálneho vzťahu, resp. situáciou ako celkom. Takto inštitucionalizovaná nuda sa môže javiť ako celkom individuálny jav, no v skutočnosti má kolektívnu kvalitu, pretože reprodukuje kolektívny vzor (Durkheim 1969: 38). Ako príklad takejto nudy bude v tretej – poslednej časti práce predstavený špecifický druh dovolenky, tzv. rekreačný zájazd.

Okrem štrukturálnych, dlhodobých či opakovaných vzťahov si možno predstaviť i nudu vyskytujúcu sa v okamžitých, jedinečných situáciách každodenného života. Vtedy ide o nudu krátkodobú, ktorá vyplýva z aktuálneho postavenia človeka voči objektu/sociálnemu prostrediu v momentálnej situácii (t.j. napríklad čakáreň plná cudzích ľudí). Avšak práve preto, že takáto nuda je len výsledkom určitých náhodných okolností, pravdepodobne nebude pre sociológiu zvlášť dôležitá dovtedy, kým nebude pravidelne za určitých podmienok opakovaná a nestane sa tak všeobecnou formou, ktorá by mala sociálnu pôsobivosť.

Nuda sa teda môže odohrávať na rôznych úrovniach: buď ide o nudu "okamžitú", t.j. vzťah subjektu a objektu v konkrétnej časovo ohraničenej situácii (napr. čakáreň); alebo nudu dlhodobejšiu, „sociálnu“ v pravom slova zmysle, kde ide o typ vzťahu vyskytujúci sa v stabilných sociálnych štruktúrach (napr. nuda v rodinnom vzťahu, náboženskej komunite, vzdelávacej či politickej inštitúcii), prípadne dokonca nudu inštitucionalizovanú (prázdniny, dôchodok, azylové centrum, nemocnica, väzenie – pod podmienkou, že jedinec je *disponovaný*, t.j. má isté možnosti jednania); alebo

nakoniec nudu možno ponímať aj ako celkový vzťah človeka a spoločnosti, resp. jeho okolitého sveta ako celku – v tomto prípade ide o dlhodobý a „všetko zahŕňajúci“ vzťah človeka a jeho prostredia, ktorý sa v konkrétnych momentoch môže vyznačovať charakterom nudy. Nuda v najširšom zmysle slova teda znamená celkový typ prepojenia subjektu so svetom (podobný Heideggerovej tretej formy nudy) - nejde už o partikulárne "nudy", t.j. jednotlivé vzťahy subjektu k objektu či sociálnemu okoliu ako celku, ale o celkový charakter Dasein, tj. subjektu v prepojení so svojim okolím, ako výslednicu jednotlivých vzťahov v mnohých oblastiach života človeka.

3 Model rekreačného zájazdu ako inštitucionalizovanej formy nudy

3.1 Sociologický koncept nudy v empirickom využití

Cieľom nasledujúcej empirickej časti je ilustrovať použitie vytvoreného konceptu nudy v praxi, tzn. demonštrovať, že v spoločnosti skutočne existuje taká forma vzťahu medzi jedincom a jeho sociálnym prostredím, ktorú vyššie predstavený koncept charakterizuje ako nudu. Táto úloha sa môže zdať problematickou. Ako bolo spomenuté vyššie, Heideggerovo chápanie nudy ako naladenia, t.j. vzťahu medzi subjektom a jeho okolím, poskytuje sociológii len ťažko prístupné metodologické pomôcky. Je možné sociologicky skúmať vzťah – jav procesuálny a intersubjektívny, výskumníkovi preto ťažko prístupný - bez akéhosi vciťovania sa? Odpoveď poskytuje Heideggerova epistemológia, v ktorej neexistujú jasné línie oddeľujúce subjekt, jeho okolie a vonkajšie podmienky ich stretávania. Všetky tieto prvky dokopy tvoria *situáciu* ako celok, čo znamená, že akonáhle subjekt vstupuje do určitej situácie (časovo a priestorovo určenej konfigurácie prvkov), stáva sa jej súčasťou. Medzi ním a jeho okolím prebieha dialektický vzťah, ktorý obe strany mení. Koncept Dasein vyjadruje práve túto prepojenosť človeka s jeho okolím – skutočnosť, že človeka jeho vzťahy a jeho okolie vždy do značnej miery definujú, a naopak, že situáciu možno pochopiť na základe vzťahov, ktoré sa v nej uskutočňujú. Nuda primárne nie je priestor ani čas, ale *vzťah* – no keďže tento vzťah sa odohráva vždy v konkrétnom čase a priestore, za prítomnosti konkrétnych prvkov, od ktorých ho nemožno oddeliť, je možné definíciu nudy rozšíriť na celú situáciu. Sociologicky potom môžeme upriamiť pozornosť na také situácie, v ktorých sú aktéri disponovaní na jednanie, no zároveň ich nepútajú žiadne záväzky a rozchádzajú sa vo svojom „časovom rozvrhu bytia“ s časom svojho okolia.

Takýchto situácií by sa iste v každodennom živote našlo mnoho, od sedenia v čakárni po dlhú cestu vlakom či autobusom. V nasledujúcom texte však posluží ako empirický príklad jav, u ktorého spájanie s nudou môže vyznieť trochu neobvykle – bude ním konkrétny typ dovolenky, tzv. rekreačný zájazd. Toto môže na prvý pohľad pôsobiť nezmyselne: nie je práve dovolenka situáciou oddychu, zábavy, rozptýlenia, teda protikladom nudy? Nasledujúca časť sa bude snažiť vyvrátiť toto bežné chápanie a ukázať, že rekreačný zájazd (ako ustálená forma) je modelovaný svojimi tvorcami tak,

že spĺňa kritériá nudy podľa vyššie predstaveného konceptu. Ľlovek-subjekt sa totiž v jeho rámci nachádza vo vzťahu k spoločnosti v takom postavení, ktoré od neho nič nevyžaduje, teda chýba záväzok, ktorý by ich pútal dokopy. Jeho čas (ako horizont bytia) sa rozchádza s časom spoločnosti, ich vzťah sa vyprázdňuje, no zároveň ľloveka zadržíava. Pozoruhodné pritom je práve to, že rekreačný zájazd nie je len okamžitou, náhodnou situáciou, ale ustálenou spoločenskou formou, reprodukoványm vzorom jednania, ktorý spoločnosť nielen akceptuje, ale sama (spolu-)vytvára. Voľný čas, turizmus i jeho konkrétny segment – pobytové rekreačné zájazdy - majú dnes povahu inštitúcií. Z hľadiska nudy to znamená, že spoločnosť svojim členom nielenže dovoľuje, aby (hoci na obmedzenú dobu a v pomerne banálnej podobe) zažívali „limbo“ voči svojim primárnym spoločenským záväzkom, ale sama takéto situácie vytvára a legitimizuje. Nuda teda nemusí vzniknúť len v náhodných momentoch a priestoroch bežného dňa ako akýsi „prázdny“ moment neúmyselného vyviazania a neangažovanosti jednotlivca, „vedľajší produkt“ každodennej rutiny. Naopak, môže byť situáciou, ktorú spoločnosť sama vytyčuje ako špecifickú.

Nasledujúca analýza sa zameriava na formálnu stránku rekreačného zájazdu. Predmetom skúmania teda nebude rekreačný zájazd ako reálna prax, uskutočňovaná v rozmanitých podobách, ale ako ustálená, spoločensky uznávaná forma, resp. inštitucionálna prax vytvárania tejto formy. Inak povedané, rekreačný zájazd bude skúmaný tak, ako je formálne konštruovaný svojimi tvorcami, nie napĺňaný obsahom konkrétnymi účastníkmi (porov. Durkheim 1969: 72; Durkheim 2002: 11). Oproti skúmaniu reálnych prípadov dovolenky sú v tejto podobe jednak ľahšie dostupné indikátory nudy ako vzťahu v jeho jadre, a zároveň to umožňuje hovoriť o tom, čo je spoločensky normatívne.

Dokumentom o modelovom vytváraní nudy v podobe rekreačného zájazdu a zároveň nižšie skúmaným empirickým materiálom sú príručky cestovného ruchu a textové dokumenty produkované cestovnými kanceláriami (katalógy, webové stránky, letáky). Príručky cestovného ruchu sú texty zaoberajúce sa turizmom a voľným časom z teoretickej i praktickej stránky. Obsahujú informácie deskriptívneho i praktického charakteru (smernice, odporúčania, rady, tipy atď.) o existencii, tvorbe a organizácii cestovného ruchu a rôznych druhov dovolenky, vrátane rekreačných zájazdov. Skúmaný súbor textov zahŕňa 41 príručiek, vydaných zväčša po roku 2000, písaných v českom

a slovenskom jazyku a prevažne od českých a slovenských autorov. Publikácie sú primárne venované laickej i odbornej verejnosti (mnohé z nich sú používané ako materiály pre vysokoškolské štúdium cestovného ruchu). Medzi dokumenty cestovných kancelárií zas patria aktuálne katalógy, letáky a webové stránky piatich známych českých cestovných kancelárií. Okrem nich bola pozornosť (okrajovo) venovaná ešte aj ďalším dokumentom (napr. zákonom a právnym opatreniam týkajúcim sa voľného času, organizácie dovolení a cestovného ruchu). Všetky dokumenty boli použité dvojako – jednak ako dôkaz existencie rekreačného zájazdu ako inštitucionalizovanej formy nudy, jednak ako zdroj informácií o tomto fenoméne. Obsah dokumentov bol analyzovaný pomocou kvalitatívnej metódy analýzy dokumentov.

Na začiatok budú v texte definované základné pojmy („cestovný ruch“, „turista“, „priemysel CR“ apod.), identifikovaní aktéri a vymedzená problematika. Následne bude opísaný modelový kontext rekreačného zájazdu tak, ako ho možno nájsť v príručkách cestovného ruchu a v dokumentoch cestovných kancelárií. Ten bude súčasne prepojený s analýzou rekreačného zájazdu z hľadiska konceptu nudy.

3.2 Cestovný ruch – pojmy, typy, aktéri

Cestovný ruch je „soubor činností zaměřených na uspokojování potřeb souvisejících s cestováním a pobytem osob mimo místa trvalého bydliště a zpravidla ve volném čase za účelem odpočinku, poznávání, zdraví, rozptýlení a zábavy, kulturního a sportovního vyžití, služebních cest a získání komplexního zážitku“ (Hesková et al. 2006: 36-37). Podobne ho definuje Svetová organizácia cestovného ruchu ako „činnost osoby, cestující ve volném čase na přechodnou dobu do místa mimo její trvalé bydliště, a to za jiným účelem, než je vykonávání výdělečné činnosti v navštíveném místě“ (citované dľa Drobná a Morávková 2010: 9) (pre ďalšie, no v zásade veľmi podobné definície, vid' napr. Čertík a kol. 2001; Hamarnehová 2014; Horner a Swarbrooke 2003; Lednický a Pyka 2011: 8; Oriška 1998: 4; Ryglová 2003; Zelenka 2008: 11, 14). Náplňou cestovného ruchu je teda dočasná zmena miesta trvalého pobytu, pri ktorej je prítomný úmysel vrátiť sa naspäť. Cestovný ruch je uskutočňovaný zväčša vo voľnom

čase (resp. počas dovolenky, t.j. súvislého dlhšieho mimopracovného voľna⁸⁰) a činnosti, ktoré počas tejto zmeny pobytu jedinec vykonáva, sú nezárobkovo orientované.

Ako celá samostatná oblasť ľudskej činnosti cestovný ruch zahŕňa mnoho aktérov, prepojených vzájomnými vzťahmi (napr. Hesková et al. 2006: 12-14; Malá et al. 2002: 7-9; Šípek a Štyrský 2011: 56, 78; Ulbrich 2012: 36). Medzi nich patria účastníci cestovného ruchu, t.j. návštevníci (turisti alebo výletníci), organizátori cestovného ruchu (cestovné kancelárie a cestovné agentúry, resp. ich členovia), sprostredkovatelia a vykonávatelia služieb cestovného ruchu (ubytovacích, dopravných, stravovacích, sprievodcovských, animačných, poisťovacích, zmenárenských, colných a ďalších služieb) a miestne obyvateľstvo v navštívenej destinácii (Drobná a Morávková 2010; Horner a Swarbrooke 2003: 106; Ryglová 2003).⁸¹

Subjekt cestovného ruchu – „návštevník“ - je „osoba, ktorá v domácim cestovným ruchu cestuje na jiné miesto v zemi svého trvalého bydliska na kratší dobu než šesť mesiaců. V zahraničnom cestovným ruchu cestuje do jiné země na dobu nepřesahující jeden rok s tím, že hlavní účel cesty je v obou případech jiný než výkon výdělečné činnosti“ (Drobná a Morávková 2010; Hesková et al. 2006: 14; Ryglová 2003). Medzi návštevníkov patria turisti a výletníci – rozdiel medzi nimi spočíva v dĺžke ich pobytu, pričom turista sa zdržiava mimo svoj domov dlhšie ako výletník (konkrétny limit sa líši v jednotlivých krajinách, napr. v ČR sú to 2-3 noci) (Hesková et al. 2006: 14). Nasledujúca analýza sa bude zaoberať najmä turistami (t.j. pobyt dlhší ako 2-3 dni).

Turisti tvoria z ekonomického hľadiska stranu dopytu, pričom vystupujú s určitými záujmami, potrebami a cieľmi, ktoré sa aktéri na strane ponuky snažia odhadnúť a vyjsť im v ústrety (Hesková et al. 2006: 15). Medzi týchto aktérov patria poskytovatelia služieb (ubytovania, stravovania, sprievodcovstva, dopravy, atraktivít atď.), sprostredkovatelia a organizátori (pracovníci cestovných kancelárií, cestovných agentúr, turistických informačných centier apod.), ako i ďalší podnikatelia, ktorí sa nepriamo podieľajú na priemysle cestovného ruchu (výroba a predaj suvenírov,

⁸⁰ Dĺžka a definícia dovolenky sú právne vymedzené: v ČR je zákonom upravená dĺžka platenej dovolenky na 4 týždne, resp. 20 dní pre podnikateľské subjekty a 5 týždňov pre nepodnikateľské subjekty (Ulbrich 2012: 36).

⁸¹ Príručky presne definujú kritériá zaradenia osôb do jednotlivých kategórií.

zmenárenské činnosti apod.) (Drobná a Morávková 2010; Gúčík 2011; Lednický a Pyka 2011: 8; Oriška 1998; Rygllová 2003). Do cestovného ruchu okrem toho zasahujú aj ďalší aktéri, predovšetkým zástupcovia štátnych inštitúcií, neziskových organizácií a asociácií⁸² (Gúčík 2011).

Keďže cestovný ruch je veľmi širokou oblasťou⁸³ ľudskej činnosti zahŕňajúcou rôznorodé segmenty, činnosti i aktérov, nasledujúca analýza sa zameriava iba na jeden vybraný typ cestovného ruchu, resp. konkrétny produkt priemyslu cestovného ruchu – „rekreačný pobytový zájazd“ (ďalej skrátene ako „rekreačný zájazd“). Zo všetkých oblastí cestovného ruchu pravdepodobne najvýstižnejšie napĺňa charakteristiky nudy. Jedná sa o kombináciu dvoch druhov cestovného ruchu: z hľadiska motivácie účastníka ide o rekreačný cestovný ruch, (ktorý sa ale často prelína s ostatnými typmi⁸⁴, napr. s kultúrno-poznávacím, zdravotne orientovaným či športovo-turistickým) a z hľadiska spôsobu zabezpečenia cesty a pobytu o organizovaný cestovný ruch. Prívlastok „rekreačný“ tu znamená, že „jde o odpočinkovú formou cestovního ruchu, kde je hlavným motívom reprodukcie fyzických a duševných síl človeka (...) zpravidla (...) na jednom mieste, mimo obvyklé prostredie bežného života človeka ...“ (Drobná a Morávková 2010: 14). Viacerí autori pritom zdôrazňujú, že „rekreace neznamena jen

⁸² V Českej republike napr. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, agentúra Czech Tourism, regionálne orgány štátnej správy a samosprávy (Podvýbor pro obchod a cestovní ruch a Podvýbor pro propagaci České republiky v zahraničí), regionálne občianske združenia (napr. Klub českých turistů, Sdružení lázeňských míst ČR, Region Vysočina), profesné združenia z oblasti cestovného ruchu (napr. Asociace hotelů a restaurací, Asociace turistických informačních center, Asociace cestovních kanceláří ČR atd). Na svetovej úrovni je významná predovšetkým Svetová organizácia cestovného ruchu (UNWTO), ďalej napr. Európska komisia pre cestovný ruch (European Travel Commission - ETC); Asociácia cestovného ruchu krajín Strednej Európy (Central European Countries Tourist Association - CECTA) či Európska asociácia cestovných agentúr a cestovných kancelárií (The European Travel Agent's and Touroperators Association – ECTAA) (Drobná a Morávková 2010: 24; Hesková et al. 2006; Novacká 2011).

⁸³ Cestovný ruch možno deliť na rôzne typy z hľadiska mnohých kritérií, napr. z hľadiska motivácie účastníkov (rekreačný, kultúrno-poznávací, športovo-turistický, zdravotne-orientovaný, prírodný, vidiecky, vzdelávací, kongresový, so spoločenskými motívmi), z hľadiska územia, na ktorom prebieha (domáci a zahraničný výjazdový, príjazdový, tranzitný), podľa dĺžky pobytu (krátkodobý, dlhodobý), podľa spôsobu zabezpečenia cesty a pobytu (organizovaný a neorganizovaný), podľa príslušnosti účastníkov k skupine (individuálny, skupinový / masový, ekologický) atď. (Drobná a Morávková 2010; Hesková et al. 2006: 28; Rygllová 2003).

⁸⁴ Cestovné kancelárie v súčasnosti ponúkajú „pobytové zájazdy“ namiesto „rekreačných pobytových zájazdov“, čím sa zdôrazňuje práve rôznorodý charakter dovolenkových činností vykonávaných počas pobytu. Primárnym úmyslom však vždy ostáva „rekreácia“, preto v texte aj naďalej budeme hovoriť o „rekreačnom zájazde“.

pasivní odpočinek, ale může být spojena s aktivním pobytem v přírodě, se sportovními aktivitami ...“ (Drobná a Morávková 2010: 14). Zájazd je hlavním produktem tzv. organizovaného cestovního ruchu, t.j. takého, „kdy cesty i program jsou zajišťovány cestovní kanceláří nebo jiným podnikatelským subjektem“ (Drobná a Morávková 2010: 16). Na rozdiel od neorganizovaných, resp. individuálne organizovaných ciest býva u zájazdov pevne stanovený spoločný program, ktorý výrazne obmedzuje voľnosť v rozhodovaní jednotlivcov v danej situácii (Hesková et al. 2006: 29). Zájazdy môžu byť pobytové či poznávacie, pri ktorých účastníci strávia dovolenku cestovaním po vopred určenej trase. Ďalej sa budeme zaoberať len prvým typom - pobytovými zájazdmi, ktorých účastníci sú ubytovaní na jednom mieste po celú dobu (Drobná a Morávková 2010: 178).

3.3 Inštitucionálne ukotvenie rekreačného zájazdu

Rekreačný zájazd je ponúkaný turistom ako celok, a ako taký je i inštitucionálne ukotvený (Hesková et al. 2006: 29)⁸⁵. O tom svedčí i ustálený diskurz cestovního ruchu, prítomný nielen v príručkách, ale napr. i v slovníkoch cestovního ruchu (napr. Čech 1998; Gúčik et al. 2004; Zelenka a Pásková 2012). Slovníky predkladajú daný pojmový aparát v ucelenej podobe, čím zároveň postaveniu rekreačného cestovního ruchu ďalej napomáhajú. Podobnú funkciu plnia samotné príručky cestovního ruchu, ako aj ďalšie dokumenty, napr. časopisy o cestovnom ruchu (laické i odborné), katalógy cestovních kancelárií, reklamy, internetové stránky apod. Príručky okrem formálnych definícií obsahujú i praktické poznatky, informácie a rady z oblasti ekonómie, práva, manažmentu, marketingu či psychológie, ktoré sú užitočné pri organizácii a tvorbe cestovního ruchu (napr. Ferner 1993; Galvasová et al. 2008; Gúčik 2011; Gúčik et al. 2011; Gúčik 2012; Hesková 1999). Týmto spôsobom vychovávajú ďalších odborníkov a pracovníkov – konštruktérov o.i. rekreačných zájazdov. Mnohé z nich navyše prinášajú i odborné analýzy rozličných javov cestovního ruchu (napr. prípadové štúdie, štatistiky, typológie turistov apod.), čím ho stavajú na odbornú bázu (napr. Franke et al. 2012; Gúčik et al. 2011; Gúčik 2012). Toto všetko svedčí o tom, že dnes existuje

⁸⁵ Podľa Heskovej tvorí organizované cestovanie približne 20% účastníkov celkového cestovního ruchu, pričom sa možno domnievať, že rekreácia tvorí z tohto čísla významnú časť (Hesková et al. 2006: 29). Pri pohľade na ekonomický obrat i spoločenský a kultúrny dopad cestovního ruchu sa teda jedná o nezanedbateľný fenomén.

ustálená prax vytvárania špecifickej situácie rekreačného zájazdu a zároveň vedie k upevňovaniu postavenia cestovného ruchu s jeho cieľmi, praktikami a produktmi v spoločnosti.

Rekreačný zájazd je vymedzený i právne, čím je ešte hlbšie spoločensky ukotvený a legitimizovaný. Právna stránka javu zahŕňa úpravy súvisiace s rekreačným zájazdom a cestovným ruchom vo všeobecnosti, a to ako v českom⁸⁶, tak i v medzinárodnom⁸⁷ kontexte (Čertík et al. 2001; Drobná a Morávková 2010: 25, 28; Galvasová et al. 2008).

3.4 Cestovné kancelárie ako tvorcovia rekreačného zájazdu

Hlavnými tvorcami a organizátormi rekreačných zájazdov sú cestovné kancelárie (tour operátori)⁸⁸ (Drobná a Morávková 2010: 178; Hesková et al. 2006: 29; Hladká 1997; Horner a Swarbrooke 2003: 297; Oriška 1998: 77). Cestovné kancelárie „kontrahujú služby cestovného ruchu od dodavateľů, vzájemně je kombinují a vytvářejí balíky služeb – „package“, zahŕňajúce dve alebo viac vopred pripravených služieb (Čertík et al. 2001: 300; Drobná a Morávková 2010: 178-179). Produkt cestovného

⁸⁶ V českom prostredí sem patria jednak právne normy týkajúce sa výlučne cestovného ruchu („Zákon č. 159/1999 Sb., o některých podmínkách podnikání v oblasti cestovního ruchu a o změně občanského zákoníku a zákona o živnostenském podnikání“), jednak právne normy primárne zamerané inak, no zasahujúce do oblasti cestovného ruchu (Zákon o živnostenském podnikání, Obchodní zákoník, Občanský zákoník, Zákon o ochraně spotřebitele, Zákon o cestovních dokladech, devizový zákon, colný zákon, daňové zákony). Zákon č. 159/1999 Sb. okrem definície zájazdu obsahuje i jeho zmluvnú úpravu (vzťah cestovnej kancelárie ku klientovi, všeobecné a záručné podmienky CK), (Drobná a Morávková 2010: 181), právne podmienky jeho poskytovania a užívania, definície, práva a povinnosti jednotlivých aktérov aj ich vzťahov (medzi zákazníkom a CK, medzi účastníkom CR a subjektami poskytujúcimi služby, medzi rôznymi dodávateľmi služieb atď. (Čertík et al. 2001; Galvasová et al. 2008; Kunešová a Farková 2004: 68-78; Sysel 2008).

⁸⁷ Rekreačný zájazd je právne ošetrený aj v rámci európskej a medzinárodnej legislatívy. EU vydáva k problematike cestovného ruchu početné dokumenty: správy, uznesenia, smernice, programy či opatrenia, ktorými prispieva k štandardizácii medzinárodného práva v oblasti cestovného ruchu, vymedzuje kompetencie jednotlivých aktérov a ďalej tak inštitucionalizuje cestovný ruch, vrátane produktu rekreačného zájazdu (Carreté, Henriksson a Schneider 2006; Hesková et al. 2006: 48-50; Houška a Petřů 2010; Novacká 2011).

⁸⁸ Okrem cestovných kancelárií posobia na trhu cestovného ruchu aj cestovné agentúry, tie sú však len „zprostředkovatelé, kteří se zabývají prodejem a zprostředkováním služeb cestovního ruchu (...) a prodejem produktu touroperátorů“ (Čertík et al. 2001: 300-301). Cestovné kancelárie tak majú v súčasnej dobe nezastúpiteľnú úlohu ako tvorcovia a dodávatelia produktu cestovného ruchu (Čertík et al. 2001: 300).

ruchu, zväčša zájazd, je teda „složený z celé rady prvků (destinace, atraktivity, hotely, doprava atd.)“ (Horner a Swarbrooke 2003: 298). Zákazníkovi je ponúknutý *vopred vytvorený* súbor služieb (ubytovanie, stravovanie, sprievodcovské a animačné služby apod.) v konkrétnej podobe a kombinácii a za fixnú cenu (Čertík et al. 2001: 310; Drobná a Morávková 2010: 178; Kunešová a Farková 2004: 5; Oriška 1998). Pri tom je dôležitá nehmotná povaha produktu: „Prakticky v systéme neexistuje fyzický produkt, ktorý lze uchovať či skladovať, ale produktom je „přenocování v hotelovém pokoji“, „přeprava v letadle“ nebo jejich kombinace a to v konkrétním čase a na konkrétním místě“ (Čertík et al. 2001: 306). Zájazd je teda vo svojej podstate súborom naplánovaných príležitostí, budúcich procesov, ktoré budú realizované (Horner a Swarbrooke 2003: 298) - od odjazdu do destinácie, cez všetky služby a atrakcie v destinácii až po návrat domov (Schejbal 2011: 8), ktoré vo svojom celku tvoria určitú *situáciu*. V každom momente sú vytvárané jej určité základné obrysy a zákazník si zakupuje práve možnosť účastniť sa na nej. Štandardná forma rekreačného zájazdu v súčasnosti vyzerá približne nasledovne: dĺžka 2 týždne, letecká doprava, ubytovanie v kvalitných ubytovacích zariadeniach, polpenzia alebo plná penzia, rekreačné aktivity, prípadne starostlivosť animátora (Kubová 2013: 22). Pozrime sa teraz bližšie na jednotlivé fázy rekreačného zájazdu a spôsob, akým je v nich vytváraný.

3.5 Rekreačný zájazd – modelová situácia a jej vytváranie

To, ako rekreačný zájazd približne prebieha, a v akom prostredí sa odohráva, si dnes väčšina ľudí dokáže predstaviť, či už na základe vlastnej skúsenosti, rozprávania známych alebo z bezpočtu filmových a televíznych zobrazení: človek si vyberie a zakúpi u cestovnej kancelárie zájazd, s pomocou kancelárie sa následne dopraví do určitej lokality a konkrétneho ubytovacieho zariadenia, kde stráví vymedzený čas „rekreačnými aktivitami“. Niekedy pri tom môže využívať ponuku voľnočasových aktivít odohrávajúcich sa buď priamo v mieste alebo sa zúčastniť výletov do okolia. Snáď preto, že táto forma trávenia času je všeobecne známa, príručky cestovného ruchu neprinášajú ucelený opis danej situácie. Uvádzajú však množstvo smerníc, rád, postupov a tipov na jej organizáciu, súhrnne označovaných pojmom „technika tvorby (produktu) cestovného ruchu“ (Drobná a Morávková 2010: 181; Hladká 1997; Kunešová a Farková 2004: 68; Sysel 2008). V skutočnosti sa jedná o techniku

vytvárania modelovej - štandardizovanej situácie, ktorú účastníci do istej miery môžu naplňať vlastným obsahom, no nemali by sa pritom príliš odchyliť od obrysov, v každej fáze vytýčených cestovnou kanceláriou.

3.5.1 Tvorba a výber rekreačného zájazdu

Cestovné kancelárie dnes ponúkajú obrovské množstvo zájazdov do rôznych destinácií, v rôznych cenových kategóriách a pre viaceré typy zákazníkov. Rekreačné zájazdy sú podľa slov cestovných kancelárií i podľa príručiek cestovného ruchu konštruované tak, aby vychádzali v ústrety praniu a požiadavkám zákazníkov. Vzajomne si konkurujúce cestovné kancelárie sa usilujú identifikovať cieľové populácie, ich potreby, záujmy a prania a podľa nich vytvárať zájazdy (Gúčik 2011; Gúčik et al. 2011; Horner a Swarbrooke 2003: 66). Na stránkach cestovných kancelárií aj v ich katalógoch sa často možno stretnúť s dôrazom na toto úsilie:

„V našom katalogu naleznete širokou škálu destinací i ubytovacích kapacit, mezi nimiž zcela určitě najdete to „své místo““ (Exim Tours, CK 2013c);

„Svoji nabídku neustále rozšiřujeme tak, aby si u nás vybral skutečně každý. V široké paletě zájezdů si můžete vybrat oblíbené středomořské destinace i vzdálenou exotiku, ubytování pro ty, kteří vyhledávají úspornou dovolenou i pro ty, kteří upřednostňují luxusní ubytování se širokou nabídkou služeb“ (Exim Tours, CK 2013d: 15);

„Naším cílem je připravit dovolenou přesně podle vašich přání. (...). Naše portfolio dokáže uspokojit všechny typy zákazníků. Rodiny s dětmi, individuální cestovatele, sportovce, seniory i zájemce o eurovíkendy nebo plavby na luxusních lodích“ (Fischer, CK 2014b: 16);

„Preferujete komfortní hotely vyšších kategorií s vynikajícím servisem a programem all inclusive? Jedete s rodinou, či sami? Hledáte hotel s pokoji upravenými pro handicapované klienty? Zajímáte se o výhodnou nabídku promo pokojů? Níže naleznete přehledný seznam hotelů s podrobnými údaji, ze kterého si vyberete ten pravý podle svých požadavků“ (Fischer, CK 2014b: 6);

„Odpočíte si u moře v oblíbených destinacích a užijte si sluníčka, nádherných pláží a průzračného moře. Z naší nabídky si vyberou rodiny s dětmi i jednotlivci, příznivci klidné dovolené i milovníci zábavy a nočního života“ (Fischer, CK 2014d: 16);

„Vy máte v tomto světě nejdůležitější roli. My tu svou vidíme v poskytování nejvyšších služeb, v profesionálním zázemí, v umění naslouchat a porozumět vašim přáním. Od prvních úvah, kde dovolenou strávíte, až po bezproblémový návrat, vždy usilujeme o vaši maximální spokojenost“ (Fischer, CK 2014b: 16);

„Spolehněte se na naše dlouholeté zkušenosti, profesionalitu a stabilní zázemí mezinárodní společnosti, díky kterým můžete prožít klidnou dovolenou plnou zážitků a relaxace. V našich katalogích přinášíme pestrou nabídku zájezdů pro každého“ (Neckermann, CK 2014: 2).

Orientáciu na prania zákazníka cestovné kancelárie demonštrujú i ponukou asistencie s výberom destinácie, ktorá by práve tieto prania napĺňala:

„Navštivte včas některou z našich poboček nebo některou z prodejen našich autorizovaných prodejců a věnujte nákupu zájezdu dostatečný čas a prostor. Naši prodejní poradci jsou důkladně vyškoleni a jsou ochotni odpovědět na jakoukoliv Vaši otázku“ (Exim Tours, CK 2013c);

„V téměř 50 značkových prodejnách jsou k vaší dispozici připraveni zkušení školení poradci, kteří s vámi vyberou váš vysněný zájezd ...“ (Exim Tours, CK 2013d: 15).

V základoch týchto výrokov i ponuky cestovných kancelárií ako takej leží predpoklad, že klienti majú isté všeobecné potreby, ktoré sú prostredníctvom rekreačných zájazdov napĺňané. V materiáloch cestovných kancelárií je tento predpoklad viac-menej zamlčaný, avšak príručky cestovného ruchu sa mu venujú pomerne obširne. Mnohé z nich hovoria o univerzálnych ľudských potrebách, medzi ktoré zaraďujú i „potrebu oddychu a regenerácie fyzických a duševných síl“, „potrebu zmeny fyzického i spoločenského prostredia a charakteru bežne vykonávanej činnosti“, „potrebu uvoľnenia“ či „rozptýlenia“, „potrebu nových zážitkov“, „túžbu po úteku od všedného dňa“ apod. (Baráth, Leška a Hermochová 1989: 33-42; Fišerová 2008: 12; Lednický a Pyka 2011: 5; Šípek a Štyrský 2005: 44; Šípek a Štyrský 2011; Ulbrich 2012: 25-27). Jedna z príručiek na túto tému hovorí:

„Hlavním cílem cestovního ruchu je uspokojování potřeb lidí. Člověk je biologicky naprogramován tak, že touží po změně“ (Fišerová 2008: 5); a dálej: „Účastník cestovního ruchu si vybírá takové produkty cestovního ruchu, které uspokojují jeho potřeby a požadavky, za účelem splnění svých snů a tužeb. Přichází za zážitkem, poznáním a oddechem. Účastník cestovního ruchu chce zapomenout na každodenní starosti, vysadit z běžného rytmu života, změnit prožitek toku času. Prostředkem ke splnění uvedených očekávání je nabídka produktů cestovního ruchu“ (Fišerová 2008: 12).

Ponuka cestovných kancelárií na splnenie daných potrieb a očakávaní v zásade spočíva v tom, že zákazníka na vymedzený čas „prenesú“ do nového, ne-obvyklého miesta (Baráth, Leška a Hermochová 1989: 40; Šípek a Štyrský 2011: 73), ktoré mu bude poskytovať príležitosti k „rekreácii“ (Drobná a Morávková 2010: 14). Cestovné kancelárie pritom zdôrazňujú svoju snahu vyhovieť individuálnym potrebám zákazníkov, ktoré však z celkového pohľadu znamenajú len konkrétne požiadavky na to, ako má toto napĺňanie prostredníctvom rekreačného zájazdu prebiehať. Údajná snaha o identifikáciu zvláštnych potrieb účastníkov a ich vyhovenie pritom vyvoláva dojem, že existuje *kontinuita* medzi zákazníkom (jeho bežným životom) a jeho dovolenkou. Tomu odporuje skutočnosť, že drvivá väčšina pobytových zájazdov je dnes vytváraná a realizovaná štandardizovaným, sériovým spôsobom (Kubová 2013: 22).

Z praktického hľadiska spočíva organizácia zájazdu vo vytvorení presného časového a priestorového harmonogramu, spracovaní trás, zostavovaní programu a zabezpečení služieb pre účastníkov u dodávateľov (Drobná a Morávková 2010: 180). Jedná sa o pomerne komplikovaný proces, keďže produkt cestovného ruchu predstavuje zložitý logistický reťazec, do ktorého sú zapojení rozliční aktéri: „Každý z vymedzených blokov zahŕňa radu činností organizácií cestovního ruchu, samotnou cestovnú kanceláriu (touroperátorem) počínajúc, pres spolupracujúci a podporné organizácie, dopravné organizácie, ubytovacie a stravovacie služby, až k provozovateľom najrůznějších atraktivít. To vše v souhrnu vytváří značně komplikovaný systém“ (Schejbal 2011: 1). Aj pre túto komplikovanosť sú zájazdy štandardizované. Vo výsledku to však znamená, že zákazník si vyberá z vopred pripravených kombinácií služieb, ktoré údajne reagujú na jeho prania a potreby. Kombinácia dôrazu na individuálne potreby a štandardizácie je

v praxi cestovných kancelárií pretavená do ponuky rozličných produktov zameraných na odlišné segmenty populácie, resp. rôzne typy zákazníkov.

Rétorika cestovných kancelárií pritom nielen zastiera fakt, že zájazdy sú vytvárané šablónovito, ale zároveň vytvára dojem, že rekreačné zájazdy sú dostupné pre každého. V skutočnosti na to, aby človek mohol vstúpiť do vopred pripravených situácií, a na to, aby ich i zvládol, musí byť disponovaný - predovšetkým hmotne/finančne (cestovné kancelárie bojujú o „solventného zákazníka“ (Lednický a Pyka 2011: 6-7)), no aj časovo, fyzicky, psychicky či sociálne: „cestovní ruch je sociálne podmienený. (...) není zde demokratizace cestování, ale uplatňuje se zde finanční zázemí, pohlaví, věk, příslušností k určité společenské vrstvě, vzdělanost účastníků cestovního ruchu“ (Lednický a Pyka 2011: 5).

Štandardné (vypísané) zájazdy sú uverejnené v katalógoch a ponukových letákoch cestovných kancelárií (Kunešová a Farková 2004: 12). Keďže rekreačné zájazdy sú uskutočňované na jednom mieste – v tzv. destinácii, resp. stredisku cestovného ruchu („tourism destination“; „tourism area“) (Hesková et al. 2006: 15), pre zákazníka je kľúčová informácia o jeho vybavenosti: „Dobře vybavené místo rekreačního cestovního ruchu poskytuje zájemcům možnost plného využití jejich dovolené“ (Drobná a Morávková 2010: 179). Destinácia disponuje jednak primárnou ponukou, t.j. prírodným a kultúrnym potenciálom pre cestovný ruch, a jednak materiálnou bázou, t.j. infraštruktúrnou vybavenosťou („materiálně-technická základna“), ktorú tvoria podniky, zariadenia a inštitúcie cestovného ruchu (hotely, stravovacie zariadenia, dopravná infraštruktúra, obchody atď.) (Gúčík 2012; Hesková et al. 2006: 15; Patúš, Gúčík a Marušková 2011; Šípek a Štyrský 2011: 58). Na podobu tejto materiálnej bázy sú kladené presné požiadavky, vychádzajúce z ustáleného súboru smerníc a noriem (Carreté, Henriksson a Schneider 2006; Patúš, Gúčík a Marušková 2011; Sedláček a Turek 1989). Zmyslom tejto štandardizácie je to, aby prostredie dokázalo plniť svoju funkciu, t.j. poskytovať všetko potrebné na to, aby účastníci zájazdu mohli naplniť svoju potrebu rekreácie. Turista je pritom „typ konzumenta, který i v exotickém a kulturně odlišném prostředí očekává, že jeho potřeby budou naplněny způsobem, který on očekává a na který je zvyklý“ (Šípek a Štyrský 2011: 24-25). Turista ešte pred príchodom do destinácie chce vedieť, čo môže očakávať. Na tento účel slúžia informácie dostupné na stránkach a v katalógoch cestovných kancelárií, napr.:

„Egypt / Hurghada / Makadi Bay. Tento hotelový komplex je situován na pláži v Makadi Bay, asi 30 km jižně od Hurghady. Záliv Makadi se pyšní nejkrásnějšími plážemi oblasti Hurghady, na své si zde tedy přijdou zejména milovníci pěkného koupání. Pár metrů od břehu se rozprostírají v moři korálové ostrůvky, kde můžete pozorovat nádherný podmořský život. V malém centru, které vzniklo jako zázemí hotelů v oblasti, naleznete několik občůdků, restaurací i barů, avšak zcela určitě neopomeňte navštívit i centrum Hurghady, které vám nabídne nepřeborné množství nákupních i zábavních možností. Do centra Hurghady vás za poplatek dopraví 1 x denně hotelový autobus. Hotel poskytuje velké vyžití pro sportovně založené klienty a děti, díky kvalitním službám ho doporučujeme i náročnějším klientům. Ocení jej zejména milovníci krásného koupání a šnorchlování.

VYBAVENÍ POKOJE

- *individuálně ovládaná klimatizace*
- *telefon*
- *TV se satelitním příjmem*
- *minibar*
- *vlastní sociální zařízení (koupelna se sprchou nebo vanou, vysoušeč vlasů, WC)*
- *trezor*
- *balkon nebo terasa*

Ubytování za příplatek

- *Pokoj s výhledem na moře*
- *Rodinný pokoj – 2 místnosti nebo 1 velký pokoj, vždy pouze s 1 soc. zařízením*
- *Royal Suite – dva samostatné pokoje oddělené dveřmi, 1 koupelna s vanou, balkon nebo terasa s výhledem na moře*
- *Junior Suite – skládá se ze dvou pokojů (otevřeně spojených), balkon nebo terasa, 1 koupelna se sprchou nebo vanou*

ZAŘÍZENÍ HOTELU

- *vstupní hala s recepcí*
- *hlavní restaurace*
- *tematická restaurace*
- *minimarket*

- *kavárna*
- *diskotéka*
- *několik barů*
- *snack bar*
- *bar u bazénu*
- *obchod se suvenýry*
- *připojení k internetu za poplatek*
- *Wi-Fi zdarma na recepci*
- *bazén s vyhřívanou částí v zimním období (lehátka, slunečníky a osušky zdarma)*
- *dětský bazén*
- *skluzavky*
- *dětský klub (pro děti od 4 do 12 let)*

PLÁŽ A OKOLÍ HOTELU

- *písčítá*
- *plážový bar*
- *lehátka a slunečníky zdarma*

SPORTOVNÍ AKTIVITY ZDARMA

- *animační programy*
- *aerobic*
- *squash*
- *stolní tenis*
- *tělocvična*
- *tenisový kurt (osvětlení za poplatek)*
- *šipky*
- *plážový volejbal*

SPORTOVNÍ AKTIVITY ZA PŘÍPLATEK

- *masáže*
- *vířivka*
- *sauna*
- *pára*
- *kulečník*

- potápění
- vodní sporty na pláži

STRAVOVÁNÍ V HOTELU V CENĚ ZÁJEZDU

EXTRA All Inclusive: 24 hodin denně, zahrnuje snídaně, pozdní snídaně, obědy a večere podávané formou bufetu, odpoledne bohatý výběr občerstvení (pizza, maso na grilu, těstoviny, saláty) zmrzlina, v době 09.00– 01.00 hod. neomezené množství rozlévaných nealkoholických nápojů a místních alkoholických nápojů (pivo, víno, tvrdý alkohol místní výroby, výběr koktejlů). Lze čerpat v místech a časech určených hotelem“ (Exim Tours, CK 2013a).

Výberom a zakúpením konkrétneho zájazdu človek dostáva tzv. itinerár. Itinerár obsahuje základné informácie o zájazde, pričom existuje štandardná forma, ktorú by mal spĺňať - mal by obsahovať predovšetkým popis kupovaného produktu - detailne spracovaný program, popis základných služieb (ubytovanie, stravovanie, doprava), informácie o nepriamych službách (bankomat, zdravotná služba, zmenárne, bezpečnostné služby, informácie o vízových a colných povinnostiach apod.), cenu, trvanie a dobu realizácie a pod (Schejbal 2011: 5). Príkladom itineráru je i nasledovná ponuka (resp. jej časť):

„Rámcový program zájezdů⁸⁹ - 12/13 denní zájezdy – přímý let z Prahy:

1. den: Odlet z Prahy přes Hurghadu a Zanzibar do Mombasy, přilet, transfer do vybraného hotelu, nocleh.

2.- 10. (11.) den: Pobyt ve vybraném hotelu, individuální volno s možností fakultativních výletů.

11. (12.) den: Transfer na letiště a odlet zpět přes Hurghadu do Prahy.

12. (13.) den: Přilet do Prahy“ (Čedok, CK 2014b).

Ako je z uvedených dvoch príkladov zjavné, informácia o destinácii aj itinerár zákazníčkovi v podstate načrtávajú základné obrysy jeho „novej“ existencie, ktorá bude uskutočňovaná v stanovenom období. Dôraz na klientovu aktívnu účasť na dovolenke

⁸⁹ U zájazdových pobytov nie sú itineráre dlhé, keďže program na mieste zájazdu je pomerne voľný – očakáva sa, že človek sa bude sám „rekreovať“. Omnoho podrobnejšie sú itineráre u poznávacích zájazdov s nahusto vytvoreným programom, vid' napr. (Fischer, CK 2014b: 33).

môže pritom zastierať podstatu javu, teda, že klienti cestovných kancelárií „... se svěřují pracovníkům cestovních kanceláří a přímo žádají, aby jejich způsob života byl po určitou definovanou dobu řízen“ (Šípek a Štyrský 2005: 7). Človek sa kúpou zájazdu rozhoduje vstúpiť do situácie, ktorá mu bude vopred pripravená: „Z pohľadu zákazníka je turistickým produktom komplex prožitků“ (Schejbal 2011: 3). Definitívnym potvrdením účasti i stanovením podmienok realizácie rekreačného zájazdu je uzavretie cestovnej zmluvy.

3.5.2 Príprava na odchod a presun do miesta pobytu

Pred odjazdom do miesta pobytu zákazník dostáva súbor inštrukcií, ktoré majú za cieľ pripraviť ho na nové prostredie a zabezpečiť hladký priebeh zájazdu:

„Asi 7 dnů před odletem obdržíte pokyny na cestu, kde se dozvíte veškeré podrobnosti týkající se Vašeho dlouho očekávaného odletu na dovolenou. Řádně si je prostudujte a věnujte svoji pozornost zejména času odletu a příchodu na letiště. (...) Společně s pokyny na cestu obdržíte i veškeré potřebné dokumenty pro Vaši dovolenou – potvrzení letu, potvrzení ubytování a potvrzení pojištění (...). V této době si již začněte připravovat nezbytné věci, které budete na dovolenou potřebovat a na které byste mohli zapomenout. Určitě nezapomeňte na opalovací krémy s vysokým ochranným faktorem, na léky, které běžně užíváte, sluneční brýle a pokrývku hlavy. Podívejte se, zda máte zámek na uzamčení zavazadla a vyměňte si v bance potřebnou hotovost. Překontrolujte, zda máte připraveny běžné léky proti zvýšené teplotě, na střevní problémy; pokud přeženete slunění, hodí se Vám i panthenol na spáleniny. Určitě se Vám bude hodit například plážová taška, kolíčky a šňůra na prádlo, otvírák na láhve, zvlhčené osvěžovací ubrousky, náplasti a krém po kousnutí hmyzem. Vezměte si třeba i zajímavou knihu a časopisy“ (Exim Tours, CK 2013c).

Akokoľvek banálne táto informácia môže pôsobiť, vypovedá o tom, že zákazník je vopred oboznámený s tým, čo môže očakávať, a ako sa má pripraviť na situácie, do ktorých bude vstupovať, a to tak, aby ich zvládol spoločensky ustáleným spôsobom. To svedčí o tom, že existuje akási normativita v oblasti toho, ako stráviť dovolenku. Pritom

zákazník dostáva ubezpečenie, že na rozdiel od bežného života sa nebude musieť starať o každodenné rutinné záležitosti, ale naopak, že si bude môcť užiť „bezstarostný čas“:

“Nechcete se o nic starat? Mate rádi komfort a pohodlí? (...) Připravili jsme pro Vás nejširší nabídku hotelů All Inclusive na českém trhu” (Eso, CK 2014: 16);

„Užijte si opravdovou oázu klidu a odpočinku. Dbejte sami na sebe a nechte své tělesné a duševní blaho ukolébat uvolněnou dovolenkovou atmosférou“ (Neckermann, CK 2014: 7);

„Nabídky označené logem FAMILY Vám zaručí, že je hotel vybaven a přizpůsoben tak, aby Vám a Vaším dětem na dovolené nic nechybělo“ (Neckermann, CK 2014: 10);

„Příjemný hotel vystavěný v italském stylu leží přímo u krásné a široké písčité pláže Praia de Chaves a svým klientům zaručuje bezstarostnou a klidnou dovolenou plnou odpočinku a relaxace“ (Exim Tours, CK 2013b);

„Jedno je jisté: Bude o Vás dobře postaráno” (Čedok, CK 2014a: 17).

Nutným predpokladom k uskutočneniu tejto bezstarostnosti je dopraviť sa do vybraného miesta. Keďže hlavné ťažisko dovolenky spočíva v pobyte, nie v cestovaní, doprava je pri rekreačných zájazdoch spravidla braná čisto utilitárne – nemá byť zážitkom sama o sebe, ale naopak má slúžiť čo najkratšiemu, najpohodlnejšiemu a najrýchlejšiemu presunu:

„Víme, že čas je drahý a děláme vše pro to, abychom vás na vaši dovolenou přepravili co nejpohodlněji a s co nejmenší ztrátou času. Již nemusíte čekat před odletem v nekonečné frontě na vaše cestovní dokumenty, po příchodu na letiště se půjdete rovnou odbavit k vaší odletové přepážce“ (Exim Tours, CK 2013d: 15).

Tento akt presunu je pritom mimoriadne dôležitý, keďže znamená pretrhnutie (hoci dočasné) nielen fyzických, ale i symbolických väzieb s pôvodným prostredím. V súčasnosti sa doprava do stredísk rekreačných zájazdov uskutočňuje zväčša letecky. Človek je opäť dostatočne inštruovaný⁹⁰ na to, aby priebeh tejto situácie zvládol – je

⁹⁰ Inštrukcie napr. v katalógu (Fischer, CK 2014c: 27-32).

vedený celou situáciou prechodu, od prepravy na letisko až po príchod do cieľového miesta, kde na neho čaká sprievodca či delegát cestovnej kancelárie:

„Ve většině cílových míst jsou zákazníkům k dispozici česky nebo slovensky hovořící delegáti/průvodci cestovní kanceláře. Delegáti organizují transfery z/na letiště, informační koktejl a pravidelné informační hodiny, které se v průběhu vašeho pobytu konají dvakrát až třikrát. V případě, že se v průběhu vašeho pobytu vyskytne problém, můžete delegáta kontaktovat na telefonním čísle, které je uvedeno v informačních materiálech, které obdržíte po přiletu do cíle vaší dovolené” (Exim Tours, CK 2013c), veľmi podobne napr. (Čedok, CK 2014a: 17; Fischer, CK 2014b: 17; Fischer).

Delegát turistu nielen prepraví na miesto jeho pobytu, ale zároveň mu poskytne i všetky potrebné informácie. Je pre neho teda aj istým „gatekeeperom“, ktorý ho uvedie do nových podmienok a oboznámi s novým prostredím. Po celú dobu pobytu má slúžiť ako prostredník medzi človekom a jeho novým okolím. Tým, že podáva informácie o danom mieste a jeho objektoch, súčasne i vytvára vzťah účastníka k prostrediu:

„V den přiletu, nejpozději však v den následující, se koná informační schůzka, o jejíž době konání vás delegát informoval při Vašem přiletu. Informaci naleznete i na informační tabuli či informační knize, které jsou k dispozici v každém hotelu. Doporučujeme, abyste se této první schůzky s Vaším delegátem zúčastnili – získáte na ní důležité informace o zemi, kterou jste navštívili, o hotelových službách, o okolí hotelu a v neposlední řadě i o výletech, které pro vás pořádá zahraniční partner naší cestovní kanceláře“ (Exim Tours, CK 2013c).

3.5.3 Priebeh a prostredie pobytu

Po príchode do miesta pobytu sa človek prihlási na recepcii ubytovacieho zariadenia. Na základe svojej „vstupenky“ (t.j. potvrdenia o ubytovaní od cestovnej kancelárie) získava na obmedzenú dobu vstup do privilegovaného prostredia - nielen do fyzického sveta hotelového areálu, ale i do sveta možností, ktoré mu daný priestor ponúka. Tento prístup je vždy časovo limitovaný a exkluzívny – od začiatku: *„Po příjezdu do hotelu kontaktujte recepci a předložte potvrzení ubytování”* až do konca

„Váš pokoj je nutné opustit nejpozději dle mezinárodních standardů ve 12:00 hodin v den odletu a do té doby i odevzdat klíče na recepci. Touto hodinou končí i Váš nárok na stravování a další služby hotelu“ (Exim Tours, CK 2013c)⁹¹.

Ubytováním sa začína samotný pobyt, ktorý je sám o sebe súborom príležitostí na to, aby sa človek „rekreoval“:

„... dalo by se tvrdit, že nejde o konečný produkt, ale spíše o soubor příležitostí pro zákazníky vytvořit si produkt podle vlastní volby. Například turisté, kteří přiletí na Krétu do téhož hotelu, mohou využít tentýž základní produkt různými způsoby. Někteří zůstanou u hotelového bazénu nebo na blízké pláži, jiní si budou prohlížet archeologická naleziště na ostrově a budou používat hotel pouze jako základnu. Někteří budou chodit spát brzy, jiní budou vstávat odpoledne a trávit noci tancem v místních klubech. Zájezd nabízí turistům nesčetné množství možných zážitků, z nichž si každý turista vybírá podle svých zájmů“ (Horner a Swarbrooke 2003: 298).

V minulosti bolo bežné, že hotely poskytovali iba základné služby (ubytovanie, stravu), ktorými zákazníkovi umožňovali, aby sa nemusel starať o bazálne povinnosti a mohol sa namiesto toho plne venovať odpočinkovým aktivitám podľa vlastného výberu. Predpokladalo sa, že turista si obsah zájazdu vytvorí sám, teda že nájde spôsoby, ako tráviť svoj voľný čas – čas, ktorý môže tráviť, *ako chce*, keďže je dočasne zbavený svojich povinností a záväzkov (Dumazedier 1966: 444). Avšak tento predpoklad sa ukázal v priebehu vývoja cestovného ruchu ako problematický:

„Dovolená je extrémním volným časem, je protikladem volného dne. To si neuvědomují organizátoři, zprostředkovatelé a dodavatelé služeb cestovního ruchu. Nabídka zájezdů často obsahuje jenom základní služby (doprava, ubytování, stravování, pojištění) bez doplňkových služeb na vyplnění volného času. Právě během dovolené může mít turista mnoho času ve volném času. Volný čas může návštěvník využít nečinností nebo aktivitou a činností podle vlastních preferencí, často přitom čeká na impulz k činnosti (na animaci)“ (Ulbrich 2012: 36)

⁹¹ Jeho dôležitým aspektom je exkluzivita, výberovosť: „V převážné většině zařízení s programem all inclusive je povinné nosit během celého pobytu plastický náramek nebo podobný identifikační znak“ (Neckermann, CK 2014: 12).

Z toho dôvodu dnes cestovné kancelárie a zariadenia v turistických destináciách ponúkajú množstvo aktivít, ktorými turisti tento čas môžu vyplniť - vznikla tzv. animácia, ktorá je dnes v mnohých krajinách štandardnou súčasťou rekreačného zájazdu (Šípek a Štyrský 2005: 44). Zmienky o animácii významne figurujú aj na webových stránkach a v katalógoch českých cestovných kancelárií:

„Česky mluvící animátoři z Fun & Active týmu se postarají o hladký průběh vaší zábavy a zajistí, aby ste se nenudili” (Fischer, CK 2014a);

„Připravujeme vám zážitky: Pro stále větší množství našich zákazníků není dovolená jen lenošení na pláži. Proto pro vás ve všech našich destinacích připravujeme spoustu možností, jak aktivně trávit svoji dovolenou. Již samozřejmostí jsou ve většině námi nabízených hotelů pestré animační, sportovní i zábavní programy. Naše partnerské cestovní kanceláře pro vás na místě připravují širokou nabídku výletů, během nichž máte možnost poznat historii i současnost navštívené země. Jste-li sportovci, vyberte si ze širokého spektra hotelů, které nabízejí velké možnosti sportovního využití” (Exim Tours, CK 2013d: 15);

„Naším cílem je udělat zážitky z vaší dovolené ještě zajímavější a nezapomenutelné. Přitom můžete získat nové přátele, stejně smýšlející jedince, seznámit se s jinou kulturou, to vše ve spojení s příjemným pobytem u moře. (...) Potřebujete vzít s sebou na dovolenou odvalu, trochu bláznovství, sílu a chuť aktivně žít. Nechte se unést do světa dobrodružství, zážitků, nových zkušeností a sportovních výkonů. Nabízíme jedinečný pestrý program plný denních a večerních aktivit” (Fischer, CK 2014c: 22).

Animácia teda znamená „oživení, rozveselování, zábavu hostů, o kterou se stará a zabezpečuje ji animátor anebo početnější tým animátorů“ prostredníctvom rozličných organizovaných voľnočasových aktivít - športových, tvorivých, poznávacích, dobrodružných, vzdelávacích, meditatívnych atď. (Hladká 1997; Oriška 1998; Ulbrich 2012: 15-17). Cestovná kancelária, resp. animátor má tak často na starosti takmer kompletne vyplnenie času účastníkov zájazdu (Čertík et al. 2001: 312). Z ekonomického hľadiska je animácia doplnkovou službou cestovného ruchu, ktorú poskytuje zariadenie (podnik, hotel, cestovná kancelária) alebo stredisko cestovného ruchu (Oriška 2011a; Ulbrich 2012: 18). V súčasnosti sa stierajú hranice medzi

štandardnými zariadeniami cestovného ruchu (zabezpečujúcimi iba základné potreby – ubytovanie a stravu) a takými, ktoré sa snažia poskytnúť „komplexný zážitok“ – čo je podľa mnohých príručiek vlastným cieľom cestovného ruchu (Drobná a Morávková 2010: 179; Hesková et al. 2006: 37; Horner a Swarbrooke 2003: 57 87; Šípek a Štyrský 2011: 60):

„Řídíme se jednoduchým heslem: nabízíme víc než dovolenou, vytváříme svět vašich zážitků“ (Fischer, CK 2014b: 16).

Aké konkrétne aktivity si pod vytváraním tohto „komplexného zážitku“ môžeme predstaviť? Zopár príkladov z ponuky cestovných kancelárií snáď postačí:

„turnaje v mnoha sportovních aktivitách (beach volejbal, pétanque, nohejbal, vodní pólo, šipky, tenis, stolní tenis apod.), nejrůznější formy cvičení – aerobik, aquaaerobik, aquazumba, strečink apod., nordic walking, power walking, šnorchlování, vědomostní soutěže a kvízy, karetní turnaje, kasino s žetony, šachové turnaje, bingo, společenské hry, adrenalinové aktivity: vodní sporty, např. šlapadla, jízda na banánu, paragliding, jízda na katamaránu; jízda na čtyřkolkách, jeep safari, potápění, rafting“ (Fischer, CK 2014c: 22-23).

„O zábavu na Turecké riviéře rozhodně není nouze. Různorodá denní animační činnost je obvykle zakončena velkolepou večerní show, u které nejsou v luxusnějších hotelech žádnou výjimkou i vystoupení mezinárodních umělců. Střediska Kemer, Alanya i Side nabízejí velký výběr večerní i noční zábavy, takže na své si zde přijde opravdu každý. Restaurace, bary s místní živou hudbou, karaoke, diskotéky i otevřené plážové kluby nabízejí své služby na výborné úrovni“ (Čedok 2014a: 38);

„V průběhu vašeho pobytu je pro vás připravena bohatá nabídka fakultativních výletů“, napríklad

„V ranních hodinách přejezd na pevninu a pokračování místy, kde zuřila za 2. sv. války divoká bitva mezi spojeneckými vojsky a německým generálem Rommelem, přezdívaným pouštní liška. Projedete oblastí Daharu až k solnému jezeru Chott el Jerid. Na tomto nehostinném místě není vzácností spatřit fata morganu. Po příjezdu do krásné pouštní oázy Tozeuru ubytování a oběd, poté vyjíždka v jeepech do pohádkových míst Atlasu – do horských oáz Chebika, Tamerza a Mides (návštěva Midesu podle aktuální situace). Budete uchvázeni křišťálově čistou vodou, tryskající z narůžovělých skal,

smaragdovými jezírky, utopenými ve zdánlivě vyprahlé krajině, a nádhernými kaňony, vyhloubenými vodní erozí. Před západem slunce divoká jízda pouští, sjíždění písečných dun a návštěva filmových exteriérů, dochovaných z natáčení Lucasových Hvězdných válek. Návrat na hotel, večere, nocleh. Druhý den: v ranních hodinách se vydáme do města, přezdívaného “Branou Sahary” – Douz. Ještě předtím procházka pohádkovým Tozeurem (možnost projížďky koňskou bryčkou po oáze, návštěva ZOO nebo Chak Wac Parku). V Douz se můžete vydat na hřbetu velblouda po vzoru obchodních karavan na projížďku do písečných dun Sahary. Následuje oběd v hotelové restauraci. Zde bude také možnost se svlažit v místním bazénku. Po obědě zavítáte do vesnice Matmata a navštívíte jedno z podzemních berberských obydlí zvané troglodyt. Nedaleká horská vesnice Tamezret nabízí úchvatný panoramatický výhled do krajiny, výborné kafe a znamenitý dezert tzv. gazelí roh (smažené těsto plněné ořechy a namáčené v medu). Návrat do hotelů ve večerních hodinách“ (Exim Tours, CK 2013e).

Na základě těchto příkladů možno tvrdit, že animácia zahŕňa najrozličnejšie aktivity. Všetky ich však spája jedna charakteristika - princíp dobrovoľnosti:

„Možné je vše, povinné nic“ (Fischer, CK 2014a);

„Poznávejte nová místa, relaxujte, sportujte a dělejte jen to, na co máte chuť“ (Fischer, CK 2014d: 16).

„V animaci nejde o pasivní, ale o aktivní a příjemné trávení volného času. (...) Příjemně znamená, že na něho nevyvíjí nikdo nátlak a koná svobodně“ (Ulbrich 2012: 36);

„Animátor (...) nabízí aktivity a rozehrává situace, které jsou nepřehlédnutelně zajímavé a podnětné. Klient se po čase rád účastní na základě vlastního výběru. Takto dobrovolně podstupované aktivity poskytují potom netušené zážitky z prožívání tělesné aktivity spojené s „funkční slastí“ (adrenalinový a efedrinový efekt)⁹² (Šípek a Štyrský 2005: 49);

„Velmi pozitivně působí, jestliže průvodce zdůrazní princip dobrovolnosti u akcí pobytových zájezdů. Z psychologického hlediska i z vlastní praxe průvodců je známo, že

⁹² Výklad autorů je zajímavý i dále: *„Intenzivně může být prožívána i dříve nepoznaná schopnost povzbudit umdlévajícího spolusoutěžícího, což svědčí o prožívání pocitu sounáležitosti“ (Šípek a Štyrský 2005: 49).*

naši lidé mají vžitý odpor k akcím, které jsou jim vnucovány. Člověk si rád vybírá, svobodně se rozhoduje“ (Baráth, Leška a Hermochová 1989: 77).

Zdôrazňovanú dobrovoľnosť však možno chápať aj ako absenciu záväzku participovať – ktorá je príznačná pre celú vyhradenú dobu rekreačného zájazdu. Akonáhle sa človek nachádza v mieste pobytu, nemusí až do presne stanoveného času plniť žiadne záväzky, naopak, môže si vybrať medzi tým, či bude pozerat' televíziu alebo sa kúpať v mori, hrať šípky alebo tenis alebo nerobiť vôbec nič. Cestovné kancelárie nebránia iným než ponúkaným aktivitám, ak však upriamime svoju pozornosť výhradne na ich ponuku, jedná sa vo všetkých prípadoch o aktivity, ktoré sú „rekreačné“, „voľnočasové“, „oddychové“ – teda bez akéhokoľvek utilitárneho zmyslu, zamerané na (prežívanie) *jednotlivca* a k ničomu ho nezaväzujúce.

Okrem dobrovoľnosti je pre tieto aktivity zároveň príznačné, že majú za úlohu byť pre účastníkov nové. Ako bolo spomenuté vyššie, sú súčasťou štandardizovanej ponuky, a teda tvorené bez ohľadu na individuálne charakteristiky. Táto novosť preto môže byť chápaná aj ako diskontinuita voči bežnému životu účastníka.

Ak to teda zhrnieme, animácia predkladá turistovi aktivity dobrovoľné a doposiaľ nevyskúšané, resp. nie obvykle vykonávané. Oproti svojmu obvyklému bytiu teda subjekt participuje na niečom, voči čomu nemá *žiadne záväzok* a čo znamená *diskontinuitu* voči jeho predchádzajúcemu prežívaniu. Namiesto aktivít, ktoré vyplývajú z jeho záväzkov a spoločenského ukotvenia, vykonáva zástupné činnosti, ktoré majú za úlohu vzbudiť v ňom pocit participácie a „plného prežívania“: „Prožívání, prožívání a opět prožívání, to je jeden z nejdůležitějších důsledků úspěšné činnosti animátora“ (Šípek a Štyrský 2005: 49).

Tieto črty animácie i rekreačného zájazdu ako celku naznačujú istú uzavretosť, obrátenie sa k sebe, dočasnú rezignáciu na „život, ako ho poznáme“. Z tohto uhla pohľadu teda možno vzťah subjektu voči svojmu relatívne ustálenému sociálnemu zázemiu (ktoré nechal „doma“, „za sebou“) definovať ako vzťah *nudy*. Animácia tak vystihuje podstatu celej situácie rekreačného zájazdu. Celý proces zájazdu – od jeho zakúpenia cez dopravu na miesto, pobyt v ňom až po návrat späť domov - totiž môžeme chápať z hľadiska vzťahu človeka k spoločnosti ako určitú komplexnú situáciu, kedy je

človek dočasne dobrovoľne vytrhnutý - uvoľnený zo svojho bežného prostredia (Šípek a Štyrský 2011: 24; Ulbrich 2012: 31). To, že je na istú ohraničenú dobu situovaný (časovo, priestorovo i spoločensky) mimo svoj bežný kontext, znamená, že je počas tejto doby vyviazaný zo záväzkov, vzťahov a povinností, ktoré ho v jeho každodennej existencii pútajú, a na ktorých participuje. Podľa Joffreho Dumazediera možno voľný čas ako taký definovať na základe dočasnej absencie tzv. primárnych záväzkov:

„Volný čas „... nese s sebou osvobození od jednoho druhu institucionálních závazků, jež ukládají základní organismy společnosti. Vzhledem k těmto závazkům jsou povinnosti, které vyplývají ze zařízení souvisejících s volným časem – i když se musí přesně dodržovat -, ze stanoviska společnosti sekundárního rázu. Volný čas zahrnuje dialekticky tyto základní závazky. Staví se proti nim, přičemž je předpokládá. Předpokládá, že ony skončí, aby sám začal. Jen ve vztahu k nim je možno jej definovat. A tak volný čas znamená především osvobození od profesionální práce, kterou ukládá podnik. Znamená také osvobození od školní práce, kterou ukládá škola. Volný čas znamená osvobození od jiných základních závazků, jež ukládají základní zařízení společnosti: instituce rodiny, instituce občanské, duchovní; tyto závazky institucionálního původu nazveme primárními“ (Dumazedier 1966: 444).

Rekreačný zájazd potom predstavuje extrémnu formu voľného času, lebo nielenže sú záväzky človeka pozastavené, ale človek je i *fyzicky prenesený do inej situácie*, čo mu i v dnešnej dobe stále do značnej miery bráni participovať na svojich vzťahoch obvyklým spôsobom. Z hľadiska času v Heideggerovom chápaní, teda v horizonte bytia subjektu tvorí situácia rekreačného zájazdu isté pásmo, vlastný svojstojný celok, ktorý leží vedľa zvyšku, no nijako sa k nemu nevzťahuje, nesúvisí s ním – subjekt je vyviazaný zo svojich primárnych záväzkov, vytrhnutý zo svojho bežného kontextu a súčasne prenesený do nového prostredia. Zatiaľ, čo sa v ňom venuje aktivitám nalinkovaným cestovnou kanceláriou – vybavovaním dokladov, dopravou, samotným zájazdom a aktivitami v ňom, od hrania tenisu až po výlety na ľave, jeho vzťahy voči objektom patriacim do jeho bežného kontextu sú dočasne vyprázdnené (subjekt sa voči nim nachádza v limbe). Záväzky, ktoré z nich plynú, sú dočasne pozdržané, pozastavené. Jeho čas sa rozchádza s časom pôvodného prostredia, v ktorom je ukotvený. Nič z toho, čo človek počas zájazdu prežíva, nie je vytvárané s ohľadom na jeho bežnú existenciu (ani nijako neparticipuje na jeho bežných záväzkoch) - práve

naopak. Ako súvisí jazda na ťave s jeho pôvodným bytím? Pravdepodobne nijako, minimálne tu neexistuje úmysel na strane cestovnej kancelárie, aby s ním nejako súvisel. Zájazd je zamýšľaný a tvorený ako jeho protistoj, antitéza, dočasné „oslobodenie“ z neho: „Masový turizmus je únikom ze sveta každodennosti, je reakciou na všednosť, je „opozitom všednosti“ ...“ (Petrušek 2011: 183). Ako bolo ukázané vyššie, cestovné kancelárie vedome propagujú rekreačný zájazd ako čas „bez-starostnosti“. Z nášho hľadiska je príznačné, že starogrécky pojem „acedia“, ktorý má podobný význam ako dnešná „nuda“, doslova znamená „nedostatok starostlivosti“ („a-kédia“ ako nedostatok „kédos“, teda starostlivosti, záujmu, starania sa) (McDonald 2009: 64). Vyviazanie zo záväzkov a časový nesúlad, tj. diskontinuita medzi subjektom a jeho obvyklým spoločenským prostredím (resp. objektom v ňom) sú v podobe rekreačného zájazdu spoločensky akceptované a legitímne – čo mimovoľne dokazujú samotné materiály aktérov cestovného ruchu:

„Cestovní ruch se ve své masové podobě stal významnou volnočasovou aktivitou a představuje únik ze světa všednosti každodenní práce do oblasti odpočinku, příslibu nevšedních zážitků, vzrušení i nových poznatků“ (Lednický a Pyka 2011: 5);

„Dovolená je (...) mimořádná událost, vybočení z běžného způsobu života“ (Ulbrich 2012: 31);

Dovolenky sú organizované s požiadavkou na „*přerušeni běžné denní rutiny*“ (Horner a Swarbrooke 2003: 85);

„Pamatuj, že kdybychom byli stvořeni, abychom zůstávali na jednom místě, byli bychom stvořeni s kořeny“ (Exim Tours, CK 2013c).

Rekreačný zájazd teda možno interpretovať ako vedome vytváranú, legitímnu a inštitucionalizovanú formu nudy. Jedinec je v rámci neho vytrhnutý zo svojho vzťahu voči spoločnosti, oslobodený od jej záujmov, záväzkov a starostí. Je ale potrebné zdôrazniť, že opísaná situácia je situáciou modelovou, tj. v takej podobe, ako ju konštruujú autori a organizátori rekreačného zájazdu - cestovné kancelárie. Jedná sa o formálny rámec situácie, ktorý môže v skutočnom prevedení prebiehať odlišne, napr. v prípade, že jedinec si sem prenáša záväzky z pôvodného kontextu (napr. pracovné povinnosti, rodinné záväzky apod.) alebo ak sa usiluje nadväzovať hlbšie kontakty s miestnymi obyvateľmi (Šípek a Štyrský 2011: 73). Odlúčenie od domova nie je absolútne a turistovi je poskytovaná voľnosť v snahe o udržiavanie svojich kontaktov.

Napriek tomu by nám nemal uniknúť podstatný rys rekreačného zájazdu ako ustálenej formy - teda, že je modelovaný s presne opačným úmyslom na mysli, tj. vytrhnúť človeka z jeho každodennej existencie, čomu napomáha jednak fyzický presun (negatívny aspekt), jednak množstvo zástupných aktivít, ktorými je počas pobytu zamestnávaný (pozitívny aspekt).

3.6 Klubový turizmus a turistická heterotópia

Fenoménom, ktorý vo vyhrotenej podobe zosobňuje „nudné“ črty rekreačného zájazdu – odlúčenosť a diskontinuitu voči pôvodnému prostrediu a dobrovoľné nasledovanie vytvoreného programu (teda absenciu, resp. pozdržanie záväzkov a ich simulovanie novými) - je samostatný segment cestovného ruchu, tzv. klubový turizmus (Hesková et al. 2006: 29; Oriška 2011a). V rámci neho sú turisti po dlhšiu dobu (1-3 týždne) ubytovaní v klubových zariadeniach (klubových osadách či hoteloch), ktoré sa nachádzajú v „atraktívnych, často exkluzívnych strediscách cestovného ruchu“, poskytujúcich okrem základných služieb aj doplnkové služby, predovšetkým služby animačné (Fišerová 2008: 30; Hesková et al. 2006: 29; Ulbrich 2012: 21). Prvý klub založil v r. 1950 Belgičan Gérard Blitz pod názvom Klub Méditerranée⁹³ (MED). Blitz vybudoval stanový tábor za účelom vytvorenia priestoru pre rozvoj kontaktov, dialógu a medziľudských vzťahov, „které se v uspěchaném světě velkoměst vytrácely“ (Ulbrich

⁹³ Animácia a klubový turizmus sú výsledkom historického vývoja turizmu. Postupujúca industrializácia a urbanizácia, technický pokrok, rast životnej úrovne i mobility obyvateľstva (vrátane ustanovenia zákonnej dovolenky), no i zvyšujúca sa anonymita viedli v povojnových rokoch k prudkému rozvoju cestovného ruchu a príslušného priemyslu. Vzrástla intenzita účasti na cestovnom ruchu i počet účastníkov, na mnohých miestach začala výstavba nových, väčších ubytovacích zariadení a samostatných rekreačných stredísk. Veľký nárast počtu turistov a zmasovenie turizmu ovplyvnili vzťah medzi hoteliárom a hosťom, keďže udržanie osobného vzťahu sa postupne začalo stávať nemožným. „Pro činnosti bývalých hoteliérů byla charakteristická snaha věnovat se hostům během jejich dovolené a doporučovat jim účast na různých aktivitách. Hosté pokládali hoteliéra za svého hostitele, jejich vztah byl osobnější, neformálnější, lépe umožňoval uspokojovat potřeby hostů po informacích, kontaktu a podnětech. Hoteliér hostu osobně poradil (...). Osobně se zúčastňoval mnohých společenských akcí určených hostům, zajímal se o prožívání hostů v průběhu pobytu na dovolené“ (Ulbrich 2012: 19-20). S premenou charakteru cestovného ruchu sa takýto kontakt stal často nemožným. Podobnou premenou prešli i vzťahy medzi účastníkmi cestovného ruchu navzájom a medzi návštevníkmi a miestnym obyvateľstvom – minimalizovali sa a stali sa povrchnými (Fišerová 2008: 30; Ulbrich 2012: 19-20). Reakciou na tento vývoj bol vznik a vývoj špeciálneho produktu - služby cestovného ruchu, ktorý mal plniť „spoločensko-komunikatívne potreby návštevníkov“ – animácia (Fišerová 2008: 30; Oriška 1998; Ulbrich 2012: 19-20).

2012: 20). Tomu mal napomôcť pevný režim, otvorená politika zdieľania a predovšetkým všadeprítomná animácia, ktorá tu bola vyvíjaná ako overená a prenositeľná metóda na „zavádzanie šťastia“. V tom mali kľúčovú rolu animátori, tzv. *Gentils organisateurs*. Podobne ako kluby dnes fungujú napr. zábavné parky (napr. *Park Futuroscope* v západnom Francúzsku), hotely budujúce vlastné zariadenia pre voľnočasové aktivity ako plavecké bazény či fitness-centrá, či výletné plavby loďou s kompletnou ponukou ubytovacích, stravovacích, rekreačných a spoločensko-zábavných služieb (tzv. *Cruise Lines*) (Fišerová 2008: 27; Horner a Swarbrooke 2003: 57).

Klubový turizmus je pozoruhodný jav z toho dôvodu, že vo fyzickej podobe zdôrazňuje črty nudy, ktoré rekreačné zájazdy obsahujú – odlúčenosť subjektu, resignovanie na svoje záväzky, resp. ich nahradenie záväzkami „dobrovoľnými“, a obrátenie sa do seba. Kluby sú uzavretými spoločnosťami nielen v abstraktnom zmysle (vyhradené svojim členom), ale i materiálne – ich priestory sú zväčša pomerne striktné oddelené od pôvodného prostredia, v ktorom sa nachádzajú i od jeho pôvodných obyvateľov. Život, ktorý tu predtým prebiehal, nahrádzajú vlastnou simuláciou bytia – dočasnou, dobrovoľnou a výberovou. Výsledkom izolácie od vonkajšieho prostredia a plnenia harmonogramu, ktorý účastníkov plne zamestnáva, je uzavretá, na seba sústredená a do seba obrátená spoločnosť, ktorá ignoruje hostiteľské prostredie vrátane jeho obyvateľov a kultúry. Niektorí autori preto klubové zariadenia nazývajú „turistickými gheťami“ (Horner a Swarbrooke 2003: 412; Ulbrich 2012: 21). Turistická destinácia ako dejisko rekreačných zájazdov tu už neznamená iba miesto, ale kompletný „model bytia“ predstierajúci každodennú realitu. V tejto súvislosti možno pripodobniť klubový turizmus k tzv. *heterotópii*.

Koncept heterotópie načrtol Michel Foucault v rámci jednej zo svojich prednášok v r. 1967 a neskôr rozpracoval v eseji „Of Other Places“ (Foucault 1986). Foucault tu poníma priestor ako sieť, ktorej jednotlivé body sú prepojené početnými vzťahmi blízkosti a vzdialenosti. Sieť je dynamického, neukončeného charakteru vďaka dialektickému pohybu medzi bodmi. Človek sa každodenne pohybuje v rámci množstva priestorov – sietí, ktoré na neho pôsobia, a hoci nepozorovane – menia jeho vnímanie i jednanie (Foucault 1986: 23). Okrem bežných sietí existujú aj dva typy sietí - utópie a heterotópie, ktoré bežné siete zvláštnym spôsobom reprezentujú, no súčasne

transformujú: preberajú ich prvky i vnútorné vzťahy, no robia tak originálnym spôsobom, ktorý pôvodné usporiadanie obracia na hlavu. Utópie a heterotópie prekresľujú stabilné hranice priestoru a ustanovujú vlastné pravidlá pre činnosti, ktoré sa v ňom odohrávajú (Foucault 1986: 24). Zatiaľčo utópie sú ideálnou a teda nereálnou reprezentáciou priestoru, heterotópie sú niekde na pomedzí: odohrávajú sa v reálnom čase i priestore, no v tomto priestore inscenujú deje vyňaté z bežného života, deje, ktoré sú neraz jeho protikladom. Dvomi základnými druhmi heterotópií sú *heterotópie krízy*, tj. siete, ktoré sa nachádzajú oproti ostatnému priestoru v privilegovanom či zvláštnom postavení (napr. v „primitívnych“ spoločnostiach zvláštne obydlie chlapcov prechádzajúcich tzv. iniciačným rituálom dospelosti či obydlie tehotnej ženy, ďalej napr. internátna škola, vojenská služba apod.) a *heterotópie deviácie*, tj. priestory, do ktorých sú vytlačení jedinci, ktorých správanie je voči väčšinovej spoločnosti určitým spôsobom deviantné, napr. psychiatrická liečebňa, väzenie, kolónie pre malomocných apod. (Foucault 1986: 24).

Koncept heterotopie pomáha vyjadriť povahu rekreačného zájazdu, resp. klubového turizmu, ktorý sa síce odohráva v reálnom prostredí turistickej destinácie, (je situovaný do konkrétnych bodov a línií tvoriacich priestor a zahŕňa jeho prvky - osoby, budovy, materiálne predmety aj ich vzťahy), avšak je vyňatý z bežného života daného prostredia, je mimo jeho pôvodného reálneho fungovania. Na toto pôvodné dianie vrství vlastnú simuláciu bežného života. Hoci napodobňuje bežné či pôvodné fungovanie prostredia, mení jeho zmysel. Rekreačný zájazd ako priestorovo ukotvenú situáciu by sme preto mohli nazvať špeciálnou *heterotópiou nudy*. Pre mnohé strediská cestovného ruchu je typická izolácia od pôvodného prostredia, ktoré nahrádzajú vytvoreným svetom - sú budované „na“ ňom a pritom bez vzťahu k nemu, každodenný život nahrádzajú životom ochudobneným o podstatné – primárne - záväzky. Zmienky dokladajúce túto potemkinovskú črtu turistických stredísk, možno nájsť i v príručkách cestovného ruchu (Fialová 2012; Horner a Swarbrooke 2003; Šípek a Štyrský 2011). Táto simulácia pritom môže odporovať pôvodnému využívaniu priestoru. Podobne Foucault tvrdí, že heterotópie dokážu v rámci jedného reálneho priestoru obsiahnuť viaceré symbolické priestory, ktoré nemusia byť vzájomne kompatibilné (Foucault 1986: 25). To sa deje i v turistických strediskách, ktoré zahŕňajú viaceré skupiny ľudí s neraz odlišnými poňatiami priestoru, vrátane príslušných činností, dejov (napr. turisti chcú využívať more na kúpanie, miestni na rybárčenie). V dôsledku tohto konfliktu perspektív sa často

stáva, že pôvodní obyvatelia sú vytláčaní z prestížnych (zväčša historických) častí lokality na jej okraj a ich potreby sú odsúvané až za záujmy turistov (Fialová 2012: 32).

Použitím prirovnania s heterotópiou sa tak ukazujú dôsledky spoločenského uznávania nudy, jej organizovania a budovania prostredia, ktoré jej má vyhovovať. Prax legitímneho dočasného vytrhnutia človeka z jeho spoločenského prostredia a prenesenia do prostredia nového má značné spoločenské, ekonomické i ekologické dopady práve skrz budovanie materiálneho vybavenia, konštruovaného čisto kvôli tomuto úmyslu. Zjavné je to v turistických lokalitách, ktoré rozvoj turizmu zmenil či mení na nepoznanie. Niektorí autori hovoria o tzv. turistifikácii krajiny, tj. procese, kedy je pôvodná funkcia miesta (napr. obytná, obslužná či produkčná) postupne nahradzovaná funkciou turistickou: „Zemědělská plocha je zastavěna či přeměněna na turistické atraktivitu, provozovny služeb pro rezidenty jsou nahrazeny službami pro turisty, prodejny místo zboží denní potřeby prodávají upomínkové předměty“ (Fialová 2012: 31). V českém prostředí sú príkladom takéhoto vplyvu Krkonoše, ktorých turistická „kolonizácia“ bola zahájená už v 18. storočí prestavbou horských búd, neskôr výstavbou penziónov, hotelov, apartmánových domov, zjazdoviek, vlekov či lanoviek. „Krkonoše tak aspirují na destinaci, jejíž krajina se může stát pouhým pozadím aktivit turismu neúměrně přetvářeným pro jeho potřeby“ (Fialová 2012: 44). Takýto scenár je pritom už realitou na mnohých miestach Zeme, kde sa najmä v posledných desaťročiach budujú turistické strediská s cieľom zaistiť komplexné uspokojenie potrieb turistov, teda aktérov, ktorí sa nijakým spôsobom nevzťahujú k pôvodnému prostrediu a jeho obyvateľom (Lednický a Pyka 2011: 20). Absencia takéhoto vzťahu potom často vedie k tomu, že konštruktéri materiálnej bázy podliehajú uplatňovaniu rovnakých štandardov na stavbu turistickej infraštruktúry (Lednický a Pyka 2011: 21). To je však potenciálne kontraproduktívne, keďže výsledkom je vytváranie sterilného prostredia, ktoré nevzbudzuje *záujem* turistov, naopak „ochuzuje klienty o toľik očakávané zážitky“ (Šípek a Štyrský 2011: 25).

3.7 Zhrnutie empirickej časti

Analýza príručiek cestovného ruchu ukázala, že v súčasnej spoločnosti (českej, slovenskej i európskej) sa možno stretnúť s inštitucionalizovanou formou nudy – tzv.

rekreačným zájazdom. Rekreačný zájazd je prijímaný a reprodukován ako legitímna súčasť životného štýlu dneška. Vo svojej podstate pritom znamená vytrhnutie jedinca zo spoločnosti, jej záväzkov a záujmov. Pre jedinca predstavuje rámec, do ktorého môže pomerne ľubovoľne vstupovať a zas vystupovať a na kratšiu či dlhšiu dobu tak opúšťať svoje sociálne zázemie a vzťahy, ktoré ho pútajú v každodennej existencii. Spôsob, akým je toto vyviazanie realizované, má závažné spoločenské (a okrem iného i ekologické) dopady. Analýza teda poukazuje na prítomnosť takej nudy, ktorá nie je vnútorným zážitkom, výrokom o ňom či subjektívnym, negatívne ladeným hodnotením sveta, ale sociálnym javom s kolektívnou kvalitou – so znakmi, ktoré sú voči konkrétnym jedincom vonkajšie, s inštitucionálnym ukotvením a taktiež s nezanedbateľným spoločenským dosahom.

Záver

Predložená práca sa usilovala dokázať, že napriek častým konotáciám nudy ako banálnej, neproblematickej súčasti každodenného života, v skutočnosti sa jedná o mnohoznačný fenomén, ktorého interpretácia nie je jednoduchá. O tom svedčí i množstvo literárnych zobrazení a filozofických pokusov o jeho definíciu. Hoci v posledných desaťročiach možno zaznamenať zvýšenú pozornosť o jav aj v akademickom svete, doposiaľ neexistuje jednotný výklad ani základný konsenzus o určení jeho povahy, pôvodu, výskytu či historického pôsobenia. Akademický diskurz o nude možno pomyselne rozdeliť na dva tábory: v prvom sú autori, ktorí nudu skúmajú ako ľudskú skúsenosť a zameriavajú sa pri tom na jej vnútorné príčiny náležiacie subjektu, ako aj všeobecné antropologické predpoklady, z ktorých údajne nuda pramení; druhý typ autorov ju naopak považuje predovšetkým za reakciu na vonkajšie podmienky, v dôsledku čoho ich vysvetlenie nudy predstavuje skôr analýzu povahy „nudného“ sveta než nudy samotnej. Toto rozštiepenie diskurzu naznačuje, že nuda je výskumnou výzvou nielen pre svoju značnú prítomnosť vo verejnom priestore, ale i preto, že otvára širšie ontologické, epistemologické i metodologické otázky.

Sociológia sa doposiaľ téme nudy ako vlastnému objektu výskumu príliš nevenovala. Nuda bývala zmieňovaná skôr okrajovo ako dôkaz a symptóm aktuálnej podoby spoločenského usporiadania, resp. „všetkého, čo s ním nie je v poriadku“. Predložená práca je pokusom napraviť túto situáciu a priniesť novú sociologickú perspektívu. Vychádzajúc pritom z koncepcie nudy Martina Heideggera a inšpirujúc sa jeho hlbšími epistemologickými náhľadmi, nudu nechápe ako pocit, stav mysle, náladu, či subjektívne hodnotenie sveta, ale ako *vzťah* subjektu a objektu, spôsob, akým sa aktéri voči sebe v určitom prostredí vzťahujú a „zosúladujú“. Cieľom pritom bolo priniesť taký prístup, ktorý by sa vyhol jednostrannému dôrazu buď na stranu subjektu alebo jeho okolia - tak, ako si to možno povšimnúť u mnohých vyššie zmienených autorov – a naopak, ktorý by sa upriamil na bod, v ktorom sa človek a jeho okolitý svet stretávajú. Nuda bola následne v tomto ponímaní predstavená ako špecifický spôsob daného stretávania, kedy záväzok medzi subjektom a jeho okolím chýba alebo je dočasne pozdržaný a zároveň medzi nimi dochádza k „časovému“ nesúladu.

V poslednej časti práce bol koncept aplikovaný v praxi s cieľom preveriť jeho analytický potenciál. Ako inštitucionalizovaná forma nudy tu bol interpretovaný špecifický produkt cestovného ruchu, tzv. rekreačný zájazd. Rekreačný zájazd z hľadiska konceptu predstavuje situáciu, ktorá jedincovi poskytuje možnosť opustiť svoje spoločenské zázemie, putá i záväzky, ktorými ho spoločnosť k sebe v každodennej existencii viaže. Priebeh danej situácie je pritom formálne vytváraný tak, že toto vytrhnutie podporuje a legitimizuje. Nakoľko sa tento zámer podaril, ostáva posúdiť čitateľovi.

Text nedáva odpovede na niektoré otázky zmienené v úvode, napr. či je nuda historický alebo ahistorický, reálny alebo literárny jav. To však ani nebolo jeho poslaním, keďže úvahy iných autorov sú v tomto smere dostatočne rozsiahle a nepochybne omnoho sofistikovanejšie. Namiesto toho poskytuje alternatívny prístup k pojmu nudy, keď ho zbavuje ustáleného obsahu a snaží sa o jeho čo najformálnejšie, a pritom stále dostatočne informatívne vymedzenie. Výklad nudy je zarámovaný do širšieho pohľadu na sociálnu realitu, ktorý za primárne nepovažuje subjektívne prežívanie ani objektívne podmienky, ale kľúčový dôraz kladie na *vzťahy* medzi človekom a jeho sociálnym okolím v rámci určitých *situácií*.

Na rozdiel od niektorých vyššie spomenutých autorov (napr. Reinharda Kuhna) si predložený koncept nenárokujú univerzálnu platnosť. Spôsob, akým hovorí o vzťahu medzi človekom a spoločnosťou, ich odlúčení, záväzku či interakcii je iste historicky a kultúrne podmienený vzhľadom na to, že vychádza z konkrétneho diela (práca Martina Heideggera) a reaguje na aktuálny výskyt konceptu nudy vo verejnom i akademickom diskurze. Napriek tomu sa domnievam, že vďaka svojej formálnej povahe má potenciálne uplatnenie pri skúmaní rozličných situácií, do ktorých sa človek v dnešnej spoločnosti dostáva, a ktoré môžu vykazovať znaky nudy. Otázka budúceho použitia a potvrdenia analytických možností konceptu však ostáva otvorenou pre ďalší výskum.

Nakoniec, ponúknutá práca by chcela prispieť nielen k výskumu nudy, ale i k diskusii o povahe samotnej sociológie, jej možnostiach a cieľoch. Nazdávam sa totiž, že nuda je príkladom javu, ktorého skúmanie môže nielen viesť k originálnemu pohľadu na širšie procesy a zmeny v súčasnej spoločnosti, ale skrz konfrontovanie sa s ňou si

sociológia môže opätovne uvedomiť aj svoje hlbšie ontologické a epistemologické stanoviská. Napriek povesti banálneho či neproblematického javu tak nuda iste stojí za to, aby sme jej venovali i druhý pohľad.

Summary

This paper aimed to show that in spite of its reputation as a ubiquitous and unproblematic part of everyday life boredom is in fact highly ambiguous, multi-faceted and not easily explicable phenomenon. As a research object it points out to more general and rather substantial ontological, epistemological and methodological dilemmas. Perhaps because of its ubiquity and low or negative cultural connotations, boredom was overlooked within social sciences for a long time. This has been changing recently with a growing number of authors addressing the phenomenon in their works. However, rising interest in the topic also brings variability in its interpretation. Academic researchers differ especially in their views on where the explicatory emphasis should be put when investigating boredom: if on the “bored subject” or the “boring world”. In other words, is it „I who bore myself“ or „the world which bores me“? Whereas the first group of authors emphasizes the importance of subjective experience and tries to find allegedly universal human dispositions to boredom, the second group considers boredom to be an outcome of external world, especially the modern and postmodern one. Consequently, the analysis of boredom is often supplied in their papers by a critical analysis of contemporary society and its discontents (e.g. accelerating tempo of everyday life, disenchantment, anomie, individualization, overload of stimulation and information). Although inconsistent in many important issues regarding boredom, the authors often share a vague definition of boredom as a mental or emotional state, i.e. definition taken from philosophy or psychology.

This paper reacts to this situation and attempts to propose a new sociological perspective on the problem. Inspired by Martin Heidegger’s phenomenological investigation of boredom as well as his more general epistemological outlooks, the boredom is understood here as a subject-object relation instead of an emotion, mood or

a subjective evaluation of the world. In order to evade the explicating imbalances as seen in other works, the concept focuses on boredom not purely from the perspective of individual or, conversely, of the external world, but rather on the level where subject meets the environment. Boredom is thus understood as a specific way of their meeting, characterized by the absence of mutual concern/engagement and the discrepancy of their time horizons. At the same time, the actors must be able to act in the situation.

The proposed theoretical concept was subsequently applied to explore a particular empirical phenomenon – the specific type of tourism, organized holiday - in order to test and verify its analytical value. Via the concept, the organized holiday as a complex product formally created and offered by travel agencies, was interpreted as an institutionalized form of boredom. Travel agencies construct organized holidays as a chain of situations with provided services for customers, which as a whole enable and motivate the customers to break loose from their social environments as well as the concerns and interests, which the society imposes on them. In the form of organized holiday such an arbitrary abandoning of society is seen as legitimate.

Although the concept of boredom proposed here is constructed rather formally, it does not claim universal validity. The notions of boredom, participation or responsibility considered here as well as the using of epistemological framework focused on relations and situations instead of methodologically-individualistic one is undoubtedly culturally and historically conditioned. However, because of its abstract nature there might a possibility of using the concept in order to interpret another social situations in contemporary world; nevertheless, this option would need a closer examination.

Finally, the paper aims to contribute not only to research of boredom, but also to the discussion about the character, possibilities and goals of sociology itself. Boredom is probably only one among numerous topics, which - albeit not traditional objects of sociology – can shed light on wider processes, anxieties and changes in contemporary societies and at the same time become a touchstone through which sociology can get to know its ontological and epistemological standpoints better. Thus, although perhaps considered to be uninteresting or dismissed as trivial at first, boredom is a problem that sociology has much to gain from being confronted with.

Použitá literatura

Tlačené dokumenty

BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. Vyd. 1. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995. 165 s. Post; zv. 1. ISBN 80-85850-12-5.

BENJAMIN, Walter. Vyprávěč: Úvahy podnícené dílem Nikolaje Leskova. In: BENJAMIN, Walter. *Dílo a jeho zdroj*. 1. vyd. Praha : Odeon, 1979. 428 s., 4 zv. s. 215-234.

BENJAMIN, Walter. Convolute D. In: BENJAMIN, Walter. *The Arcades Project*. Cambridge (Massachusetts) – London (England) : Belknap Press of Harvard University Press, ©1999. xiv, 1072 s. ISBN 0-674-04326-X. s.101-119.

BOSS, Matthew. Metaphysics and the Mood of Deep Boredom: Heidegger's Phenomenology of Mood. In: DALLE PEZZE, Barbara a Carlo SALZANI, eds. *Essays on Boredom and Modernity*. Amsterdam – New York (NY) : Rodopi, 2009. 226 s. Critical Studies, zv. 31. ISBN 978-9042025660. s. 85-107.

BOURDIEU, Pierre. *The Social Structures of the Economy*. Cambridge – Malden : Polity Press, 2005. 263 s. ISBN 0-7456-2539-8.

DALLE PEZZE, Barbara a Carlo SALZANI, eds. *Essays on Boredom and Modernity*. Amsterdam - New York (NY) : Rodopi, 2009. 226 s. Critical Studies, zv. 31. ISBN 978-9042025660.

DEBORD, Guy. *Společnost spektaklu*. Praha : Intu, 2007. ix, 157 s. ISBN 978-80-903355-5-4.

DUMAZEDIER, Joffre. Volný čas. *Sociologický časopis*, 1966, roč. 2, č. 3, s. 443-447.

DURKHEIM, Émile. *Pravidla sociologické metody*. Praha : Vysoká škola politická ÚV KSČ, Katedra marxistické sociologie, 1969. 174 s.

DURKHEIM, Émile. *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*. Vyd. 1. Praha : Oikoymenh, 2002. 491 s. Oikúmené. ISBN 80-7298-056-4.

FAZIK, Alexander. *Čítanka: Sociologie volného času a cestovního ruchu: (výběr statí, textů a klíčových citací z děl pojednávajících o sociologii volného času a cestovním ruchu)*. 1. vyd. Praha : Vysoká škola obchodní v Praze, 2011. 297 s. ISBN 978-80-86841-35-9.

FAZIK, Alexander, ed. a Jan ŠTEMBERK, ed. *Aktuální problémy volného času a cestovního ruchu*. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, 2013. 199 s. ISBN 978-80-7415-076-0.

FOUCAULT, Michel. Of Other Spaces. *Diacritics*, 1986, roč. 16, č. 1, s. 22-27.

GARDINER, Michael E. Henri Lefebvre and the „Sociology of Boredom“. *Theory, Culture & Society*, 2012, roč. 29, č. 2, s. 37-62.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

GOODSTEIN, Elizabeth S. *Experience without Qualities: boredom and modernity*. Stanford (California) : Stanford University Press, 2005. 480 s. ISBN 978-0-8047-4958-2.

HEALY, Seán Desmond. *Boredom, self, and culture*. London (England) - Toronto : Associated University Presses, 1984. 160 s. ISBN 978-0-8386-3146-0.

HEIDEGGER, Martin. *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude*. Bloomington - Indianapolis : Indiana University Press, 1995. xxi, 376 s. Studies in Continental Thought. ISBN 0-253-32749-0.

KANT, Immanuel. *Lectures on ethics*. New York - London : Century, [1930]. xiii, 253 s.

KIERKEGAARD, Søren. *Either/Or*. Princeton : Princeton University Press, 1971- . 1. zv. ISBN 0-691-07177-2.

KLAPP, Orrin E. *Overload and Boredom: Essays on the Quality of Life in the Information Society*. New York – Westport (Connecticut) - London: Greenwood Press, 1986. 167 s. Contributions in Sociology, zv. 57. ISBN 0-313-25001-4.

KUHN, Reinhard. *The Demon of Noontide: Ennui in western literature*. Princeton : Princeton University Press, 1976. xvi, 395 s. ISBN 0-691-06311-7.

LEEUWEN, Marco van. The Digital Void: e-NNUI and experience. In: DALLE PEZZE, Barbara a Carlo SALZANI, eds. *Essays on Boredom and Modernity*. Amsterdam – New York (NY) : Rodopi, 2009. 226 s. Critical Studies, zv. 31. ISBN 978-9042025660. s. 177-201.

LEFEBVRE, Henri. *Critique of everyday life: Volume I: Introduction*. London : Verso, 2008. xxix, 283 s.

LEFEBVRE, Henri. *Critique of everyday life: Volume II: Foundations for a sociology of the everyday*. London : Verso, 2008. xxviii, 380 s.

LEPENIES, Wolf. *Melancholy and Society*. Cambridge (Massachusetts) – London (England) : Harvard University Press, 1992. xvi, 243 s. ISBN 0-674-56468-5.

LESLIE, Isis I. From Idleness to Boredom: On the Historical Development of Modern Boredom. In: DALLE PEZZE, Barbara a Carlo SALZANI, eds. *Essays on Boredom and Modernity*. Amsterdam – New York (NY) : Rodopi, 2009. 226 s. Critical Studies, zv. 31. ISBN 978-9042025660. s. 35-59.

MCDONALD, William. Kierkegaard's Demonic Boredom. In: DALLE PEZZE, Barbara a Carlo SALZANI, eds. *Essays on Boredom and Modernity*. Amsterdam – New York (NY) : Rodopi, 2009. 226 s. Critical Studies, zv. 31. ISBN 978-9042025660. s. 61-84.

MUSHARBASH, Yasmine. Boredom, Time and Modernity: An Example from Aboriginal Australia. *American Anthropologist*, 2007, roč. 109, č. 2, s. 307-317.

PASCAL, Blaise. *Myšlenky: výběr*. Vyd. 2., v Mladé frontě 1. Praha : Mladá fronta, 2000. 192 s. Klasická knihovna, zv. 13. ISBN 80-204-0850-9.

PETRUSEK, Miloslav. Nuda jako sociální fenomén aneb Opravdu se ubavíme k smrti? *Vesmír*, 2012, roč. 91, č. 13, s. 330-331.

PETRUSEK, Miloslav. Společnost masového turismu. In: FAZIK, Alexander, ed. *Čítanka: Sociologie volného času a cestovního ruchu: (výběr statí, textů a klíčových citací z děl pojednávajících o sociologii volného času a cestovním ruchu)*. 1. vyd. Praha : Vysoká škola obchodní v Praze, 2011. 297 s. ISBN 978-80-86841-35-9. s. 182-183.

SALZANI, Carlo. The Atrophy of Experience: Walter Benjamin and Boredom. In: DALLE PEZZE, Barbara a Carlo SALZANI, eds. *Essays on Boredom and Modernity*. Amsterdam – New York (NY) : Rodopi, 2009. 226 s. Critical Studies, zv. 31. ISBN 978-9042025660. s. 127-154.

SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa: zv. I*. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 1997. 432 s. ISBN 80-901916-4-9.

SIMMEL, Georg. Velkoměstá a duchovní život. In: SIMMEL, Georg. *O podstate kultúry*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2003. 222 s. ISBN 80-7149-604-9. s. 34-46.

SPACKS, Patricia Meyer. *Boredom: The Literary History of a State of Mind*. Chicago – London : University of Chicago Press, 1995. xii, 290 s. ISBN 0-226-76853-8.

SVENDSEN, Lars Fr. H. *A Philosophy of Boredom*. Reprinted. London : Reaktion Books, 2008. 176 s. ISBN 978-1-86189-217-1.

SVENDSEN, Lars Fr. H. *Malá filosofie nudy*. Vyd. 1. Zlín : Kniha Zlín, 2011. 177 s. Tema, zv. 10. ISBN 978-80-87162-14-9.

TOOHEY, Peter. *Boredom: A lively history*. New Haven - London : Yale University Press, 2012. viii, 212 s. ISBN 978-0-300-18184-5.

TORBETT, Rachel June. The Quick and the Flat: Walter Benjamin, Werner Herzog. In: DALLE PEZZE, Barbara a Carlo SALZANI, eds. *Essays on Boredom and Modernity*. Amsterdam – New York (NY) : Rodopi, 2009. 226 s. Critical Studies, zv. 31. ISBN 978-9042025660. s. 155-176.

URRY, John. *Consuming places*. 1st publ. London – New York : Routledge, ©1995. vii, 257 s. The international library of sociology. ISBN 0-415-11311-3.

WENZEL, Siegfried. *The Sin of Sloth: Acedia in Medieval Thought and Literature*. Chapel Hill : The University of North Carolina Press, 1960. xii, 269 s.

WOODGATE, Graham a Michael REDCLIFT. From a 'Sociology of Nature' to Environmental Sociology: Beyond Social Construction. *Environmental Values*, 1998, č. 7, s. 3-24.

Elektronické dokumenty

FARLEX. Limbo. *Thefreedictionary.com* [online]. ©2014 [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: <http://www.thefreedictionary.com/limbo>.

Tlačené podklady k empirickej časti

BARÁTH, Ernest, Milan LEŠKA a Soňa HERMOCHOVÁ. *Psychologie v cestovním ruchu : pro 1. ročník studijního oboru cestovní ruch a pro kvalifikační kursy průvodců cestovního ruchu*. 3. vyd. Praha : Merkur, 1989. 101 s. Výchova v obchodě.

GARCIA CARRETÉ, Didac, Jonatan HENRIKSSON a Miriam SCHNEIDER. *250 legislativních opatření EU ovlivňujících sektor hotelů, restaurací a kaváren*. Praha : Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2006. 439 s. ISBN 80-239-7678-8.

CIMLER, Petr a Ladislav ŠÍPEK. *Obchod a služby cestovního ruchu v ČR 2012-2013*. Praha : Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica, 2013. 106 s. ISBN 978-80-245-1965-4.

ČECH, Jiří. *Malá encyklopedie cestovního ruchu: vybrané pojmy v češtině a angličtině, definice, zkratky*. 1. vyd. Praha : Idea servis, 1998. 130 s. ISBN 80-85970-19-8.

ČERTÍK, Miroslav et al. *Cestovní ruch: vývoj, organizace a řízení*. Vyd. 1. Praha : OFF, 2001. 352 s. ISBN 80-238-6275-8.

DROBNÁ, Daniela a Eva MORÁVKOVÁ. *Cestovní ruch: pro střední školy a pro veřejnost*. 2., upr. vyd. Praha : Fortuna, 2010. 200 s. ISBN 978-80-7373-079-6.

FERNER, Fritz Karl. *Marketing cestovního ruchu v praxi: Základy úspěšného spracovania trhu a získania zákazníkov*. 1. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1993. 154 s. ISBN 80-08-01978-6.

FIALOVÁ, Dana. *Cena za cestovní ruch: přínosy versus ztráty: vzdělávací modul geografie: výukový a metodický text: Přírodní vědy a matematika na středních školách v Praze: aktivně, aktuálně a s aplikacemi – projekt OPPA*. Vyd. 1. Praha : P3K, 2012. 58 s. ISBN 978-80-87186-81-7.

FIŠEROVÁ, Věra. *Volný čas a jeho animace v cestovním ruchu*. vyd. 1. Praha : Vysoká škola hotelová v Praze 8, 2008. 91 s. ISBN 978-80-86578-87-3.

FRANKE, Antonín et al. *Statistiky cestovního ruchu*. Vyd. 1. Praha : Wolters Kluwer Česká republika, 2012. x, 230 s. ISBN 978-80-7357-717-9.

GALVASOVÁ, Iva et al. *Průmysl cestovního ruchu*. Vyd. 1. Praha : Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2008. 262 s. ISBN 978-80-87147-06-1.

GÚČIK, Marian. *Cestovný ruch: politika a ekonomia*. 1. vyd. Banská Bystrica : Dali-BB, 2011. 188 s. Knižnica cestovného ruchu, zv. 20. ISBN 978-80-89090-98-3.

GÚČIK, Marian. *Manažment cieľového miesta cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Slovak-Swiss Tourism, 2012. 219 s. Knižnica cestovného ruchu, zv. 21. ISBN 978-80-8141-025-3.

GÚČIK, Marian et al. *Krátky slovník cestovného ruchu*. 1. vyd. Banská Bystrica : Slovensko-švajčiarske združenie pre rozvoj cestovného ruchu, 2004. 174 s. Knižnica cestovného ruchu, zv. 6. ISBN 80-88945-73-9.

GÚČIK, Marian et al. *Marketing cestovného ruchu*. 1. vyd. Banská Bystrica : Dali-BB, 2011. 264 s. Knižnica cestovného ruchu, zv. 17. ISBN 978-80-89090-85-3.

HAMARNEHOVÁ, Iveta. *Mezinárodní cestovní ruch: vybrané kapitoly*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2014. 128 s. ISBN 978-80-7452-040-2.

HESKOVÁ, Marie. *Základní problémy cestovního ruchu*. Vyd. 1. Praha : Vysoká škola ekonomická, 1999. 142 s. ISBN 80-7079-047-4.

HESKOVÁ, Marie et al. *Cestovní ruch pro vyšší odborné a vysoké školy*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 2006. 223 s. ISBN 80-7168-948-3.

HLADKÁ, Jitka. *Technika cestovního ruchu*. Vyd. 1. Praha : Grada, 1997. 161 s. ISBN 80-7169-476-2.

HORNER, Susan a John SWARBROOKE. *Cestovní ruch, ubytování a stravování, využití volného času: aplikovaný marketing služeb*. Praha : Grada, ©2003. 486 s. Expert. ISBN 80-247-0202-9.

HOUŠKA, Petr a Zdenka PETRŮ. *Cestovní ruch v působnosti orgánů EU: (vybrané dokumenty)*. Vyd. 1. Praha : Oeconomica, 2010. 275 s. ISBN 978-80-245-1645-5.

KASPAR, Claude. *Základy cestovného ruchu*. 1. vyd. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica, 1995. 142 s. Cestovateľ. ISBN 80-901166-5-5.

KRČ, Petr, Hana NĚMČÍKOVÁ a Renáta MRÁKOTOVÁ. *Tvůrce a realizátor turistického produktu : modul 06*. Vyd. 1. Ostrava : Vysoká škola podnikání, 2008. 81 s. ISBN 978-80-7410-003-1.

KUBOVÁ, Olga. *Průvodcovská činnost v cestovním ruchu*. Vyd. 1. Brno : Vysoká škola Karla Engliš, 2013. 140 s. ISBN 978-80-86710-75-4.

KUČEROVÁ, Jana, Anton STRAŠÍK a Ľubica ŠEBOVÁ. *Ekonomika podniku cestovného ruchu*. 2. preprac. vyd. Banská Bystrica : Dali-BB, 2010. 140 s. Knižnica cestovného ruchu, zv. 14. ISBN 978-80-89090-75-4.

KUNEŠOVÁ, Eva a Blanka FARKOVÁ. *Technika zahraničných zájazdů*. 2., upr. a rozš. Vyd. Praha : Idea servis, 2004. 137 s. ISBN 80-85970-44-9.

LEDNICKÝ, Václav a Jacek PYKA. *Management turistické destinace*. Vyd. 1. Karviná : Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, 2011. 103 s. ISBN 978-80-7248-637-3.

MALÁ, Vlasta et al. *Základy cestovního ruchu*. Vyd. 1. Praha : Oeconomica, 2002. 98 s. ISBN 80-245-0439-1.

NOVACKÁ, Ľudmila. *Cestovní ruch a Evropská unie*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2011. 128 s. ISBN 978-80-7452-016-7.

ORIEŠKA, Ján. *Služby cestovného ruchu*. 1. vyd. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 1998. 259 s. ISBN 8080551103.

ORIEŠKA, Ján. *Spríevodcovská činnosť v cestovnom ruchu*. 1. vyd. Banská Bystrica : Dali-BB, 2007. 189 s. Knižnica cestovného ruchu, zv. 12. ISBN 978-80-89090-35-8.

ORIEŠKA, Ján. *Služby v cestovnom ruchu: 1. časť*. 1. vyd. Banská Bystrica : Dali-BB, 2011a. 138 s. Knižnica cestovného ruchu, zv. 18. ISBN 978-80-89090-93-8.

ORIEŠKA, Ján. *Služby v cestovnom ruchu: 2. časť*. 1. vyd. Banská Bystrica : Dali-BB, 2011b. 149 s. Knižnica cestovného ruchu, zv. 19. ISBN 978-80-89090-94-5.

PATÚŠ, Peter, Marian GÚČIK a Jaroslava MARUŠKOVÁ. *Manažment prevádzky pohostinského zariadenia*. 1. vyd. Banská Bystrica : Dali-BB, 2011. 179 s. Knižnica cestovného ruchu, 16. ISBN 978-80-89090-84-6.

RYGLOVÁ, Kateřina. *Cestovní ruch: učební texty pro studenty BA (Hons) in Business Management a studenty PEF MZLU v Brně*. Vyd. 1. Brno : Brno International Business School, 2003. 67 s. ISBN 80-86575-92-6.

SEDLÁČEK, Jan a Jiří TUREK, ed. *Občanské stavby: typologie budov pro cestovní ruch a veřejné stravování: určeno pro stud. fak. architektury*. Dotisk [2.] vyd. Praha : ČVUT, 1989. 180 s.

SCHEJBAL, Ctirad. *Optimalizace produktů cestovního ruchu*. Vyd. 1. Přerov : Vysoká škola logistiky, 2011. 132 s. ISBN 978-80-87179-11-6.

ŠÍPEK, Jiří a Jiří ŠTÝRSKÝ. *Psychologické kapitoly z oblasti práce s lidmi (a v turismu zvláště)*. Vyd. 1. Hradec Králové : Gaudeamus, 2005. 87 s. ISBN 80-7041-319-0.

ŠTÝRSKÝ, Jiří a Jiří ŠÍPEK. *Geograficko psychologické souvislosti cestování, turistiky a rekreace: kapitoly z geopsychologie*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. 164 s. Recenzované monografie; 9. ISBN 978-80-7435-114-3.

ULBRICH, Tomáš. *Animace v hotelnictví a cestovním ruchu*. Brno: Vysoká škola obchodní a hotelová, 2012. 98 s. ISBN 978-80-87300-20-6.

ZELENKA, Josef. *Cestovní ruch : informační a komunikační technologie*. Vyd. 1. Hradec Králové : Gaudeamus, 2008. 239 s. ISBN 978-80-7041-514-6.

ZELENKA, Josef a Martina PÁSKOVÁ. *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Kompletně přeprac. a dopl. 2. vyd. Praha : Linde Praha, 2012. 768 s. ISBN 978-80-7201-880-2.

Elektronické podklady k empirické části

ČEDOK, CK. Letadlem k moři: Pobytové zájezdy Léto 2014: Chorvatsko, Itálie, Kypr, Malta, Portugalsko, Řecko, Španělsko, Tunisko, Turecko. c2014a (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: <http://www.cedok.cz/katalogy/pdf/KA228-letadlem-k-mori-let-2014.pdf>.

ČEDOK, CK. Keňa – Severní pobřeží Nyalí - Hotel Reef: Rámcový program zájezdů. (online). c2014b (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: http://www.cedok.cz/Zajezdy/Hotel.aspx?KOD_KATALOGU=KAMORE&KOD_TEMATU=KE&KOD_OBLASTI=SN&KOD_HOTELU=6398&TAB=2.

ESO, CK. Exotika - Pobytové zájezdy: Nejkrásnější pláže světa 2013/2014. (online). c2014 (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: <http://www.floowie.com/cs/cti/EXOTIKApobytovezaj2013-2014/#/strana/1/zvacseni/100/>.

EXIM TOURS, CK. Last minute – Egypt, Hurghada, Makadí Bay : Prima Life Makadí Resort & Spa. (online). c2013a (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: <http://www.eximtours.cz/egypt-hurghada-makadi-bay-prima-life-makadi-resort-spa-10-05-2014-17-05-2014>.

EXIM TOURS, CK. Last minute – Kapverdské ostrovy, Boa Vista, Praia de Chaves: Royal Decameron Boa Vista. (online). c2013b (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: <http://www.eximtours.cz/boa-vista-praia-de-chaves-royal-decameron-boa-vista-2-09-05-2014-16-05-2014>.

EXIM TOURS, CK. Užitečné informace: Co vědět před cestou. (online). c2013c (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: <http://www.eximtours.cz/co-vedet-pred-cestou>.

EXIM TOURS, CK. Léto 2014: Itálie, Turecko, Španělsko. (online). c2013d (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: http://www.eximtours.cz/download/online_katalogy/italie_turecko_spanelsko/.

EXIM TOURS, CK. Fakultativní výlety – Tunisko – Djerba. (online). c2013e (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: <http://www.eximtours.cz/fakultativni-vylety-tunisko-djerba>.

FISCHER, CK. Aktivní dovolená s klubem Fun & Active. (online). c2014a (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: <http://www.fischer.cz/aktivni-dovoleny/program>.

FISCHER, CK. Dovolená u moře: Madeira, Malta, Itálie, Bulharsko 2014. (online). c2014b (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: <http://www.fischer.cz/CKFischerWeb/media/Images/Katalogy/OSTATNI-L14-nahled.pdf>.

FISCHER, CK. Klubová dovolená u moře: Léto 2014. (online). c2014c (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: <http://www.fischer.cz/CKFischerWeb/media/Images/Soubory-PDF/KLUBOVY-KATALOG-L14.pdf>.

FISCHER, CK. Letní dovolená u moře: Turecko 2014. (online). c2014d (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: <http://www.fischer.cz/CKFischerWeb/media/Images/Soubory-PDF/TURECKO-L14.pdf>.

NECKERMANN, CK. Léto u moře 2014: Turecko, Kréta, Rhodos, Kos, Korfu, Zakynthos, Bulharsko, Mallorca. (online). c2014 (cit./vid. 4. 5. 2014). Dostupné z: http://www.ckneckermann.cz/cz/download/Leto_u_more_2014.pdf.